

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՄԲԱԴՐԱԿԱՆ		Երես
— Եկեղեցին եւ Քաղաքական Հոսանքները .		65
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Խոկումներ վարդապետաց Տօնին Առթիւ .	Թ. Ե. Գ.	68
— Տասնեւիմ Դարեր Առաջ .	Թրգ. Ն. Սրկ. Տեր-Յակոբեան	70
— Պանեղոսութիւն .	Շաւարշ Վարդապետ	72
— Հայաստանայց Եկեղեցի Անունը .	Տ. Վ. Ն.	74
— Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ԲԵՄԷՆ — Արտաքաղաքական Կիրակին. Դարձր Վարդապետ		75
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Արշալոյս . — Արեւ . — Լուսին .	Թրգ. Թ. Ե. Գ.	76-77
— Լուսին .	Արեւ Երկար	78
— «Կարեւ ըմպել» .	Ներսէս	78
— Իրականը .	Յակոբ Դարձր	78
ՊԱՏՐԻԱԿԱՆ		
— Ս. Զաքարիայի վանքը Նազարէթի մէջ .	Մ. Ե. Ա.	79
— Պատմութիւն Երուսաղէմի .	Յ. Քիրշեան	83
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— «Զուարթնոց» .	Բարդէն Եպիսկոպոս	87
— Հայերէնի Հարցեր .	Խ. Գ. Քարսաշ	89
ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ		
— «Պատմ. Ամերիկանայ Քաղկէն. Կուսակցութեանց» . Գ. Միսիսեան		93
— «Poèmes d'Orient» .	Գ. Միսիսեան	94
— «Քաղաքական Կրթութիւն» .	Տ. Վ. Ն.	94
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ — Ն. Ա. Բ. Ֆայժի Դատարանի Մանուկ Առթիւ . — Միաբանական Ընդհ. Ժողով . — Տիար Գ. Կիւլպէնկեանի Նուէր . Սիոնի . — Կապի Ս. Արտի . — Ս. Յակոբեանց Տաճարին Զանգակատան Շինութիւնը . — Պատշաճական .		95-96

The S I O N an Armenian Monthly of Religion

Printed in JERUSALEM - PALESTINE

Ս Ի Ո Ն

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար՝ ՍԻՈՆի Տարեկան բաժնեգինն է
Անգլ. Շիլլին 6 (Ամեր. Դոլար 1.50) կամ անոր համարժեքը
եռամսեայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ.
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION
Patriarcat Arménien
JÉRUSALEM — Palestine

Ս Տ Ա Յ Ո Ւ Ա Մ Գ Ի Ր Բ Ե Ր

6. — ՄԱՍԻՍ ՕՐԱՅՈՅՅ. 1931 թուականի. Թ. Տարի. Կազմեց եւ հրա-
սարակեց՝ Հայկ Աճեմեան. Հասցէ՝ Haïk Ajemian, Tavriss (Perse)

7. — ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈԳՏԱԿԱՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ ՅԵՎ ԽՈՐՀՈՒՐԴ-
ՆԵՐ, գրեց՝ Յերվանդ Կ. Աղաբուն. Յերեվան, 1930. Հայ Պոլիգրաֆի Տպա-
րան: Երես՝ 72

“ՆԱՀԱՏԱԿ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ,,

Հ Ա Շ Ո Ւ Ե Կ Շ Ի Ռ

Սեպտ. 1929 — 31 Դեկտ. 1930 շրջանի

ՄՈՒՏՔ	Ֆրանկ
Նուէր Պ. Վ. Խորասանեանէ (Պրիւսի)	5000.—
Նուէր Պ. Ն. Կիւլպէնկեանէ (Լոնսոն) մէկ զրփի փոխան	300.—
Նուէր «Յարդգող» Գրական Միութենէն (Փարիզ)	866.85
Տարօն-Տուրութեան Հայրենակց. Միութենէն (Ամերիկայ)	2531.80
Գեղամ Տէր Կարապետեանի հասօրին պագր. ի հաշիւ	5982.40
Հարդարեանի հասօրէն ծախուած օրինակներէն զանձնուած	
Գումար	14681.05
ԵԼՔ	Ֆրանկ
Հարդարեանի հասօրին սպագրութեան	7000.—
Հ. Ղ.ի յառաջիկայ հասօրներու հաւաքման եւ ընդօրինակութեան առ հաշիւ	1765.—
Հրանդի հասօրին սպագրութ. առ հաշիւ	2000.—
Նուիրասմստեալ, բռնուցիկներու եւ գրեական պիտոյփի սպագրութեան	570.—
Հարդարեանի զրփն կողփի մկար, կենդանագիր եւ էլիւէի	409.80
Հարդարեանի զրփն առաքում, բղրասարական ծախս եւ բղրակցութիւն	2196.05
Գումար՝	13940.85
Պատաստ գումար	740.20
Գումար՝	14681.05
<p>“ՆԱՀԱՏԱԿ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ”</p> <p>Հաշուեցնելի՝ Մ. ՏԵՐՊԷՏԵՐԵԱՆ</p>	

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1931-Ի ՀԱՄԱՐ

Տ. Սմրատ Եպոս. Վաղանշեան՝ Կ. Պոլիսէն,
Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցին՝ Կ. Պոլիս:
Տ. Քթ. Ա. Պարոնիկեան՝ Լօմնիցկրունտէն
(Գերմանիա)՝ Գերմանո-Հայ Լաւաւորչ.
Առաքելութեան՝ Լօմնիցկրունտ. - Վերմ-
եան Ճեմարանին՝ Լօմնիցկրունտ. - «Քէ-
լէքեան» Որբանոցին՝ Պէյրութ. — Հայոց
Եկեղեցւոյն՝ Վառնա. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝
Դաւալա. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Տրամա:
— Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Քօքլինիա. — Հա-
յոց Եկեղեցւոյն՝ Միտլի. — Հայոց Ե-
կեղեցւոյն՝ Սինանիկ. — Հայոց Եկեղե-
ցւոյն՝ Աթէնք. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Հօմա.
— Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Սայտա. — Հայոց

Եկեղեցւոյն՝ Զաչէ. — Հայոց Եկեղե-
ցւոյն՝ Տրիպոլիս. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝
Պէլլան. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Արաբ-Բու-
նար. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Պապ. — Հա-
յոց Եկեղեցւոյն՝ Աղաղ. — Հայոց Եկե-
ղեցւոյն՝ Ճարապուտ. — Հայոց Եկեղե-
ցւոյն՝ Տէր-Զօր:
Եսայեան Երուանդ՝ Նիսէն, Դպրաց Դա-
սին՝ Հալէպ:
Շէրիտճեան Պետրոս՝ Լիմայէն, Հայոց Եկե-
ղեցւոյն՝ Ճիւնիէ. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝
Գըրըզ-խան:
Ս. Սըվաճեան (Բարիկ), Գալֆայեան Որ-
բանոցին՝ Կ. Պոլիս:

Ս Տ Ա Յ Ա Ն Ք

«ԳիՏՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ԴԻՏԵԼԻՔ» դիտական պատկերազարդ ամսագրի Յունուարի
թիւը ճոխ և հետաքրքրական բովանդակութիւնով: Տարեկան բաժանորդագրինն է 40
ֆրանք — 2 տուար: Դիմել՝ «Kidoutioun & Kidelik» Frumoasa (Ciuc), Roumanie

Հ Ա Յ Մ Ա Մ ՈՒ Լ

ՍԻՈՆ-ի հեռ փոխանակուած քերքեր 1930-ի ընթացքին

21. ՀՆԶԱԿԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ. Քաղա-
ական, Հասարակագիտական, Գի-
տական, Գրական. Բ. Տարի: Հrs.
Բեօֆօնեան Վահրիմ. Ֆրանսա. Հասցէ՝
12, Rue de la Goutte d'Or, Paris (8°).
Բժնկն. Տրկ. 50 ժրանկ:

22. ԲԱՀՆԻԻՄԱ. Երկաքաքաւերք
(հայաստա-քուրբերէն). Գ. Տարի: Խմբ.
Թ. Գ. Դրիգորեան: ՄԻԱՏԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳ-
ՆԵՐ. Հասցէ՝
165, Audubon Ave. New York, N. Y.
Բժնկն. 3 Դոլար:

23. LE FOYER. Որգան ժրանսայի
գաղթական հայերուն. Երկաքաքա-
ւերք. Գ. Տարի. Տնօրէն՝ H. D. N.
Massis: Ֆրանսա. Հասցէ՝
208bis Rue Lafayette Paris, (10°)
Բժնկն. 50 ժրանկ:

24. ՓՈՒՆՁ. Հայ Եւ Օսար Գրակա-
նութեանց. Մանկական Երկաքաքա-
ւերք. Զ. Տարի. Խմբ. Լ. Աճեմեան.
ԵԳԻՊՏՈՍ. Հասցէ՝

N° 18, Rue Heliopolis, Camp de
Caesar, Alexandrie, Egypte.
Բժնկն. Տրկ. 10 Շիլին:

25. ՀԱՅ ԿԻՆ. Կիսամսեայ Հան-
դէս. ԺԱ. Տարի. Տէր Եւ Տնօրէնութի
Հայկական Մառֆ: ԹՈՒՐԻԱ. Հասցէ՝
192 Posta Kuturu, Pera, Istanbul:
Բժնկն. Տրկն. 75 ժրանկ:

26. ԱԻԵՏԱԲԵՐ. Ամսաքերք. Գ.
Տարի. ՍՈՒՐԻԱ. Հասցէ՝
B. P. 287 Alep, Syrie.
Բժնկն. Տրկն.

27. ԲԱԶՄԱՎԷՊ. Ամսագիր. Բա-
նասիրական, Գրական, Բարոյական.
ՁԲ. Տարի: ԻՏԱԼԻԱ. Հասցէ՝

S^t. Lazare, Venice, Italy.
Բժնգն. 12 շիլին:

28. ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԻՏԵԼԻԲ.
Գիտական Ամսաբերք. Նոր Շրջան, Ա.
Տարի: Խմբ. Յ. Գ. Արսևսեան. ՌՈՒ-
ՄԱՆԻԱ. Հասցէ՝

Tip. "Frumoasa", Frumoasa
(Jud. Ciuc) Roumanie.
Բժնգն. 2 դոլար կամ 40 ժրանկ:

29. ԳԻՏԱՐԱՆ. Քրիստոսի ներկա-
յութեան մոտենիկ. Ժ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ
ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ. Հասցէ՝

117, Adams street, Brooklyn, N.Y. U.S.A.
Բժնգն. 1.50 դոլար:

30. ԳՐԾՆԱԿ. Որգան Հ. Յ. Գաւ-
յութեան. Լ. Տարի: ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝

Mlle. S. Agopian, 5, Rue des
Gobelins, Paris, 13e.

Գին թիւը՝ 2.50 ժրանկ:

31. ՀԱՅ ԽՈՍՆԱԿ. Ամսագիր, Կը-
րօնաբարոյական, Գրական. Զ. Տարի:
Տնր. Խմբ. Տ. Զարմայր Բննյ. Կեզիւր-
եան. ԹՈՒՐԿԻԱ. Հասցէ՝

No. 16, Posta Kutusu, Pangalti, Istanbul.
Բժնգն. Տրկն. 8 շիլին կամ 2 դոլար:

32. ՀՐԵՂԷՆ ՍԻՒՆ. Հոգեւոր Պար-
բերաբերք (ամսաբերք). Գ. Տարի:
Արս. Խմբ. Բիզանդ. Ա. Կեզիւրեայիս-
եան. ԵԳԻՊՏՈՍ. Հասցէ՝

5, Boulevard Abbas, Heliopolis.
Բժնգն. Տրկն. 6 շիլին:

33. ՀԱՅ ԱՐԻ. Ամսագիր. Որգան
ժրանսայի Հայ Սկանսներու. Բ. Տարի:
ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝

3, Rue Gustave Tricard,
Bagneux (Seine), France.
Բժնգն. 2 դոլար:

34. ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ. Հայա-
գիտական ուսումնաբերք. ԽԴ. Տարի:
ԱՌՍՏՐԻԱ. Հասցէ՝

Mechitaristengasse, 4, Vien, Autriche.
Բժնգն. Տրկն. 1 Սթերլին:

35. ՄԻՈՒԹԻՒՆ. Պաշտօնաբերք Հ.
Բ. Ը. Միութեան. ԺԹ. Տարի: ՖՐԱՆՍԱ.
Հասցէ՝

11 Sq. Alboni, Paris (16e).
Բժնգն. Տրկն. 20 ժրանկ (4 շիլին):

36. ՅՈՒՇԱՐԱՐ. Պաշտօնաբերք Հ.
Բ. Ը. Միութեան Ամերիկայի Շրջա-
նակին. ԺԷ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳ-
ՆԵՐ. Հասցէ՝

331, Fourth Ave. New York, N. Y.
Բժնգն. 1 դոլար:

37. ՈՐԲԱՇԽԱՐՀԻ ԱՍՏՂ. Հանդէս
նմաօրեայ Մ. Ա. Ընկերակցութեան.
Զ. Տարի: ԼԻԲԱՆԱՆ. Հասցէ՝

B. P. No. 245, Beyrouth, Liban.
Բժնգն. 20 ժրանկ:

38. ՓԱՐՈՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ. Ամ-
սաբերք Հայ Եկեղեցասիրաց Միու-
թեան Ֆրեզնոյի, Կրօնական, բարոյա-
կան, Ազգային. Գ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ
ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ. Հասցէ՝

P. O. Box 736, Fresno, Calif. U. S. A.
Բժնգն. Տրկն. 2 դոլար:

39. ԶՈՒԱՐԹՆՈՅ. Պարբերաբերք
Գրականութեան եւ Գեղարուեստի (տա-
րին 10 թիւ). Խմբ. Հրանդ Բաշուեան.
Ա. Տարի: ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝

B. P. 50, Paris (10e).
Բժնգն. 100 ժրանկ:

40. ԱՆԱՀԻՏ. Հանդէս Մսածման
եւ Արուեստի, Երկամսեայ. Բ. Տարի:
Հիմ. Տնօրէն՝ Ա. Զօյլանեան. ՖՐԱՆՍԱ.
Հասցէ՝

No. 9, Rue Saye, Paris.
Բժնգն.

41. ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ Մուրաւ - Ռաժա-
յլեան նախկին աշակերտաց Միու-
թեան. Երկամսեայ. Բ. Շրջան. Ա.
Տարի: Խմբ. Ա. Արքունեան. ՖՐԱՆՍԱ.
Հասցէ՝

49, Rue Rochechouart, Paris (9e).
Բժնգն. Տրկն. 25 ժրանկ:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀՈՍԱՆՔՆԵՐԸ

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հիմնարկութեան առաջին ժամանակներէն սկսեալ չէ դադրած շարունակ այժմեական ու հրատապ հարց մ'ըլլալէ այն խնդիրը՝ թէ ինչ պէտք է ըլլայ եկեղեցւոյ դիրքը և յարաբերութիւնը քաղաքական կազմակերպութեանց հանդէպ, եկեղեցւոյ պատմութեան ամբողջ ընթացքին երկարաձգուած որոշ զիծ մը կը ներկայացնէ այն պայքարը՝ որ մղուած է աշխարհիկ և հոգևորական իշխանութեանց միջեւ, մերթ սուր՝ մերթ մեղմ, ժամանակներու ողիւն և մտայնութեանց համեմատ այլեայլ դիմայեղումներ կրելով։ Այդ պայքարը զոյութիւն ունեցած է, հոգ չէ թէ տարբեր դիմակներու տակ։ Անշուշտ այս ըսել չէ ամենևին թէ անհրաժեշտութիւն մըն էր այն, կամ թէ եկեղեցին ու քաղաքական իշխանութիւնները հակամարտ ուժեր են ըստ էութեան։ Քաւ լիցի։ հազար անդամ՝ քաւ լիցի։ Պատմութեան սխալները մեզ պէտք է լուսաւորեն աւելի՝ եւ ո՛չ թէ «յստակ լոյսին նայելու արգելք ըլլան»։

Պատմութեան այս երևոյթին արմատները պրպտելն ու պատճառները քննելն ինքնին բարդ խնդիր մըն է։ Ու թերեւ նուազ կնճռոտ չէ, հակառակ իր երևութական պարզութեանը, եւ մանաւանդ շատ աւելի կարևոր է, հետախուզումը այն հարցին՝ թէ ինչ պէ՛տք է ըլլայ այսուհետեւ եկեղեցիին դիրքը քաղաքական իշխանութեան հանդէպ, վասնզի աներկբայօրէն կ'ընդունինք թէ նոր ազգակներ ընկերութեան կարգուսարքը կը յեղաշրջեն՝ ուղղութեան նոր շարժառիթներ ներկայացնելով։ Այդ խնդրին մասին արտայայտուիլ մեր նպատակը չէ այժմ՝ այս տողերով։

Կ'ուզէինք աւելի ամփոփուիլ այն սահմաններուն մէջ՝ որմէ ներս կ'ապրի Հայց. եկեղեցին՝ պահելով որոշ աստիճանի կենսունակութեան շունչ մ'իր կուրծքին տակ։ Կ'ուզենք մասնաւորել և հարցնել — ինչ պէտք է ըլլայ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն կեցուածքը՝ մեր մէջ նախընթացի իրաւունքով գոյութիւն ունեցող քաղաքական կարգ մը հոսանքներուն հանդէպ։

Հարցում՝ որուն պատասխանը ինքնին դժուարին՝ սխալ տրամաբանութեամբ մը և անուղիղ նախադրեալներով մեզ կրնայ այնքան հեռացնել ճշ-

142-98

620-66

մարտությունն՝ որքան մեղմէ ոչ ոք պիտի երեակայէր։ Վասնզի կա՛յ մեր եկեղեցիին և մեր ժողովուրդին մէջ ինչ ինչ քաղաքական ազդակներու ծնունդ եղող, և «այժմ իր վերջին շունչը փչելու վրայ եղող»(*), Սահմանադրութեան մը ստեղծած սխալ և տարօրինակ մտայնութիւնը, կա՛յ եկեղեցիին նկատմամբ անոր անդամներուն մեծ մասին կողմէ մակերեսային ըմբռնում մը, կա՛յ Հայոթութեան աշխարհի ալլաղան վարչաձևերու տակ և բազմազան ժողովուրդներու հետ ապրելու հարկին ներքե գտնուած ըլլալու հանգամանքը, ասոնք եւ տակաւին ասոնց ճիւղաւորումները կազմող բազմաթիւ պատճառներ արդելք կ'ըլլան շատերու, պայծառ տեսութեամբ մը կացութիւնը ըմբռնելու, դայն կշռելու և ըստ այնմ ընթանալու՝ անստերիւր ուղղութեամբ։

Ո՛չ ոք կը տարակուսի՝ թէ այս դարուս մէջ կը տիրեն պայմաններ՝ որոնք բարեբախտաբար պիտի չթողուն որ կրկնուէին կարգ մը սխալներ՝ որոնք չենք կրնար ուրանալ թէ դորժուած են անցեալին մէջ՝ կրօնական և քաղաքական իշխանութեանց պաշտօններուն և պարտականութեանց իրարու հետ չփոթումին հետեանքով, ժամանակներու յատկանշական և անխուսափելի երեւոյթներն էին անոնք, այդ սխալները, որոնց համար ո՛չ եկեղեցին կրնանք այսպանել՝ պետականութեան ձգտում վերագրելով անոր՝ հռոմէական կաթոլիկ իմաստով (այս մասին տե՛ս ՍԻՈՆ 1928), ո՛չ ալ աշխարհականութիւնը՝ իրեն չպատկանող իշխանութիւն մը բռնաբարելու դիտումը տեսնել ուղեւով անոր վրայ, Այնպիսի ժամանակներ՝ երբ բոլոր իշխանութեանց զաղափարաբանութիւնը կրօնական հիմքերու վրայ կը կենար՝ ուրիշ կերպ կարելի ալ չէր սպասել։ Այսօր այլևս զուտ կրօնական խնդրի մը համար երկու իշխանութիւններէն ունէ մէկը պիտի չկրնայ բանտարկել կամ աքսորել տալ տարբեր համոզումի տէր կամ ուղղափառութենէ մոլորած մէկը։ Այս դարուս՝ ո՛չ միայն կ'ըսուի թէ եկեղեցին ու կրօնքը ազատ և անբռնաբարելի են՝ այլ նաեւ ինչ որ աւելի լաւ է անշուշտ՝ երկու իշխանութիւններէն ո՛չ մէկը ազատ չ'է միւսին յատուկ դորժերու միջամտելու։

Այսուամենայնիւ՝ իւրաքանչիւր իշխանութեան իր պարունակին մէջ սահմանափակումը՝ չափով մը միայն կարելի է։ Վասնզի հոգևոր և մարմնաւոր իշխանութեանց հանդէպ քրիստոնէական պարտաւորութեանց մէկ անձի վրայ միացումը անխուսափելի ընդհպում (contact) մը յառաջ կը բերէ, և մարդ պէտք կը զգայ մէկին և միւսին հանդէպ իր կեցուածքը ճշդելու՝ անոնց մասին իր ըմբռնումը յստակելով և ամրացնելով։

Պէտք է ի հարկէ ստուգանիչ մը և յարացոյց մ'ունենալ և ըստ այնմ առաջնորդուիլ, Հարկ կա՛յ ըսելու թէ հայ քրիստոնեային, և իր եկեղեցիին ուղղութեան միակ ստուգանիչը Աւետարանի ոգին է, և միակ յարացոյցը՝ Քրիստոս։ Ամէն անգամ որ որեւէ խնդրոյ մէջ գիրք ճշդելու պէտք ըլլայ՝ հարկ է հարցնել իւրովի. «Ի՞նչ խորհուրդ պիտի տար Տէրը ինձի այս պարագային, Տիրոջ ծառայի հանգամանքս ի՞նչ կը պահանջէ ինձմէ»։ Այս զաղափարը բացարձակապէս տիրապետելու է բոլոր եկեղեցին սիրողներու և մանաւանդ անոր պաշտօնեաներուն ուղղութեան վրայ։ Թող ոչ ոք յանդգնի ըսել թէ նոր ժամանակներու նոր հարցերուն վերաբերմամբ Տէրը ըսելիք չունի մեզի։ Քը-

(*) Արեւ, 4 Մարտ, 1931։

րիստոսի աւետարանը մշտնջենական է. և Յիսուս ինչպէս ամէն դարու նոյնպէս քսաներորդ դարու լեզուով կրնայ խօսիլ և կը խօսի, հա՛րկ է միայն ականջ դնել Անոր :

Քրիստոսի և Անոր Աւետարանին ձայնը մեզի հնչեցնելու պաշտօնն ունի մանաւանդ եկեղեցին : Որքան ալ աստուածամերձ Մովսէս մը չ'երեւիր մեզ Գանահու երկիրը առաջնորդելու՝ հեղինակաւոր և հեռատես օրինականութեամբ մը, պէտք չէ եկեղեցւոյն իսկական ոգիին համաձայն եղող ուղիէն զակատինք և անոր ձայնը ստունդանենք : Մտիկ չընենք անոնց՝ որոնք անպատասխանատու անձեր են՝ ինչքան ալ հեղինակաւորութեան մը ինքնապատիր հանդերձանքով ճեմել սիրեն սոնքալով : Այդ ձայնը մեզի պարզապէս, որոշապէս և բացարձակապէս կ'ըսէ թէ եկեղեցին «քաղաքական կազմակերպութիւն» մը չէ : Զայն այդպէս նկատել՝ որեւէ կերպով տգիտութիւն և չարամտութիւն է առնուազն — եթէ չըսուի դաւաճանութիւն — այն կազմակերպութեան հանդէպ՝ որ դարուց ի դարս Հայ ժողովուրդի կրօնական ու բարոյական կեանքին երակը եղած է գլխաւորապէս : Այդպիսի նկատում մը՝ որ յառաջ կը քշուի որոշ դասակարգի մը կողմէ կանոնաւորաբար՝ ո՛չ թէ միայն բացայայտօրէն հակառակ է քրիստոնէական սկզբունքներուն՝ այլ նաև արմատները կը կրծէ Հայութեան այն փառապանծ Հաստատութեան որ իր հպարտութեան արժանի օրերէն ետքը, այսօր, դժբախտաբար քիչ մը կրաւորական դարձած է : Կրաւորականութիւն, ահա այն տկարութիւնը որ մեզ հիւժեւ կը սպառնայ :

Ներգործական եկեղեցին է՝ որ պիտի կրնայ այս ժողովուրդին վերկուծեան նաւը ըլլալ. ներգործական՝ իրեն վերաբերեալ գործերու մէջ. չեղոք՝ իր պարունակէն դուրս գտնուող բաներու մէջ. բայց ո՛չ երբեք կրաւորական : Կան՝ որ եկեղեցին գործիք ընելն իրենց քաղաքական ուղեգիծին մաս ըրած են, չեղեցնելով զայն այն հիմնական սկզբունքներէն՝ որոնց վրայ կը կենայ : Զգո՛յշ այդպիսի ոչխարամորթ գայլերէ : Անոնք վարատել կ'ուզեն այս հօտը : Անոնք՝ որոնք այդ հօտին մէջն են և կամ անոր վրայ պաշտօնեայ կարգուած՝ պարտականութիւն ունին հովուելու աշաղթելութեամբ :

Պէտք չէ գործիք ըլլալ. պէտք չէ թողուլ որ «Ամենայն Հայոց» և «Ընդհանրական» ի չքնաղ ստորոգելիքները՝ զոր ունի եկեղեցական վերին իշխանութիւնը՝ եղծուի ո՛րեւէ կերպով, ո՛րեւէ մէկուն կողմէ, ծառայեցուելով մասնական և եկեղեցիին օտար նպատակներու : Պէտք չէ թողուլ որ այս կամ այն «ապաստանի Ազգ. եկեղեցու հովանուն» :

Այս ժամանակներուն՝ տելի քան ուէ ժամանակ պէտք ունինք վարելու խոհեմ ընթացք մը, չխառնելով եկեղեցին և զայն չզուգորդելով ուէ շարժումի, որ կրնայ ստնանել իր իրական կոչումին, և այդպէսով վտանգել իր գոյութիւնը : Մանաւանդ կուռախնձոր դառնալու չէ այս կամ այն կողմերու միջև :

Եկեղեցին իր հարազատ ու ինքնայատուկ ուղեգիծն ունի : Անով միայն կը քալէ ու պէտք է քալէ յառաջ :

Վերջերս Հայաստանէն Politicos ստորագրութեամբ երեցած երկար եւ ուշադրաւ յօդուածն էր որ առիթ տուաւ մեր այս խորհրդածութեանց :

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԽՈԿՈՒՄՆԵՐ՝ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

«Ոչ երբ մարմնական համարիկն զկռիւն, այլ հոգեւոր առաքինութեան:» (ԵՂԻՇԷ Ե.)

Վարդանանց պատերազմը ռազմական տեսակէտով չէ որ պէտք է գնահատուի. անոր ամբողջ նշանակութիւնը կը կայանայ Ազգին մեծամասնութեան կամ լատգոյն մասին՝ զաղափարի մը սիրոյն զոհուելու համար ցոյց տուած պատրաստակամութեան մէջ:

Այդ զաղափարը իր (ոչ թէ նիւթական կամ քաղաքական այլ) բարոյական գոյութեան հարցն է:

Իբրեւ պզտիկ ժողովուրդի մը կողմէ մեծ պետութեան մը դէմ մղուած կռիւ, անիկա գրեթէ անզուգական է ամբողջ մարդկային պատմութեան մէջ. Լեոնիդասի Թերմոպիլեան պատերազմը այս տեսակէտով հազիւ կրնայ յիշեցնել զայն:

Իբրտ ոյժին դէմ իրաւունքին մարտնչումն է ան. այս պատճառաւ, պատերազմէ տեսիլ՝ զիւցազնութիւն մըն է անիկա: Եւ ինչ որ մեր գրականութեան մէջ իբրեւ գրաւոր յիշատակ կը պահուի մեզի անոր մասին, պատմութենէ աւելի զիւցազնեղութիւն մըն է, այսինքն զաղափարական յաղթանակի մը երգը:

Հաշիւը կամ զիւանագիտութիւնը չէ որ կը գործեն անոր մէջ, այլ սէրը, նուիրումի ոգին, որ չի զիտեր սանձուիլ, որ չի ճանչնար տրամաբանութիւն, որ կը զգայ թէ մեռնիլը պէտք մը՝ անհրաժեշտութիւն մըն է հոն ուր կեանքը կորսնցուցած է այլ ևս իր նշանակութիւնը:

Այդ զգացումը անհատական վիճակ մը չէ, այլ ազգային համայնական կիրք մը, որ իր հնոցին մէջ կը համաձուլէ բոլոր սիրտերը, բոլոր կամքերը, բոլոր նպատակները. Եկեղեցին և բանակը, քաղքենին և շինականը, սեպուհն ու ռամիկը, կիներն ու մանուկները: Բոլոր հասակները, բոլոր դասակարգերը, ամէնքը համախոհ են իւրարու հետ, ու կարծես կը շարժին մէկ զսպանակէ մը:

Հայրենիքին սէրը և կրօնքին հրայրքը. այս երկու նուիրական կիրքերը երբ կը լծուին իրարու հետ ազգի մը հոգւոյն մէջ, ա՛յլ զիւցազնութիւնն է որ կը սկսի հոն: Այսպէս եղաւ Վարդանանց զէպքին մէջ: «Հայր մեր զԱւետարանն ճանաչեմք, և մայր՝ զառաքելական Եկեղեցին Հայաստանեայց». այս է բանակին կարգախօսը. ո՞վ կրնայ կեցնել այդպիսի ոգեւորութեամբ շարժող ոյժը: Մատնչութիւնները, ուրացութեան զէպքերը, կասկածամիտ վարանոտութեան երկշոտութիւնները ամէնքը կը ջախջախուին, միակ բացօթեւ և վճռական կամք մըն է որ կը տիրապետէ: Թըշնամին չի կրնար արհամարհել իր դէմ ցըցուած վտանգին լրջութիւնը:

Վարդանանց կռիւը Աւետարանով լուսաւորուած ազգի մը խզմտանքին հոն՝ զիսաւորագոյն պայթումն է: Իր զաւակներուն պաշտպանութեան համար՝ կատաղած վագրին դէմ ծառացող մօր մը յուսահատ մաքառումն է ան: Ու այդ պայթումը այնքան ահարկու է, որքան մաքուր է գիտակցութիւնը իրաւունքին՝ զոր ունի անիկա իր դատին արդարութեանը մասին:

Երկու ժամանակակից մատենագիրները, Եղիշէ և Փարպեցի, որոնք կը խօսին անոր մասին, կը խօսին այդ զգացումով. ու Շնորհալի, որ այդ զիւցազնական տոմին երգը կը նուագէ իր բանաստեղծի քնտրին վրայ, տպաւորուած է նոյն զգացմամբ: Ասոնք ամէնքը միեւնոյն կերպով կ'ըմբռնեն Աւարայրի իրականութիւնը:

Արդար գատ մը, բարի զաղափար մը, Հայրենիքի և Եկեղեցւոյ սէրը, Ազգին գոյութեան հարցը. ահա զաղափարը կամ նպատակը: — Համոզումին քաջութիւնը, հաւատքին ոյժը, նուիրումին տենղը, ահա և միջոցները: Մարմնական կռիւ մը չէ ան, այլ հոգեւոր առաքինութեան մեծագործութիւն մը:

Ամբողջ ազգին վրայ կը շահապետեն իր պատմութեան ոգին և Աւետարանի շունչը. բանակին առջեւն մէկ գծի վրայ կը տարուին խաչը և զինուորական դրօշը, Աւետարանը և Լուսաւորչի աջը: Ամէն ինչ հոգիի զէնք է. «Զինու հոգւոյն վառեալ» (հոգեւոր զէնքով սպառազինուած) բացատրութիւնը, զոր Շնորհալի կը հիւսէ ա-

նոնց յիշատակին պանծացումին նուիրում իր երգին մէջ, պատերազմին նկարագիրը կը բացատրէ պարզապէս:

Եթէ Սահակի եւ Մեսրոպի սերունդը եւ զարուն մէջ չկարենար Վարդանանց պատերազմ մը կազմակերպել, Հայ Ազգը տասնեւհինգ դար առաջ արդէն կորսնցուցած պիտի ըլլար իր գոյութեան իրաւունքը: Առանց չափազանցութեան, առանց հայրենամոլ նախապաշարութիւն վարկածներուն անձնատուր ըլլալու, պարտաւոր ենք ընդունիլ թէ այդ պատերազմին, այսինքն անով չահուած բարոյական յաղթանակին կը պարտինք մեր ազգային եւ կրօնական կեանքը, մեր բարոյական գոյութիւնը:

Ու կը շարունակենք ապրիլ իրրեկ ազգ, վասնզի Վարդանանց պատերազմը աւելի կամ նուազ գեղեցիկութեամբ եւ սաստկութեամբ շարունակուած է միշտ եւ կը շարունակուի տակաւին մեր ազգային կեանքին մէջ:

Ահա եւ ներկայի իրականութիւնը. աշխարհագրական, ղինուորական, քաղաքական եւ այլ տեսակէտներով մենք կը զբաւուինք անշուշտ անհունապէս աւելի յոռի պայմաններու մէջ քան Ե. զարու Հայութիւնը. բայց ազգին բարոյական գոյութեան վտանգներուն ղիմադրելու, այսինքն կոխիւն ուղին նոյնն է. վտանգի նոյնն է ազգային ինքնագիտակցութեան եւ իրաւունքի հոգեբանական վիճակը: Նոյնն է եկեղեցին, որ իր ծոցին մէջ կը թխէ ազգին յոյսերը. նոյնն է զրականութիւնը, որ ժողովուրդին կեանքէն կը ստանայ իր սնունդը, ու նոյնն է վերջապէս ժողովուրդը, որ անսասան կը մնայ ապագայի նկատմամբ իր հաւատքին վրայ:

Ամէն կողմ, ու ամէն օր Վարդանանց հոգին է որ սքանչելիք կը գործէ, Այրաբատի յաւիտենական նայուածքին առջեւ՝ հին խորհուրդներու եւ նոր մտածումներու արտասովոր խառնուրդէն ձեւացած տարօրինակութեանց մէջ, եւրոպական քաղաքակրթութեան եւսլեզուող ոգորումներուն զիրկը: Միջազգային տափաստաններուն վրայ, Սիւրբոյ լերանցամէջ սփիւռքին ծայրերը, նոր աշխարհի տաղտուկներուն եւ պարտասանքներուն մէջ, Հնդկաստանի հեռատանկայ սահմաններուն մէջ հոգմակոծուած այս ազգը, ձեւի եւ պայ-

մաններու բացատրելի զանազանութիւններով անշուշտ, բայց ուղղութեան եւ ոգիի անբացատրելիօրէն բարձր ու համաման իտէալով, նոյն կոխը կը մղէ. ու աշխարհ կը խոստովանի թէ մղուածը մարմնական կոխէ աւելի հոգեոր առաքինութեան պայքար մ'է ինքնին:

Թող ընդ միշտ կենդանի մնայ այդ ոգին, որ միայն կրնայ ապրեցնել այս ազգը. թող մեր պատմութեան մէջ յաւիտենան պայծառ եւ ողեւորեալ մնայ Վարդանանց պատերազմը. ու անոնց ազգեցութեամբը թող շարունակ ողեւորուի, մեր ազգային գործունէութեան մէջ, ճշմարիտ քաջութիւնն ու իմաստութիւնը:

24 փետ. 1931

Թ. Ե. Դ.

Գանիբէ

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ԽՕՍՔ

Պատմութիւնը, յիշատակութեան արժանի եղելութիւնները քաղաքացիական, միայն զովեջի եւ փառաւոր գործերով չի բաւականանար. վասնզի կարեւորի եւ անօրհն գործերն ալ օգտակար ազդեցութիւն կը գործեն իրենց ինքնապարտութեանը:

*

Մոլորեան համար ներումն՝ առաքինութեան դէմ դատաւարութիւն եւ:

*

Կամեն եւ որ ոճիրը կը գործի:

*

Որովհետեւ չի կարող ընել ամեն ինչ որ կ'ուզէ, ուղեցիկ միայն ինչ որ կրնայ գործել:

*

Դատաւոր մը խօսուն օրհնք մըն է, եւ օրհնքը՝ համար դատաւոր մը:

*

Ազան մարդիկ ո՛չ միայն կը քանդուին իրենց սեղանակով, այլ եւ՝ կորսնցնելու վախով:

*

Ոչ ոք կրնայ շտ խօսիլ, երբ իմաստութեամբ չխորհի:

ՏԱՍՆԵՒԻՆԸ ԴԱՐԵՐ ԱՌԱՋ

Քրիստոսի խաչելութեան տարեդարձին այս հանդիսութիւնը Առաջ Շարթուն՝ յուրջ խորհրդածութիւններ կ'արթնցնէ։ Անտա-րակոյս ամէն տեղ պիտի տօնուի ան. բայց պէտք չունինք հեռուներ երթալ երեսն հա-նելու համար շփոթեցուցիչ յուշեր, տեսնե-լու թէ կ'ան քրիստոնէութեան յոռաջգի-մութեամբ հետաքրքրուող անձեր, որոնք տարբեր միտքով կը տօնեն խաչելութեան տարեդարձը։ Ոմանք կը մեծարեն այն լըք-ուած Մարգը, որ Պիղատոսին առջեւ կեցաւ Իրեն դեմ ունենալով աշխարհը։ Ոմանք կը թուին տօնախմբել այդ Մահը, իբր բարո-յական քաջութեան ու հանդուրժանքի գա-ղափարական օրինակ մը, ինչ որ՝ է՝ ան-տարակոյս. բայց այս՝ այնքան ձեռնտու չէ բարոյական տկարութեամբ ցաւազինե-րուն։ Ուրիշներ կը յայտարարեն թէ մա-հէն աւելի զօրաւոր սէր մը յաղթանակեց Քրիստոսի մէջ։ Աս ալ ստոյգ է. բայց ա-ռանձինն առնուած պարագային, ինքնին կը ցուցնէ թէ Ան ինչքան կը տարբերի մեզմէ։ Ուրիշներ մարդկութեան Առաջնոր-դն ու երկնային Սիրահարը կը կոչեն զԱյն։ Ասացուածք մը որ կրնայ բովանդակել ամ-բողջ Կաթողիկէ Կրօնը, բայց որոշ բացա-տրութեան մը անհրաժեշտ պէտքն ունի։ Շատեր ալ գոհ կ'երևին Քրիստոսին հար-ցին ո՛չ մէկ բացատրութիւն տալով։ Ստու-գիւ աստուածաբանական մեկնութիւննե-րու չեն հաւելիր անոնք։ Կարող զրոգ մը, երեսուղէմի Համաժողովին (*) հաւաստեց թէ՛ իրեն համար բաւական էր որ պատ-մութեան ընթացքին եկաւ Մէկը ու ան-հատական կեանքի մը մէջ յայտնեց ամէ-նէն սքանչելի հոգեւոր ճշմարտութիւնները։ Քրիստոսի համար ըստեցաւ թէ ճառագայ-թարձակ ու լուսասփիւռ Անձնաւորութիւն մըն է, որ տուաւ Աստուծոյ այն նշանա-կութիւնը, զոր նախապէս բնաւ չունէր Ան։

(*) Կ'սկնարկէ Բողոքական եկեղեցիներու կող-մէ Զիթնեաց լերան վրայ զուարթուած Միջագ-գային Միսիոնարական Ժողովին, որ տեղի ունեցաւ 1928-ին ու տեւեց Մարտ 24էն մինչեւ Ապ-րիլ 8։ Այս մասին տես ՍԻՈՆ 1928, էջ 185 եւ 322։

ԶԱյն բացատրելու ամէնէն զիւրին եղա-նակը, զԱյն մեկնելու ամէնէն ակներեւ կերպը, խորհիւն է Անոր մասին, իբր ի-րերու յաւատենական բնութեան յայտնու-թեան տեղիքի մը։ Ճիշդ ինչպէս որ իրերու բնութեան մասին բացարձակ եւ արեւոյ-րական բան մը կը գտնենք մագնիսական տեսիլի մը մէջ, այնպէս ալ արեւոյրքի մա-սին եղական բան մը կը գիտնանք յանձին Քրիստոսի. բան մը զոր երբեք պիտի չը կարենայինք գիտնալ առանց Անոր։

Այս ամէնքը լաւ են իրենց սահմանին մէջ։ Բայց եթէ ան ըլլար ամբողջը, ատի-կա Քրիստոսի մարդկային ազգի համար ունեցած իրական արժէքին մէկ սրտաշարժ սահմանումն եղած կ'ըլլար միայն։ Այս՝ Քրիստոսը կ'ընէ Դաստիարակն ու Յայտ-նիչը, բայց ո՛չ ասկէ աւելի։ Մտայնական մեկնութիւն մըն է աս, որ զի՛նք իբր Լու-սատու կ'ընդունի բայց ո՛չ իբր Կենսատու։ Այսպէս նկատելով՝ Առաջ Ուրբաթը պիտի ըլլար կրօնքի ոգիի — զոր երբեք ունեցած է աշխարհը — Յայտնիչին ու Մարմնացու-մին Մահուան տարեդարձը։ Բայց ան պար-զապէս կ'անդիտանայ փրկագործութիւնը եւ կը ջնջէ պատմական Քրիստոնէութեան պահպանած ամէնէն կենսական ու ամէնէն սիրելի շատ բաները։

Հրահանգիչ է տեսնել որ երեսուղէմի Համաժողովին մէջ շատ ազգու բողոք մը բարձրացաւ գերման Լուտերականի մը կող-մէ, ընդդէմ այն մտայնութեան որ լսկ իբր կրօնի Ուսուցիչ մը կը նկատէ զՔրիս-տոս եւ ո՛չ աւելի։ Լուտերականը այնպեք թէ մարդկային ազգի փրկագործութեան համար Աստուծոյ մեծագոյն եւ բացարձա-կապէս եղական զործերուն վրայ հիմնուած են Աւետարանչական առաքելութիւնները։ Այս զործերն են մասնաւորապէս Իր Միա-ծին Որդւոյն առաքումը աշխարհի մեղքե-րու քառութեան համար, Անոր խաչի Մա-հը, եւ Անոր Յարութիւնը, որպէս սկզբնա-ւորութիւն ազատագրուած ցեղի աստու-ծատուր մէկ նոր կեանքին։

Իրաւունք ունի Լուտերականը։ Այդ-պէս է պատմական Աւետարանը։ «Քրիս-տոս մեռաւ վասն մեզման մեղաց մերոց»։ «Զիք այլով իւրք փրկութիւն, զի ե ոչ անուն այլ զոյ ի ներքոյ երկնից տուեալ ի մար-գիկ, որով արժան իցէ կեալ մեզ»։ Ահա

այս է Աւագ Ուրբաթի առաքելական մեկնութիւնը: Ըստ Ս. Պետրոսի և Ս. Պօղոսի, Քրիստոնէութիւնը էապէս փրկութեան կրօնն է Քրիստոսի միջոցաւ: Նա Յայտնիչէ մը անհունօրէն աւելի՝ մէկն է: Մեր մեղքերուն համար Ան է միակ Միջնորդը, Փրկիչը, Բարեխօսը, Հաշտարարը և քաւութեան Պատարագը: Ահագին տարբերութիւն մը կայ հոս: Եթէ արդարեւ Ինքն է այս ամէնը, եթէ Նա է Գոռն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզ աշխարհի, Անոր ասկէ՝ ո՛րէ՛ չափով թերի ներկայացումը, ո՛չ միայն անբաւական է բոլորովին, այլ և անսահման է կորուստը: Բաց աստի, եթէ Քրիստոս Ուսուցիչէն ու Յայտնիչէն աւելի բան մը եղած չլլար, Նա զժողո՞ւ ու անսփոփ պիտի թողար մարդկային բնութեան խորագոյն կարիքները: Որովհետեւ տգիտութիւնը մեր միակ կամ զըլխաւոր թերութիւնը չէ: Մեր տգիտութենէն աւելի խորունկ է մեր տկարութիւնը: Մենք ոչ միայն պէտք ունինք լուսաւորութեան, այլ շատ, շատ կը կարօտինք ուժի:

Ժիշդ այս է որ կը մոռնար Տոլստոյ, երբ իբր պարզ բարոյագէտ կը մեկնէր Քրիստոսը: Այն հին մոլորութեան մէջ կ'իյնար ան, թէ ճշմարտութիւն գիտնալը հրեանադանդիլ է անոր: Մարդկային բնութեան շատ աւելի խոր ներհայեցութեամբը եղականօրէն օժտուած իր քոյրը, լըժօրէն ըզգուշացուց զինք Քրիստոսի արժանիքին մասին իր ըրած անձուկ գնահատանքին ծանրակշռութեան վրայ: Նէ ըսաւ Տոլստոյի թէ ինք (Տոլստոյ) կը սիրէր Յիսուս Քրիստոսը ու կը ծառայէր Անոր. թէ իր քոյրը զոհունակութեամբ կը զիտէր եղբոր այս ընթացքը, բայց Տոլստոյի յանձին Քրիստոսի բարոյագէտներուն առաջինէն աւելի բան մը չտեսնելու տեական տկարութիւնը, անհունօրէն կը տառապեցնէր զինքը (քոյրը): Նէ կ'ընդունէր թէ իր անձին մէջ կար կամակոր երկուութիւն մը զոր բացարձակապէս անկարող էր յաղթելու սոսկ կամքի ճիգով մը: Ի զո՞ւր է մոռնալ Քրիստոսը որպէս Փրկիչ և ընդունիլ զինք միայն իբր Ուսուցիչ: Որովհետեւ մենք, ի՞նչ ալ որ ըլլանք, ի՞նչպէս պիտի կարենանք լինել այդ պակասը: Տոլստոյ, Ամերիկացի Միադաւան Թեոդոր Պարքըրի

կենսագրութիւնը իր քրոջ զրկեց կարգաւ համար: Նէ պատասխանեց որ, եթէ Միադաւան քարոզիչը կարենար զինք համոզել թէ Յիսուսը չէ աշխարհին Փրկիչը, ատիկա զինք զհատեցնելու պիտի ծառայէր միայն: Փրկութեան անգլմագրելի շնորհն է կրօնական ոյժին գաղտնիքը:

Եթէ Յիսուս Քրիստոս կրօնական զըլխաւոր Դաստիարակն ըլլար աշխարհի ու ասկէ ոչ աւելի բան մը, կասկած չկայ որ զարձեալ նոյնչափ անհուն պիտի լինէր մարդկութեան պարտաւորութիւնը Անոր հանդէպ: Հապա Անոր Մահուան մասին: Ընթարտութեան համար Մարտիրոսացոյի մը Մահը պիտի ըլլար ան: Ազնիւ հաստատամտութեան ու հանդուրժանքի գերագոյն օրինակը պիտի լինէր ան՝ ընդդէմ անասելի վայրագութեան մը: Ամէնէն չընական հերքումը պիտի ըլլար ան սա առածին թէ՛ պէտք է սիրենք ամէնէն բարձրը, երբ կը տեսնենք զայն: Վասնզի մէկը ու միակ կատարեալ էակը, որուն նըմանը երբեք ապրած ըլլայ աշխարհի վրայ, կենսագրաւ եղաւ մարդկային ցեղի ողբալի կուրութեան երեսէն: Քրիստոս, մահը, այս լոյսով նկատի առնուած պահուն, մարդոց հոգեկան իրողութիւններն ըմբռնելու անկարողութեան ամէնէն նուաստացուցիչ ցուցումն է:

Թոյլ տալինք որ ապրի անարժէքը, ու մերժեցինք և խաչեցինք մեր լաւագոյնը: Թող ճմուռցուի որ մենք էինք այդ բանն ընդունելու: Յարգ, Անմեղին խաչելութեան համար, ահաւոր անարդարութիւն կատարուած է Հրէից հանդէպ: Պատասխանատուութիւնը եւ ոչ մէկ կերպով անոնցն է բացարձակապէս: Մարդկային ցեղի հաւաքական պատասխանատուութիւնն է ան: Քրիստոսի Մահը, այս լոյսով զիտուելով, մարդկային ազգի յաւիտենական վարկաբեկումն է: Եթէ ըմբռնենք այս ամօթալի իրողութիւնը, ան կը բուէ անմխիթար յուսահատութեան մէջ ընկղմելու համար մարդկային սիրտը:

Բայց եթէ այս բոլոր անպատում կամակորութիւններու մէջէն, Քրիստոս, մեղաւոր աշխարհին համար, որ սպաննեց զինք, իր կատարեալ վիշտը կը մատուցանէր Հօրը, թէեւ մէկ բառով, բայց Ան ասո՞վ իսկ կը փրկէր ցեղը, այն ատեն —

միայն այն ատեն — է որ մահը քաջարար կրուած չարչարանքի տեսարանէն կ'ալլա-
փոխի Աստուծոյ և մարդոց միջև կատա-
րուած հաշտութեան տեսարանին:

Փրկագործութեան իրականութիւնն է որ յառաջ կը բերէ տարբերութիւն մը Քրիստոսի մահուան նշանակութեան մէջ. ահա այս է զաղանիքը խաչի հրաշալի դո-
բութեան:

Խաչկութեան այս տարեգարծին առ-
թիւ ուշ է, մահաւանդ պատմութեան մէջ, վարանիլ թէ այդ մահը ինչ կը նշա-
նակէ: Իւրաքանչիւր Պատարագ կրկնուած արտայայտութիւնն է Եկեղեցւոյ Քրիստոսի Չարչարանքներուն փրկարար արժէքին վրայ ունեցած անխախտ հաւատքին: Եթէ միայն մարդիկ հասու ըլլային, եթէ աշ-
խարհս լիութիւն օժտուած ըլլար համեմատե-
լու կարողութեամբ՝ փրկութեան այս յի-
շատակութիւնը, ամէն բանէ աւելի, պի-
տի խօսէր մարդկային գիտակցութեան և սիրտին: Երբ Չարչարանքներու տարե-
գարծը տօնախմբուի իբր Աստուծոյ Յաւի-
տենական Որդիէն ներգործուած փրկու-
թեան տարեգարծը, միայն այն ատեն է որ քրիստոնէական կրօնը ի վիճակի կ'ըլլայ յայտնելու իր կենսատու գործութիւնը:

„THE CHURCH TIMES“

Յրգւ. Ն. Մրկգ. Տէր-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽԾՈՒՔ

*

Մարդոց և շատ իրենց կեանքին առաջին մասը կը գործածեն՝ երկրորդ մասը բշտառ-
ցունելու համար:

*

Ոչ ոք կրնայ յիպուածով առաջինի ըլլալ:

*

Բանի՛ քանի անգամներ երջանկաբեան տղիւր և պատանա կ'ըլլայ այն քանը, գոր-
ծենք յոթախմբիւն կը համարինք:

ՊԱՇԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ

Կրօնքը՝ մարդկային ընկերութեան որ չըջանակին մէջ ալ ըլլայ, իբրեւ ոսկիէ չղթայ մը մարդս իր Աստուծոյն հետ հա-
գորդակցութեան գնելու սահմանուած՝ իր անքակտելի օգակներն ունի, որոնցմէ մին է պահեցողութիւնն իր հնարոյր սովորու-
թիւններով, օրէնքներով և եղանակաւ-
բույններով: Այս կամ այն ձեւին տակ պա-
հեցողութիւն ունէին հին յոյներ, հռոմ-
մայեցիներ, հնդկ փարսիներ (որոնք մահ-
մետական արչաւանքի հետեանքով Պարս-
կաստանէն Հնդկաստան գաղթեցին՝ և կառնած մնացին Զինդ-Աւեստական վար-
դապետութեան): Եղիպտոսի մէջ Իսիս և Ոսիրիս զիքերուն ընծայուիլ ուղղունը պարտ էին նախապէս պահել: Հրէից հա-
մար ծոմապահութեան գերազանց օրն էր 7րդ ամսուն 10րդ օրը, իսկ Իսլամութեան մէջ տիրական է Բամադան:

Քրիստոնէական Եկեղեցին իր յարան-
ուանական շատ մը ճիւղերուն մէջ պահած է պահեցողութեան կիրարկումը: Լատին, Յոյն, Հայ և այլն Եկեղեցիներ, իրենց յա-
տուկ պահքի և ծովի օրերն ունին, Եկե-
ղեցին իբր շարունակութիւնը Հին Ուխ-
տին, բնականաբար անկէ պիտի ազդուէր ծիսական և արարողական ինչ ինչ ըմ-
բռնութիւններու և սովորութիւններու մէջ՝
թէ և եղանակաւորելով զանոնք: Վասնզի Նոր Ուխտի Հիմնադիրն ըսաւ. «Մի համա-
րիք եթէ եկի լուծանել զօրէնս կամ զմարդարէս. ոչ եկի լուծանել, այլ ընու-
(Մար. Ե, 17.):

Թողլով Հին Ուխտի մէջ յիշուած ստի-
պողական (Բաւութեան օր), սովորութե-
նական (ՁԲ. Բ, 19.) և պատահական ծովերը (տե՛ս ՍԻՄՆ 1930, էջ 70-71), կ'անցնինք Նոր Ուխտին, ուր կը տեսնենք (ՂԿ. ԺԷ, 12.) թէ անհատներ կան որոնք տարուան բոլոր ԲԾ և ԵԾ օրերը կը պահեն՝ ի յիշատակ Մովսէսի Երկուշաբթի օրը Սինա ելլելուն և Հինգշաբթի օրը իջնելուն. ուրիշներ ալ կան որոնք կը պահեն իրենց վարդապետնե-
րուն թելագրութեամբ (Մար. Թ 14, Մրկ. Բ 18, Ղաւկ. Ե 33). իսկ կին մարգարէ

մըն ալ կայ իր բոլոր կեանքը պահեցողութեամբ անցնող (Ղուկ. Բ 37):

Յիսուսի Աստուծովը. — ձգնողական հարցերու վերաբերեալ խնդիրներու նկատմամբ Յիսուս միայն չորս անգամ կ'արտայայտուի նոր կտակարանի մէջ. ա) Մար. Գ, Ղուկ. 2, ուր կը յիշատակուի Յիսուսի քառասնորեայ պահեցողութիւնն անապատի մէջ: բ) Մար. 9, 16, ուր կը ձաղկէ ի ջոյցս մարդոց պահող և հետեւարար այդ բարեպաշտական ազնիւ զգացումը մեղքերը, որոնք արեւին մասն մասնէն մինչև յայտնի օրն աստղերու երևնալը՝ դժքերներն կը կոխէին և կը հրաժարէին ուտելէ, խմելէ, լուացուելէ, օծուելէ, և բարեւելէ: գ) Մար. Թ, 14. Մրկ. Բ, 18. Ղուկ. Ե, 33 — «... մատան առ նա աշակերտին Յովհաննու և ասին, ընդէ՞ր մեք և փարիսեցիքն պահմք յաճախ, և քո աշակերտքդ ոչ պահեն: Ասէ ցնոսա Յիսուս. միթէ մարթ ինչ իյէ մանկանց առաջատի սուգ առնուլ, մինչ փեսայն ընդ նոսա իյէ» (*). այլ եկեցին աւուրք, յորժամ բորձցի ի նոցանէ փեսայն, և ապա պահեցին»: Փրկիչն իր Մեսիայի և «երկնաւոր փեսայ»ի կրկնակ հանգամանքին հակառակ, հրէից կողմէ անխրաւորէն հակադրուեցաւ Մկրտչին հետ: Մինչ վերջինը՝ իբր ապաշխարութեան տիպար քարոզիչ՝ կը փնտռէր «պտուղ արժանի ապաշխարութեան» «և և կերակուր նորա էր մարտի և մեղր վայրենի», առաջինը որակուեցաւ «այր կերող և արբեցող. . . »: գ) Մար. ԺԷ, 20. Մրկ. Թ, 28. «Բայց այս ազգ (զիւսաց) ոչ կ'անէ, եթէ ոչ ազօթիւք և պահօք»: Պէտք է ըսել, սակայն, որ Յիսուս անձամբ չհրամայեց պահեցողական որոշ ձև մը, այլ իր Եկեղեցին կարգադրեց զայն՝ Ս. Հոգիին առաջնորդութեամբ:

Առաքելական Դարեհում. — Հաւատացեալներ՝ Քրիստոնէութեան առաջին տարիներուն՝ անշուշտ եռանդուն թափով մը պիտի փարէին իրենց բարեպաշտական զգացումներուն յազուրդ տուող շինիչ միջոցներու, որպիսիք են ազօթք, պահք և ողորմութիւն: Նորահաւատ Հռոմայեցի հարկապետ մը՝ «բարեպաշտօն և երկիւզած

յկատուծոյ ամենայն տամբ իւրով, առնէր ողորմութիւնս բազումս ի ժողովրդեանն, և յազօթս կայր առ Աստուած յամենայն ժամ (Դորմ Ժ 12) (*): Իսկ Աստուծոյ խօսքը քարոզելու կոչուածներէն Պողոս սիրայօժար անհամեմատ զրկանքներու պիտի ենթարկուէր. «... ի ջանս և ի վաստակս, ի տքնութիւնս՝ բազում անգամ, ի քաղց և ի ծարաւ, ի պահս՝ բազում անգամ, ի ցուրտ և ի մերկութեան. թող զայլ նեղութիւնսն . . . » (Բ Կոր. ԺԱ 27): Օրրատօրէ աճող հաւատացեալներու բազմութեան կեանքին և կենցաղին ներդաշնակութեան համար ուղղութիւններու պէտքը բնականաբար զգալի պիտի ըլլար. և հաւատաքեալը կու տայ իր խրատներն ու թելադրութիւնները. «մի զրկէք զմիմեանս. . . զի» (**) ուխտիցն պարապիցէք. . . » (Ա Կոր. Է, 5), «... յամենայն ընծայեցուցէք զանձինս ձեր իբրեւ զպաշտօնեայս Աստուծոյ համբերութեամբ բազմաւ ի նեղութիւնս, ի վիշտս. . . ի հակմունս, ի պահս, ի սրբութեան. . . » (Բ Կոր. Զ 6):

Հրէութենէ ու հեթանոսութենէ գէպի բրիտոնէութիւն անցքի այդ շրջանին հաւատացեալներու միտքերէն դժուարաւ պիտի ջնջուէին իրենց նախկին հաւատքին վերջամնացութիւնները՝ թլփատութիւն, ուտել խմել, և այն, որոնք վիճաբանութիւններու դուռ ալ կը բանային անոնց միջեւ: Նոյն Առաքեալը իր մատը կը դնէ Քրիստոնէական ընկերութեան մէջ այդպիսի երեոյթի մը վրայ. «Ոմն պահէ օր ըստ օրէ և ոմն պահէ զօրհանապաղ. իւրաքանչիւր ոք զիւր միտս հաճեցէ» (Հռովմ. ԺԳ 5):

Պահեցողութիւնը, իր սովորական կիրարկութենէն զատ, նկատուած է նաեւ իբր պայման պատրաստութեան՝ զոր պէտք է ունենալ նաև ընտրեալներու առաքելական իշխանութիւն տալու համար կատարուած ձեռնադրութիւնէն առաջ. «Ասէ Հոգին Սուրբ. Որոշեցէք ինձ զմառնաբաս և զԱւագոս ի զորժ յոր կոչեցեալ է իմ զգոսա: Յայնժամ պահեալ և ազօթս արտրեալ (Շմաւոն ևւն) եղին զձեռս ի վերայ նոցա

(*) Ակնարկութիւն բարբիական կանոնի մը, որու համաձայն հարսանիքի ինչպէս նաեւ Մեսիայի զարստան օրերում ծով պիտի զաղբէր:

(*) Կարգ մը Թարգմանութիւններու մէջ Դորմ Ժ. 30. ի մէջ Կռնելիոս կ'ըսէ. «պահի և յազօթս կայի»:

(**) Թարգմանութիւններէն ոմանք ունին՝ «զի աղօթից և պահեց ուխտիցն պարապիցէք»:

և արձակեցին (Գործք ԺԻ 2)։ Սոյն ձեռնագրերուցն էր «ձեռնագրերն... երկուսն, աղօթս արարեալ հանդերձ պանփոխ յանձն արարին զնոսա Տեառն յոր հաւատացեալ էին» (Գործք ԺԻ 22)։

Հայրերու Ուսուցում. — Ա. օրերը. —

«Վարդապետութիւն Առաքելոց»՝ զոր ոմանք մինչև առաջին դարու կէսին կը վերացնեն, կ'ըսէ. «քու պահքդ կեղծաւորներու հետ թող չըլլայ վասնզի անոնք շարթուան երկրորդ և հինգերորդ օրերը կը պահեն. այլ պահէ՛ շորեքշորթի և ուրբաթ օրերը»։ Թաղէս առաքելով վերադարձած կանոններ, ինչպէս նաև Առաքելաւորութեան վերադարձները կը համաձայնին՝ որ

1. Չորեքշորթի և Ուրբաթ օրեր պահք պահուն իրր սուգի և մտանութեան օրեր։

2. Տէրունական տօն կատարելէ առաջ շարթ մը պահք պահել։

3. Քառասուն օր պահք պահել և ապա տօնել Չատիկը։

4. ԴՇ. և Ուր. օրերը, Մեծ Պահքը, Աւագ Շարաթ օրը չպահողներ և մնացեալ բոլոր շարաթ և կիրակի օրերուն պահողներ պատժուին։

Լիոնի եպիսկոպոս Երանոս (մարտիրոսացած շուրջ 200-ին) կ'ըսէ. «ոմանք կը խորհին՝ թէ մէկ օր պէտք է պահել, ոմանք երկու, և այլք՝ աւելի։ Ոմանք օրը կը հաշուեն 40 ժամ, զիշեր և ցերեկ։ Պահողներու միջև գոյութիւն ունեցող այս տարբերութիւնը մեր օրերուն ծագած բան մը չէ, այլ մենէ շատ առաջ։ Յիսուսի խաչելութեան և յարութեան տարեդարձները հուշակելու գաղափարը զործագրուեցաւ զանազան օրերու մէջ՝ ըստ ճշակաց»։ Կղևմէս աղեքսանդրացին (Ձ 220) ալ կը յիշատակէ ԴՇ. և Ուր. օրեր պահելու սովորութիւնը։

Ինչպէս այսօր նոյնպէս և ի հնումն ծոմ կը բռնէին, ունէ օր, հաղորդուելու և մկրտուելու համար (մկրտութեան համար հասկնալու է երախաները — չմկրտուածներ՝ ունէ տարիքէ)։ Շնորհալի Հայրապետ կը հրամայէ որ ուղղափառութեան զարձող արևորդիներ «ապաշխարութիւն յանձն առնուն, զոր կատարեն պանփով», աղօթքով և ողորմութիւնով։ Վերջին բացառիկ պարագաները զանց ընկելով տեսանք որ քրիստոնէութեան առաջին խիղճարէն սկսած է ԴՇ. և Ուր. օրերու

պահք պահելու սովորութիւնը։ Այս մասին բաւականանաք մէջ բերելով Տաթևացի մեկենութենէն երկուք՝ իրենց կամայական մեկենութեան հետաքրքրականութեան համար. «ըստ անուան զօրեքշորթին պահմք, զի ի չորիցս շարաց պահանալ լիցուք, զոր նշանակէ Դ թիւն. և ուրբաթն սուգ և բօթ լսի՝ պահելի՛ է»։ Գործեալ թէ «... ըստ թուոյն, զի չորեքն թեալ բնութեամբ մեղանչեմք, պահմք զօրեքշորթին, և վեցիւք շարժմամբ ի մեղս ընթանամք, պահմք զուրբաթն»։

(Մնացեալը յաջորդով) ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՅԻ

ԱՆՈՒՆԸ

Վերջերս Սուրիահայ թերթերէ միոյն մէջ (Լիբանան) ըսուած էր թէ թուրքերն էին որ մեր Եկեղեցւոյն տուին Լուսաւորական կամ Դրիգորեան մակդիրը։ Չենք գիտեր թէ ինչպէս ոմանց գիտակցութիւնը իրենց թոյլ կուտայ այսպիսի սխալ հաւատումներ ընկու հրապարակու։

Լուսաւորական կամ Դրիգորեան մակդիրը Պոլսէն յանձնուեալ 1836-ին, և ուստական կառավարութեան կը վերագրուի։ Պատմութիւնը կրննելու հարկ չկայ հոս։ Օրմանեանի կոթողական գործին, Ազգապատմութիւն Գ. Հատորին 2521րդ Յօդուածը այդ մասին կը խօսի(*)։

Մի, Ընդհանրական, Առաքելական և Սուրբ մակդիրները Հաւատամքէն են և կը վերաբերին հաւատարապէս բոլոր իմ ուղղափառ եկեղեցիներու (Յոյն, Հռոմէական, Ասորի, ևն.)։ Այդ մակդիրները մեր Եկեղեցիին ալ են՝ իբրեւ ճիշդ Մի և Ընդհանուր եկեղեցիին։ Բայց զանոնք հասարակ գործածութեան ատեն զանց կրնանք ընել՝ քանի որ միայն մեր եկեղեցին չէ որ կը յատկանշեն։

Մերին միւսներէն որոշող Հայաստանեայց բառն է։ Ազգափառ բառն ալ, որ Հաւատամքէն չէ, յաճախ գործածել պէտք կ'ըլլայ՝ հմարիտ եկեղեցին հակադրելու համար հին և նոր ազանդներու։ Որով մեր եկեղեցին կրնանք կոչել՝ Հայաստանեայց Եկեղեցի, կամ Հայաստանեայց Ազգափառ Եկեղեցի։ Կրճատելով՝ Հյւ. Ազգ. Եկեղեցի։

Ստարներուն համար՝ Օրմանեան Oughapar կ'առաջարկէ գործածել։ Ասկէ ետք սակայն զայն ընդհանրացնել զժողով է։ Հայկական եկեղեցի, կամ Հայկական Օրթոդոքս եկեղեցի յորջորջուները լաւագոյններն են՝ օտար լեզուներու համար։

Տ. Վ. Ն.

(*) ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ. Ամէն նայ ունենալու է զայն. Հայտէ՝ Imprimerie du Patriarchat Arménien, Jérusalem. Դիմ՝ 1 Սրբիլիմ։

Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ԲԵՄԷՆ

ԱՐՏԱՆԻՍՏԱՆԻ ԿԻՐԱՆԻՆ

«Կայ յայօրս առ Հայր եռ ի ծածուկ :»
(Մր. Զ. 6)

Մեծ պահքը քրիստոնեային համար շրջան մըն է մտամփոփ խորհելու իրեն հոգիի արժեքներուն եւ իր կեանքը խորհրդածեալ կեանք մը ընելուն վրայ : Ոմանք այնպէս կը մտածեն թէ, քրիստոնէութիւնը աստուածաբանական եւ վերացական դրութիւն մըն է . կը սխալին անոնք . կեանքը ապրիլի զիտնալու վարդապետութիւնն է ան : Եւ մեծ պահքը քրիստոնեաներու համար քառասուն օրերու շրջան մըն է սովորականէն աւելի խորհրդածութեան առարկայ ընելու իրենց կեանքը՝ կրօնականացած տրամադրութեամբ մը :

Ապաշխարութեան օրերու մէջ ենք . մարդը իր ներքին զիճակին զիտակցութեան հրաւիրող օրերու մէջ : Եկեղեցին սկսած է հնչեցնել իր ապաշխարութեան հոգեյոյզ շարականներն ու աղօթքները : Ասոնք պէտք է խօսին մեզի եւ օգնեն մեր հոգեւոր կեանքի շինութեան եւ վերջապէս զգանք որ թօթափած ենք մարմնի թմբիրը ու հոգիով սրբացած :

Ան առեն միայն իրական ապաշխարողի մը զիրքին մէջ կը գտնուինք :

Անկեղծ ու իրական ապաշխարողի մը զիրքին մէջ գտնուելու գլխաւոր պայմանը մաքուր սրտով ու մտամփոփ աղօթելն է : Սակայն աղօթքը ի՞նչ է . ոմանք այնպէս կը կարծեն թէ աղօթքը մարդկային շահերու վրայ հաստատուած ու անոնց պէտքերուն վրայ յարմարցուած խնդրանքներու շարք մըն է, զորս ամէն մէկ աղօթաւոր կ'առաջագրէ Աստուծոյ եւ անոնց անմիջական կատարումը կը խնդրէ Անկէ : Ասիկա բուն աղօթքին բոլորովին սխալ ըմբռնում մըն է, եւ զայն աղօթք անուանելն իսկ մեղք մըն է ինքնին :

Աղօթքը Աստուծոյ հետ խօսելու լեզու մըն է, կամ ալ Անոր հետ յարաբերութեան մէջ մտնելու հոգեկան զիճակ մը, որուն մէջ տեղ չունի եւ պէտք չէ որ ալ ունենայ այս անցաւոր աշխարհի վերաբերեալ եւ մեր շահերուն վրայ հիմնուած ոչ մէկ խնդրանք . այլ պէտք է ըլլայ աշխարհա-

մերժ հայեցողութեամբ մեր հոգեկան ու բարոյական պէտքերուն համար կոչում մը առ Աստուած : Այս է ահաւասիկ աղօթելու կերպն ու բուն աղօթքը . եթէ տարբեր կերպով արտայայտուինք, Աստուած ոչ մէկ ուշադրութիւն կը դարձնէ այդպիսի խնդրանքի մը : «Մի այտուհետե հոգայցէք եւ ասիցէք, զի՞նչ կերելուք կամ զի՞նչ արբուցէք կամ զի՞նչ զգեցցուք . Զի զայդ ամենայն հեթանոսք խնդրեն . քանզի զիտէ Հայրն ձեր երկնաւոր թէ պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն : Խնդրեցէք նախ զարքայութիւնն Աստուծոյ եւ զարդարութիւնն նորա, եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ » (Մատթ. Զ. Գլ. 31-33) :

Ամէն ոք զիտէ Յիսուսի փարիսեցիի եւ մաքսաւորի աղօթելու եղանակի մասին խօսած առակը : Փարիսեցին ինքնիրեն աւելի բարձր զիրք մը տալով իր նմաններէն, եւ թուելով անոնց վրայ ունեցած իր մտացածին ու չնչին առաւելութիւնները, յիշելով նաեւ իր օրինապահ անձնաւորութիւն մը եղած ըլլալը, աղօթած ըլլալ կը կարծէր . սակայն առակին վերջաւորութիւնը բացորոշ կը յայտնէ թէ ատիկա աղօթք չէր, որովհետեւ ոչ մէկ բարի արդիւնք ունեցաւ :

Մաքսաւորն էր որ զիտցաւ աղօթել . անիկա կատարեալ հակապատկեր մը կը ներնայանայ . եկեղեցւոյ մէկ անկիւնը քաշուած՝ կու լար ու կ'ողբար, աչքերը երկինք անդամ չէր կրնար վերցնել ու հարուածելով իր կուրծքը կ'ըսէր «Աստուած, քաւեա զիս՝ զմեղաւորս» . ինչո՞ւ համար ա՛յս ալ փարիսեցիին նման ինքնագովութիւն չըրաւ . — որովհետեւ իր մեղքերուն զիտակցութիւնը ունէր, եւ լաւ զիտէր թէ աղօթքը նոյն ինքն մաքուր սիրտի արտայայտութիւն է . «Երանի այնոցիկ որ սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցեն» :

Աղօթելու համար առանձին սենեակի մը մէջ փակուիլ կը հրամայէ մեր Տէրը, որպէս զի աղօթողը ինքն իր մէջ ամփոփուի, ու մտքի կեդրոնացում ունենայ : Անհրաժեշտ պայման է այս՝ աղօթքին համար, որով միայն պիտի կրնանք կապուած մնալ մեր Տիրոջ : Աղօթքով անցուած Մեծ պահքն է որ Տիրոջ յառաջիկայ փառաւոր յարութիւնն արժանաւորապէս տօնելու իրաւունքը պիտի տայ մեզի :

ԴԱԻԻԹ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԲԱՆԱՍԵՂԾԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԼՈՅՍ

Արշալոյսն այսօր հագուած վարդափրփիք ամպերով,
Աստուածացման պատմունանն իր կը փորձէ աւասիկ.
Կը սարսըռայ անա լեռն նըպարտութեան բարկ հողմով մ,
Որ կը ցըրուէ երբեքին մէջ ամպրոպները սուգի.
Եւ արեւն որ իմ ամբողջ կը նըրդենէ հայրենիս,
Այգին վըրայ, գերդ արիւն, կը կաթկըրթի շիր առ շիր.

Աստուածային աննըւան երիւարիդ վրայ նեծած,
Քրանսա, ելնես պիտի դուն՝ բարձր այնքան օրքան կամիս,
Դաւանկութեան դու պատկեր,
Պատկերներով դուն քու կեանքդ, կը պատկերես սիւներէն,
Ու փառքդ այնքան ամբիծ ցոյ՛ մը կ'արձակէ դէպ երկինն,
Որ կապոյտին իսկ աչքերն կը խոնարհին անոր վրայ.

Հորիզոնէն կը յորդի
Պայծառութիւնն առաջին,
Ուսկից պիտի ծնի ընդհուպ
Տիեզերական կեանքն ազատ

Ու Քրանսական Հելուէտիոյ երկինքին տակ բարեկամ,
Վօտեան լաները բոլոր կը սուլերգեն Մարտէլէզն:

Քրզմ. Թ. Ե. Դ.
1916, Դանիք

MARTHE DEFOSSE DE LIBERMONT

Ա Ր Ե Ի

Պայծառ արեւ, արեւայ կապոյտ աշխարհաց,
Օրհնեա՛լ եղիր, դուն որ ըզմեզ կ'ողողես
Հանանչներովդ հրաշագործ.
Խարսեաւ վարսիդ նեղեղին մէջ յորդառաս,
Կ'աղամանդես շողերովդ
Գազաքներուն պըսպղուն ձմեռն.
Ու լայն դաշտերն, ներմըկցած նոր ձիւներէն,
Հուրիդ ներքեւ կ'ըլլան մարգեր կայծկըլտուն:
Գարնան, բնութիւնը՝ երբեքին մէջ բիւրեղ՝
Անման դողով մ' համբոյրիդ տակ կը սարսռայ,

Ամառը, դուն, կարկենանի փայլունով,
Կը հասունցնես սարփինային հաղաքներն .

Բնութիւնն իր էն միօրինակ
Օրերուն մէջ, պերն է դարձեալ .

Զի դուն կ' իսառնես ամբողջ ոսկիդ
Աւանան սրխուր գոյներուն :

Արեւ, ո՛վ դուն, որ կուգաս աւօտներով սրբմագին,
Եւ որ ժրպսիլ կը քըլիս մեր բախտերուն չարաւուէր,
Կըրնա՞յ միթէ պատմել մարդ

Գութը, զոր դուն կը գեղուս վրսեմական հոգիէդ:
Մեր բըլբալեմած նայումսներն

Կը ֆողարկեն սապին սակ կէսօրներուն բոցափայլ .
Բայց ֆու նրշոյղ նուիրական, աչկերնուս մէջ խտանալով,
Կ' տեսնենք միայն զանակներ ոսկի, որոնք կը պարեն .

Որովնեսեւ ձեռնս յանախ կարկառեցի դէպի քեզ,
Մասներուս ծայրը կը մնայ պայծառութեան մի կըսոր,
Լուսափայլ մասնիկ,

Որ պիտի լոյս տայ ինծի յաւերժական ստուերին մէջ:

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.
1916, Գանձիրի

MARTHE DEFOSSE DE LIBERMONT

ԼՈՒՍԻՆ

Մարգրիտ փակուած՝
Փոսփորափայլ օդին մէջ,

Ընդ մէջ մըթին երկընթին եւ ջրծովնած լեռներուն,
Կախուեր է լուսընկան .

Տարածութեան վրայ ձիւնեղէն՝ անա ծաքեր է իր շողֆն,
Եւ այս արձակ դաւանակարին վրայ անշարժ այլ խռովիչ,
Ուր անբնական ինձ կը քըլի, ամէն ինչ որ չէ սպիտակ,
Կարծես շողի մը կաթնաքոյր երկիրէն դուրս կը ծորի .

Անոնց՝ անոնց՝ որք ինկան հոն, մեր նուիրական դաւանաց մէջ,
Տա՛ր ֆու ողջոյնը սասափեայ,
Ով լոյս սուրբ .

Ու մահաւում պերհանքին
Մէջ, ո՛վ լուսնի ուրուական,
Թող ֆու ջերմիկ ծածկէ պատանգ մեռելներուն ցուրտ նակասն:

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.
1916, Գանձիրի

MARTHE DEFOSSE DE LIBERMONT

Լ Ռ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Միակ բառն իսկ հնչող երազն անհրաժեշտ
Եթէ փանդէր բոսոր աղեղն իր շրթունքին,
Ի՞նչ փաղցրութիւն եւ ի՞նչ խորհուրդ այն արեւէն
Որուն պահել գիտէ հոգիս բոցն ու ոսկին:

Գուցէ երբեք ա՛յլ չի ծաղկի մասներուն ծայր
Արծաքագոծ հըպումը ջինջ եւ աներեւ,
Եւ լըռութիւնը, ցայգահունչ բամբռահար,
Ա՛յլ չունկնդրէ՝ ձայներուն սիրեն աստեղահեւ . . .

Բայց ինչ որ կայ քրքումն, ինչ որ թախանձագին
Կը ներշնչող փառերուն մէջ ապարանքին
Ուր կը բնակի հոգիին հարսը մենաւոր,

Գուցէ խօս բառն է փանդող ծիրը շրթներուն,
Բառը երբեք չը լսուած, նման աղբիւրներուն
Ուր եղնիկներ կու գան, լուսնին սակ՝ վիրաւոր . . . :
ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

«ԿԱՐԵՍ ԸՄՊԵԼ»

Ի Ր Ա Կ Ա Ն Ը

Շ Ա Ր Ժ Ա Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Առաւօտուն, Տէ՛ր, խորանիդ
դեմ աղօթքի եմ կեցած ես.
Բայց կուրծքիս հետ, հոգւոյս սագնապ,
ճակքիս ֆրիմ կը պակսին, տէ՛ր:

Խաղաղութի՛ւն, Քեզ խորելի՛,
է անդգայ սիրը, գիտեմ.
— Տագնապներով փոքորկեցիր
լուռ Զիրենեաց պարեզն նրսեմ,

այն գիշերին՝ երբ ծննդադիր
կ'աղօթէիր, եւ երկինքէն
հրեշտակն ալ Քեզ կը զօրացներ
հոգւով մ'հրգօր, անհունօրէն:

Ճակա՛սս ալ ցուր՝ ոլոռն ոլոռն
կայլակներով ողողէ՛ Տէ՛ր:
'Իսկ քաժակեդ՝ կարի՛լ մը գեր
ի՛մ ալ շրթներս կրակով լառէ՛ր...
.
Ժրպի՛րհրս, Տէ՛ր. Մեղա՛յ, ներէ՛:

1929 Մարտ, Անգլիա

ՆԵՐՍՍ

Երկինքի վրայ՝ ջինջ ու կապուտակ,
Արեւը կիզի՛լ կը փայլի լրսակ.
Լուսինն ու աստղեր՝ ժրպսուն կը խայտան,
Ու երազի պէս՝ կուգան ու կ'երբան . . . :

Երբեմն ալ ամպեր՝ բուխ, գործ ու մրուալ,
Կայծակներ անեղ, շանքեր հրափայլ,
Բու՛ք ու փոքորիկ՝ սուգով հըռընդան,
Ու սառսափի պէս՝ կ'անցնին ու կ'երբան . . . :

Երգերն արցոյթին, պարը գեփիւռին,
Ալելու՛յ մարդուն, բոյր մասուռին,
Հաւատք, Յոյս ու Գուր՝ միշտ սէ՛ր կը կարդան,
Ու համբոյրի պէս՝ կ'անցնին ու կ'երբան . . . :

Ճիշերն աղփահին՝ ցաւէ՛ր մարդկային,
Հեռ, Բեռ ու նախանձ, ոնիր հրեշտային,
Յաղթ խրնձիղներով խրոխտ կը բընդան,
'Ի ակընբարբի մէջ՝ կ'անցնին ու կ'երբան . . . :

Փառքի տենչերով, կիրքի նրբալիքով,
Ու երջանկութեան հասնելու հետեով,
Մարդիկ՝ միշտ այսպէս՝ յոյսով կը խընդան,
Ու բսուերի պէս՝ կուգան ու կ'երբան . . . :

Կեանքի պայքարին դեպքեր՝ պէս պէս,
Իրարու զօղուած՝ հանգոյցով կարծես,
'Նենգոտ գրկումով մ'ասպարեզ փութան,
Ու մահուան ֆողով՝ կ'անցնին ու կ'երբան . . . :

Երուսաղիմ

ՅԱԿՈԲ ԴՊԻՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ՎԱՆՔԸ ՆԱԶԱՐԵՔԻ ՄՕՏ

(«յարտեան լեռինն») Ղուկ. Գ. 29)

1. Հին Կտակարանը և Յովսեփոս Նազարեթի վրայ տեղեկութիւն մը չեն տար. միայն Նոր Կտակարանի Աւետարանները հարեանցի տեղեկութիւններով կը ծանօթացնեն Գալիլիոյ սոյն քաղաքը: Նազարեթ նշանաւոր հանդիսացաւ աւետումովը հրեշտակին առ Ս. Կոյսն՝ որուն հաղորդեց Քրիստոսի Մարդեղութեան և Փրկագործութեան մեծ խորհուրդները. անտարակոյս այս աւետարանական գէպը անընդմար չպիտի մնար հին քրիստոնէից մօտ: Ուղղակի Նազարեթէն մեկնեցաւ Ս. Կոյսը իր խօսեցեալին հետ գալու Բեթղեհէմ, Դաւթի քաղաքը, ուր ծնաւ Յիսուս՝ մեր Տէրը: Տիրոջ քառասնօրեայ տաճարի ընծայումէն և եղիպտոսի պանդխտութեանէն յետոյ Յիսուս Նազարեթ կը մեկնի իր ծնողաց հետ. հոն էր որ աճեցաւ եւ զօրացաւ լի իմաստութեամբ «և շնորհք Աստուծոյ էին ի վերայ նորոյ»: Անոր ծնողքը ամէն տարի Զատիկ օրը երուսաղէմ կ'երթային: Յիսուս տասներկու տարեկան էր երբ անոնք, ըստ սովորութեան տօնին, երուսաղէմ գացին եւ ուխտերնին կատարելով դարձան: Յիսուս հոն կը մնար, բայց չէին գիտեր իր ծնողքը և կը կարծէին թէ ուղեկիցներուն հետ կը զբոնուէր. մէկ օրուն Զաւրայ եկան ու տեսան որ Յիսուս ուղեկիցներուն հետ չէր գտնուեր. ետ դարձան երուսաղէմ ուր գտան պատանին Յիսուսը տաճարին մէջ: Ան վարդապետներուն հետ կը խօսէր որոնք կը զարմանային Անոր իմաստութեան և տուած պատասխաններուն վրայ: Յիսուս՝ ծնողքին հետ միանալով գնաց Նազարեթ «և էր նոցա հնազանդ». Ան հոն կը զարգանար իմաստութեամբ և հասակաւ «և շնորհք յԱստուծոյ և ի մարդկանէ»: Մեր Փրկիչը կը թեւակոխէ երեսուն տարեկանին՝ Նազարեթէն կուգայ Յորդանան՝ ուր կը մկրտուի Յովհաննէս Մկրտչէն, և «նոյն ժամայն Հոգին հանէ զնոյն յանապատ»: Տէրը Քառասնօրեայ փորձութենէն յետոյ,

դեռ Գալիլիա չվերադարձած՝ կ'ընտրէ իրեն աշակերտները՝ որոնք պիտի ըլլային իր Աւետարանին քարոզիչները. ընտրեալներէն մին Փիլիպպոս՝ Նաթանայէլը կը գտնէ ու կ'ըսէ անոր թէ՝ Անիկա՝ որուն համար գրած էին Օրէնքը ու Մարգարէք, գտանք — Նազարեթցի Յովսեփի որդին Յիսուսը. Նաթանայէլ կ'ըսէ, «իսկ ի Նազարեթէ մարթ ի՞նչ իցէ բարւոյ իմիք լինել»: Այս խօսքը ակնարկութիւն մ'է Նազարեթի աննշան վիճակին կամ տեղացիներու անոպայ վարուց և կամ ուրիշ պատճառի մը՝ որուն վրայ լռութիւն կը պահէ Աւետարանը: Նաթանայէլ ի վերջոյ կը հետեի Յիսուսի: Յիսուս կ'ուզէր քարոզել և գործել նաեւ իր ծննդավայրին՝ Նազարեթի մէջ, բայց իր հայրենակիցները, ինչպէս Նաթանայէլի խօսքերէն ալ կը հասկնուի, և Յիսուսի անձին նկատմամբ Նազարեթի ժողովրդեան կողմէն կատարուած մէկ արարքն ալ ապացոյց է ատոր, արժանի չէին Անոր քարոզութեան և հրաշքներուն: Այդ պատճառաւ կ'ըսէ Աւետարանը Յիսուսի համար թէ «զարմանայր վասն տնհաւատութեան նոցա»: Մեր Տէրը կը շարունակէր իր քարոզութիւնները Գալիլիոյ ամէն կողմերը և կը փառաբանուէր ամէնուն կողմէն: Եկաւ Նազարեթ «ուր անեալն էր»: Տեղւոյն ժողովարանին մէջ Եսայի Մարգարէին մէկ հատուածը կը բռնայ ու կը բացատրէ Նազարեթցիներուն, որ կը զարմանային Անոր իմաստութեան և կը վկայէին Անոր շնորհաց խօսքերուն: Բայց Յիսուս հոն հրաշք չգործեր, վասն զի արժանի չէին, անհաւատներ էին եւ թէ «չէ մարգարէ ընդունելի ի քաղաքի իւրում»: Կոչումներ կ'ընէ կեանքէն եղիա և եղիսէ մարգարէներուն՝ որոնք Իսրայէլի անարժանութեան համար Աստուծոյ զթութեան տուրքը շնորհեցին Սարեփթացի այրի կնոջ և ասորի Նէեմանին: Մարգարէից այս ընտրանկալները օտարներ էին, բայց կ'արժանաւորէին նիւթական պարգեւներու և բարոյական շնորհաց, Յիսուս Նազարեթի մէջ այս վճռական քարոզութեամբ հասկըցուց թէ Աստուած կը կոչէ արժանաւորները առանց ազգի խտրութեան և իր շնորհը պիտի ծաւալէր առ հոսարակ բոլոր մարդոց, և իր Աւետարանը պիտի քարոզուէր բոլոր տիեզերքի մէջ եւ բոլոր

ազգերը պիտի կոչուէին երկնից արքայութեան. այս խօսքերէն դայրացան նազարէթցիները «ե յարուցեալ հանին զնա արտաքոյ քաղաքին», և ամին զնա մինչև յարուան լերինն՝ յորոյ վերայ քաղաքն նոցա շինեալ էր, գահավէժ առնել զնա: Եւ նա անցեալ ընդ մէջ նոցա՝ զնայր: Իր գաւառին անունով Յիսուս կը կոչուէր «Նազարէթի Մարգարէն» և կը յորջորջէին զԱնիկա «Նազովրեցի» և Փրկչին խաչելեան տախտակին վրայ Պիղատոս գրեց «Յիսուս Նազովրեցի՝ թագաւոր Հրէից»: Աւետարանական այս պատմեալքներէն կը հասկցուի որ մեր Տէրը երեսուն տարի Նազարէթի մէջ ապրած, սնած ու աճած էր իմաստութեամբ և՛ հասակաւ, և անկէ սկսաւ իր քարոզութիւնները: Նազարէթ քաղաքին Յիսուսի կեանքին և Մարգիւղութեան խորհուրդին հետ այս սերտ կապակցութիւնը քրիստոնեաներուն ներշնչած էր բարեպաշտական զգացումներ՝ որոնցմով անոնք փափաքած են յաւերժացնել Յիսուսի յիշատակները նոյն քաղաքին մէջ՝ հաստատութիւնով զանազան յիշատակարաններու՝ որոնք դարէ դար մերթ պայծառ ու չքեղ և մերթ յարձակումներու հետեանքով անշուք կամ աւերեալ կը մընային, ինչպէս ցոյց կուտայ պատմութիւնը: Քրիստոսի տնօրինական գործերը առաւելապէս տեղի ունեցան երեք քաղաքներու մէջ, որոնք են Նրուսաղէմ, Բեթղեհէմ եւ Նազարէթ: Վերջինս հուկառակ իր տեղագրական եւ պատմական անշքութեան և Քրիստոսի քարոզութեան տալիս տեղւոյն ժողովրդեան դաժան վարմունքին՝ եղաւ, ըստ Յերոնիմոսի, «Դաւիթի ծաղիկը» ինչպէս կը գրէ ան իր նամակներէն միոյն մէջ: Ուրիշ լատին մատենագիր մը նազարէթ անունին նկատմամբ ունի գեղեցիկ պատկերաւոր խօսք մը. «Ինչպէս որ, կ'ըսէ, վարդը զինքը չըջապատող ծաղիկներով կը գեղեցկանայ, նոյնպէս Նազարէթը վարդի մը կ'ըսակ ձեւը ունենալով կարծես թէ չըջապատող և զինքը զարդարող լեռները կը թուին ըլլալ վարդին տերեւները»:

Նազարէթի նկատմամբ Աւետարանի այս պատմեալքներէն վերջ, թէեւ մեր նիւթէն դուրս, բայց պատմական կարեւորութեան եւ շահեկանութեան համար կ'ուզենք հակիրճ տողերով նկարագրել

բուն իսկ քաղաքին ընդհանուր քրիստոնէութեան վերաբերեալ մեծ սրբավայրերը, յետոյ պատմագրել քաղաքէն դուրս շատ կանուխէն գահավիժման լերան գագաթը շինուած Հայոց վանքը:

2. Առաջին եկեղեցին որ շինուած է Նազարէթի մէջ Աւեսման եկեղեցին է՝ կառուցուած Ս. Աստուածածնի ան ճեղւոյն վրայ: Եպիփան երբ Տիրեքիացի կոմս Յովսեպոսի վրայ տեղեկութիւն կուտայ, հետեալ կերպով կը գրէ. «Ան կայսերական հրաման մը ընդունեց Հրէից քաղաքներու և աւաններու մէջ եկեղեցիներ շինելու: Ոչ մէկը կրնար եկեղեցի շինել նոյն տեղերը, վասն զի անոնց մէջ չէին գտնուեր ո՛չ յոյն, ո՛չ սամարիացի և ո՛չ ալ քրիստոնեայ. մանաւանդ Տիրեքիայի, Դիոկեսարիոյ՝ որ է Սէֆորիս, Նազարէթի և Կափառնուամի մէջ ուրիշ ազգէ մէկը չկար. (Patr. Gr. Հատ. ԽԱ).» Որչափ որ, ըստ Եպիփանի, Հրեայք Նազարէթի եւ յիշեալ քաղաքներուն մէջ բազմաթիւ էին և քրիստոնեայք չէին կրնար հոն բնակիլ, բայց աս չի նշանակեր թէ վերջիններս բոլորովին յարաբերութենէ դադրած էին. ընդհակառակն անոնք կ'այցելէին Նազարէթի տնօրինական տեղերը և կը պահպանէին զանոնք: Որքան որ դժուարութիւններ ըլլային Հրէից կողմէն՝ այսու հանգերձ 359ին կոմս Յովսեպոս յաջողած էր պետական օգնութեամբ կառուցանել Նազարէթի եկեղեցին, ինչպէս Սկիւթուպոլսի մէջ ան պատմած էր Եպիփանին: Նազարէթի եկեղեցիներու մասին պիտի տանք միայն քանի մը վկայութիւններ: 670ին Արզուլֆ եւ պիսկոս Նազարէթ այցելած էր և ծանօթագրած էր թէ «Նազարէթ քաղաքը Կափառնուամի նման պարիսպ չունէր, շինուած էր լեռան մը վրայ: Սակայն ունէր քարաշէն մեծ շէնքեր. հոն կը գրտնուին երկու մեծ եկեղեցիներ, մին քաղաքին մէջ, որ կը կենար երկու կամարներու վրայ, և ուր երբեմն կը գտնուէր այն տունը որուն մէջ մեր Փրկիչը ապրեցաւ: Այս եկեղեցին կամարներով միացած սիւներու վրայ կը կենար, իր ստորին մասին մէջ նոյն սիւններուն տակ կը գտնուէր ականաակիտ աղբիւր մը. բոլոր ժողովուրդը հոս կը յաճախէ ջուր առնելու համար: Միւս եկեղեցին շինուած է այն տան տեղ-

ւոյն վրայ որուն մէջ Գարրիէլ հրեշտակապետը միայնակ գտաւ Ս. Կոյսը եւ աւոր տուաւ աւետարանը Միւննոյն վկայութիւնը կը կրկնեն 720ին Պիտա, և 1137ին Քասսին լերան Պետրոս վանականը: Տիրացի Կիյեոմ կը գրէ թէ «Թանկրէտ Գալիլոյ իշխան կարգուելով մեծ խնամքով հիմնարկեց այս դաւանին եկեղեցիները և օժտեց զանոնք մեծամեծ կալուածներով, մասնաւորապէս Նազարէթի և Թարթուս եկեղեցիները» (տե՛ս Recueil des Historiens des Croisades. Occident, Հատ. Ա. էջ 384): Պատմիչին այս խօսքին հիմնարկը բացատրութիւնը պէտք է հասկնալ ոչ միայն նորոգել, այլ ամբողջութեամբ վերաշինել: Անկլո-սաքսոն Soewulf՝ որ 1102ին Յոպպէ հասած է, յստակօրէն կը գրէ թէ «Նազարէթ քաղաքը Սարակինոսներու կողմէն ամբողջութեամբ քանդուած է, սակայն խիստ գեղեցիկ վանք մը ցոյց կուտայ աւետման տեղը» (Recueil de voyages et de mémoires publiés par la Société de Géographie. 1839. Հատ. Դ. էջ 550): Ռուսագիր Դանիէլ վոնական 1106-07ին կը գրէ (գլ. 89) իր այցելութիւնը հետեւեալ կերպով. «Նազարէթ փոքր աւան մ'է լեռներէ շրջապատուած. երեք սեղաններով բարձր եւ մեծ եկեղեցի մը կը բարձրանայ աւանին մէջ. հոն մտնելով՝ ձախին կը տեսնուի փոքր սեղանի մը առջեւ փոքր բայց խորունկ այր մը, որ ունի երկու նեղ դռներ. մին՝ արեւելք և միւսն՝ արեւմուտք, որ կը տանին այրը. արեւմտեան դռնէն մտնողը աջին կը տեսնէ խուց մը որուն մուտքը փոքր է և հոն կ'ապրէր Ս. Կոյսը Յիսուսի հետ: Նոյն նուիրական խուցը կը պարունակէ այն մահիճը՝ որուն վրայ Յիսուս կը հանգչէր. խուցը գրեթէ հողին հաւասար էր»: «Նոյն այրին մէջ, արեւմտեան դռնէն մտած ժամանակ, ձախէն կը տեսնուի գերեզմանը Ս. Յովսէփի: Ս. Կոյսին խօսեցեալը հոն թաղուած է նոյն իսկ Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով» (գլ. 90): Յիշեալը 91, 92 և 93 գլուխներու մէջ կուտայ ուրիշ երկրորդական ծանօթութիւններ: Յարեւման տեղեկութիւններ կուտան 1172ին Թէոդորիկոս, 1177ին յոյն Յովհաննէս Փոկաս: 1187ին Երուսաղէմ Սալախտաինի ձեռքով գրաւուեցաւ և Խաչակիրները վտարուեցան Պաղեստինէն. բայց

ձովեգրեայ քանի մը տեղեր պահպանեցին, մասնաւորապէս Աքքեան՝ որ մինչեւ 1291 քրիստոնէութեան մեծ ամբողջութիւնը եղաւ: Անոնք քանիցս յաջողեցան Գալիլիոյ գանազան կողմերը այցելել, և 1229 Փետր. 20ի դաշնագրութիւնը իրենց պահովեց Նազարէթի ճանապարհը: Նոյն թուականէն քիչ վերջ 1252ին Ս. Լուդովիկոս այցելեց Նազարէթ և Թարթուս լեռը: 1263ին Եգիպտոսի Սուլթան Պիպարս Պընտըքտոր յարձակելէ յետոյ Աքքեայի վրայ, Պէյսան եկաւ և անկէ տըշաւախուամբ մը գրկեց Նազարէթ և Թարթուս, եկեղեցիները և վանքերը քանդելու համար: Պիպարս ո՛րէն քրիստոնէական շէնք կանգուն չձգեց և ամէնքն ալ հողի հաւասար ըրաւ: Նազարէթի սրբավայրերը դարերով մնացին աւերակ վիճակի մէջ. հոն յաճախող ուխտաւորները ամէնքն ալ սրտի ճմլումով մը կը նկարագրեն տիրող տխուր վիճակը, 1620ին էր որ Ֆրանչիսկանք էմիր Ֆախր-էտ-Տինէն գնեցին աւերակ գետինները եւ 1889ին տեղւոյն տեսուչ Prosper Viaud ի ձեռքով պեղումներ և հետազոտութիւններ կատարուեցան նոյն աւերակներուն մէջ. երեսն ելած են կիսաքանդ պատերն ու հիմերը, ինչպէս նաեւ շինուածքին մընացորդները որոնք կ'ապացուցանէին Նազարէթի սրբավայրերուն կառուցուածքը: Վանքին ընդարձակութիւնը և Խաչակրաց թուականին հոյակապօրէն կատարուած նորոգութիւնները, որոնցմէ կը հասկցուի թէ արեւմտեան քանդակագործութիւնը մեծ չափով գործադրուած է սրբավայրերուն կամարներուն, սիւններուն և ամբողջ շինուածքին տարածութեան վրայ, տեղական արուեստէն դուրս, Խաչակիր վարպետներու ճարտարութիւնը կը փայլեցնէին պեղումներէն դուրս բերուած քանդակազարդ բեկորներուն մէջ: Անականկալօրէն պեղումներէն դուրս ելած պատկերաքանդակ ու զարդարուն հիմք խոյակները քանդակագործութեան հրաշալիքներ են. նոյն խոյակները՝ կրնանք ըսել թէ ԺԲ. դարու Խաչակրաց քանդակագործութեան պատմութեան հայելիներ են՝ որոնց մէջ կը տեսնուին արեւմտեան արուեստին ներբութիւնը, ճաշակն ու զարդացումը. հինգ խոյակներէն մին աւելի մեծ էր քան միւսները, որոնք ութանկիւնային են. երեքին

քանդակները կը պատկերապէս փրկէին ու առաքելոց մասին Աւետարանէն և Գործք Առաքելոցէն քաղուած գրուածներ, իսկ միւս երկուքը ցոյց կուտան Յակոբոս Զերեհան և Մատթէոս առաքելոց նահատակութիւնները, որոնց քանդակները ճարտարօրէն շինուած են անվաւեր վկայաբանութիւններու հիման վրայ: (տե՛ս Prosper Viaudի «Nazareth et ses deux Eglises» գիրքը:)

3. Հիմակ պիտի նկարագրենք Ս. Զաքարիայի Հայոց վանքը որ շինուած էր Նազարէթի մօտ գտնուած լեռան գագաթը՝ ուրկէ Նազարէթցիները ուղեցին գահավիթել մեր Տէրը: Աւետարանիչը լեռան գագաթը կը հասկնէ «արեւան լեռին» բառերով. չի գիտցուիր ինչ պատճառով մեր մատենագրութեան ամէնէն հեղինակաւոր գէմբերէն Զաքարիա Կարուղիկոս (Թ. դար), Մագիստրոս իշխան (ԺԱ. դար), Իգնասիոս Մեկիկ (ԺԲ. դար) արեւմտեան բառը յատուկ անուն կ'իմանան, ինչպէս կ'երեւի իրենց գրուածքներէն: Միայն Վարդան Վարդապետ (ԺԳ. դար) շիտակ կը հասկընայ ու կը գրէ «հանին զնա յարեւան լեռին», այսինքն ի գլուխ լեռին, յարեւան» (Սխմ. 1928, էջ 12): Նազարէթի սրբափայտեալ մասին ոչ մի յիշատակութիւն չունինք մեր նախնեաց մօտ: Մատթէոս Ուռհայեցի (էջ 23-23) մէջ կը բերէ հայագիր Յովհաննէս Չմէկիկ կայսեր (969-976) առ Աշոտ Գ. Ողորմած գրած նամակը՝ որուն մէջ (էջ 27) Չմէկիկ ի մէջ այլոց կը պատմէ թէ իր արշաւանաց ժամանակ գացած է Նազարէթ, «ուր զաւետիան իսկ ի հրեշտակէն լուաւ Աստուածածին Սուրբ Կոյսն Մարիամ»: Տարակոյս չկայ թէ ի հնումն հայ ուխտաւորները այցելած էին նաև Նազարէթ: Այսպէս այցելած է Վարդան վարդապետ Մարաթային ԺԲ. դարուն, և հոն իր աղօթքներէն մին յօրինած է, ըստ խնդրանաց Ս. Յակոբայ վանքին մէկ վանականին: Նազարէթի աւերակներուն մէջ կը տեսնուին նաև երկու հայ անուներ՝ մին Յակոբ, խոշոր սիւնի մը տնկիւններէն միոյն վրայ քանդակուած թանձր ու հաստ գրերով. միւսն՝ որ անընթեռնի է՝ կը տեսնուի եկեղեցիին դռնին հարաւային պատին աղուցուած քարի մը վրայ: Նոյն անուն գրերը մենատառի գրերու նման

լրարու կապուած են: «Յարտեան լեռին» կառուցուած Ս. Զաքարիա անուն հայ վանքի նկատմամբ ալ ոչ մի հայկական յիշատակութիւն չունինք դժբախտարար. բայց մենք ըստ կարելոյն պիտի ջանանք օտար աղբիւրներով հաստատել նոյն հայկական վանքին գոյութիւնը:

Գահավիթման լեռը՝ տեղական աւանգուծեան մը համաձայն, Նազարէթէն գէպի հարաւ քառասուն վայրկեան հեռի կը գտնուի. նոյն լեռան գագաթը ժայռին մէջ փորուած եկեղեցիի փոքր կողակ մը կ'երևայ. հոն կան նաև հիմեր, մոզայիքներ և ջրհորներ. անտարակոյս ասոնք վաղեմի վանքի մը մնացորդներն են: Տեղւոյն Հայոց Ս. Զաքարիայի վանքը ունի պատմական երկու յիշատակարաններ. մին՝ անանուն լատին ուխտաւորի մը յիշատակութիւնը՝ իր 1231ին գրի առած Pelerinages por aler en lherusalem հին Փրանսերէն լեզուով ուղեգրութեան մէջ, որուն խօսքերուն թարգմանութիւնն է հետեւեալը. «Նազարէթի շէնքի զանալիւմն շնոր մեկ մղոն է. լեռան վերի ճանապարհին վրայ կը գտնուի Ս. Զաքարիա անուան մասուն մը՝ որ Հայոց կը վերաբերի և շատ գեղեցիկ տղ մ'ի» (Հրատարակիչ՝ H. Michelant et G. Raymond, Itinéraires à Jerusalem. Genève, 1882, էջ 100): Միւս աղբիւրն է Ս. Տեղեաց արարերէն նկարագրութիւն մը ԺԳ. դարուն, վերինէն բոլորովին անխախտ. անոր մէջ կը յիշատակուի արարերէն ճեպքը կը Քաթէր բառը, որ կը նշանակէ գահավիթման լեռ: Նկարագրութեան հեղինակը կը գրէ քի նոյն լեռան վրայ կը գտնուի հայկական վանք մը. այս տեղեկութիւնը խիստ համաձայն է ԺԳ. դարու լատին ուղեգիրներու, մասնաւորապէս վերև յիշուած լատին ուղեգրութեան: Այս վերջին յիշատակարանը կը քաղենք ծանօթ հնախօս Clermont Ganneauի Archéologie Orientale ըսուած գործէն (Ա. Հատ. էջ 340): Նոյն հաւաքածոյին հեղինակը կը գրէ թէ ձեռագիրը իր մօտն է և անտիպ, ու կը խոստանայ տպագրել, և կը յարէ թէ հաւանաբար այս վանքին եկեղեցիին կը վերաբերէին լեռան վրայ տեսնուած ու ժայռի մէջ փորուած կողակը, հիմերը, մոզայիքները, ջրհորները ևայլն: Այս վանքին աւերակները կը տեսնուէին մինչև 1882 թուականը, որմէ

վերջ Պրանչիսկեանք տիրանալով նոյն տեղւոյն շինած են Ս. Կուսի անուամբ մատուռ մը: Ան կը շարունակէ գրելով թէ հաւանական է որ այս վանքը կապակցութիւն մը ունենար այն Ս. Աստուածածնի եկեղեցիին ու վանքին՝ որուն տաներկու վանականները կը յիշուին ԷՕՏին գրի առնուած «Commemoratorium de Casis Dei» խորագրով լատին յիշատակարանին մէջ (Tobler, Descriptiones Terrae Sanctae, էջ 81): Նոյն տեղը աւելի որոշ կը յիշուի ԺԲ. դարուն Յովհաննէս Վերդպուրկիէն որ Գաւալիմուսն շնոր ցոյց կուտայ մէկ մղոն նազարէթէն գէպի հարաւ: Ganneau-ի այս բացատրութիւններէն Ս. Զաքարիա վանքին թուականն ալ կրնայ ճշգրտած նկատուիլ. որով ըսել է թէ ան արդէն Թ. դարու սկիզբէն գոյութիւն ունէր: Նոյն լեռան գագաթը և ճանապարհին վրայ ուրիշներ ալ, ինչպէս լատինք, յոյնք և հայէշք, վանքեր ունէին և ունին այսօր ալ: Ի հնումն հոն կար նաև վանք մը Տէյր կը Պիմաք ըսուած, որ կը նշանակէ կոսանոց: Հայ բարեպաշտութիւնը անտարակոյս ետ չպիտի մնար իր սեպհական վանքը ունենալէ նոյն լեռան վրայ:

Բայց կը տարուինք հարցնել թէ գահափոխման լեռան աւետարանական պատմութեան նշանակութիւնը յայտնի ըլլալով ինչ պատճառներէ մղեալ Հայք իրենց հիմնարկած վանքը անուանակոչեր են Ս. Զաքարիայի վանք: Այս հարցման պատասխանը կուտայ մեզ Ernoul լատին քրոնիկագիրը (ԺԲ. դար) որ իր Ժամանակագրութեան մէջ կը գրէ թէ տեղւոյն քրիստոնէից մէջ աւանդութիւն կայ որ Ս. Կոյսը Զաքարիայի տան մէջ նոյն կողմերը այցելած է եղիսարեթի: Ուրեմն այդ տեղական աւանդութեան վրայ յենելով է որ Հայք Ս. Զաքարիայի վանքը կառուցած են նազարէթի մօտը՝ յարձանակ շինելու: Անտարակոյս այս տեղական աւանդութիւն մ'է որը կը տարբերի Աւետարանի պատմութիւնէն (Ղուկ. Բ. 39) և որուն համաձայն կը հասկըցուի թէ՛ Ս. Կոյսը եղիսարեթը ողջունելու համար նազարէթէն կը մեկնի՝ «շնոնակողմ ի քաղաքն Յուդայ»: Իգնատիոս՝ Ղուկասու մեկնիչը և շատերը քաղաքն Յուդայ ըսելով կը հասկնան Երուսաղէմի մօտիկ Այնքեարիմ ըսուած տեղը, ուր նա-

նապէս Հայեր կառուցած են փառաւոր վանք ու եկեղեցի (տե՛ս այս մասին մեր յօդուածը, Սիոն. 1927, էջ 207-211, 263-267): Փառք մեր նախնիքներուն՝ որ բարեպաշտութիւն կը յարգէին աւետարանական բոլոր աւանդութիւնները և կը յայտնէին իրենց սէրը և կը կոթողէին իրենց հաստքը տիրանուէր յիշատակարաններով:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Հին ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳԻՒ ԳՐՈՒԱԾ 1683-ԻՆ

Զեռագիրս մաս կը կազմէ անձնական հաւաքածոյիս: Մեծութիւն՝ $3\frac{5}{8} \times 4\frac{3}{8}$: Նիւթ՝ թուզթ: Թերթեր՝ 142: Գիր՝ բոլորգիր: Տողք՝ 18, միասին: Կազմ՝ սև կաշեպատ տախտակ: Հանգամանք՝ իւղտած և վերջին թերթին ստորին կէսը պատռած: Պահպանակ՝ չկայ: Նկար՝ մէկ հատ մագաղաթի վրայ: Լուսանցազարդք, խորանք՝ պարզ և կարմրաւ միայն: Գլխազիրք՝ հասարակ կարմրաւ: Զեռագիրս մաս կազմեց հաւաքածոյիս 1929-ին:

Պարունակութիւն. —

Ներքին Ա. կողք, էջ 1ա: — «Գիրք Պատմութեան Երուսաղէմայ Աստուածաշուրջ և քրիստոսակոխ քաղաքին: Արարեալ Յուսէֆէն(1) բանասիրէ ոպասաւորէ Սրբոյն Երուսաղէմի ի փառս մարմնացելոյ բանին Աստուծոյ:

«Ի թուարեութեան Հայոց ՌՃԼԲ.ին և Սեպտեմբերին:»

Էջ 1բ գրէն. — «Բան առ ընթերցողս».

«Ծառատունկ և երփնազարդ բուրաստանս այս փոքրիկ՝ ունի յինքեան պարունակեցեալ գրոյր տնօրէնութեան տեղեացն Քրիստոսի պատմութեան՝ որ կատարեցաւ ի Սուրբ քաղաքն յերուսաղէմ հանգրծ իւրաքանչիւր տեղեաց գովասանա-

(1) Ըստ իս Զեռագրիս մէջ գրուած երգերուն ճեղքնակ՝ Սարգիս վարդապետը ինքն է Ս. Յակոբայ միաբան: Սակայն իր մասին յաւելուածական ուրիշ ծանօթութիւններ կը պակսին ինծի:

կան երգարանութեամբ և աղօթիքն, որ պարտի գլխաւոր տեղիսն աղօթել: Ուրեմն որք ունիք զձերմեռանդութիւն առ սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և առ տնօրինական տեղիքն Քրիստոսի, ընկալարուք զայս փոքրիկ տետրս, և ընթերցարուք սա ի ընդ զփափաք սրտից հարցն զի ոչ սակաւ մխիթարութիւն գտանի ի սա անձանձիւր ընթերցողաց. ողջ լերուք ի տէր»:

Յաջորդ թերթը մագաղաթ է, որուն Բ. էջին վրայ տպուած է զրքոյկիւս միակ նկարը: Ստորեւ՝ «մանկացեալ Աստուած ննջէ ի մէջ շարժարանաց», որ նկարիս պարունակութիւնն ալ կը պարունակէ: Նկարին լատիներէն անունն ալ կայ HÆC REOVIPS MEA: Իսկ աջ անկիւնին վրայ կայ գծողին ստորագրութիւնը: Cor. V. Merlan: Նկարը գունաւոր է: Ըստ իս հասորին հետ կամ համար որեւէ սկզբնական աւելութիւն չունի. և միայն վերջը անոր կցուած է, զրոգէն՝ կամ կազմողէն:

Ձեռագիրս կուտայ ծանօթութիւններ Սուրբ Տեղեաց վրայօք զորս հոս ամբողջութեամբ կ'արտագրեմ ի բաց թողլով այն մասերը որոնք Սուրբ Տեղեաց հին սրբադոն պատմութեամբ կը զրադին. առտոնք ամէնուն ալ ծանօթ են: Լուսանցքին տակ կ'աւելցուեն իմ ծանօթութիւններս:

Ձեռագիրս գրուած է ըստ երեոյթի իրր ձեռաց ուղեցոյց: Շահեկան է որովհետեւ մինչև հիմակ անձանօթ ողբիւր մըն է, որ ունի օգտակար ծանօթութիւններ ժի գարու Երուսաղէմի հայ սրբատեղեաց վրայօք, ինչպէս նաև օտարաց պատկանող սրբատեղեաց մասին:

«Ճանապարհի սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմայ»

Էջ 3ա.—Արդ ճանապարհ Սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմայ որք ընթանան տէրունական ուխտաւորքն են երկու. մինն ծովով, և մինն ցամաքով. ծովային ճանապարհի սկիզբն որ մտանէ ի սահմանս Հրէաստանի, ուր է Սուրբ Քաղաքն Երուսաղէմ է նաւահանդիսոն Յոպպէ, որ յայլասեոյց ասի Եաֆայ. Ձի նա է նաւահանդիստ սրբոյ վայրին, որ թէպէտ ի յամէն կողմանց մտանեն ուխտաւորքն ի նաւ, և զիսն սուրբ տեղեացն Քրիստոսի երկընդաւորութիւն, սակայն հարկաւորաբար պար-

տին ամէնքն ի Յոպպէ ելանել, և ապա ի Յոպպէէ ժի ժամու ցամաք ճանապարհաւ հասանիլ ի սուրբն Երուսաղէմ:

«Իսկ ցամաքային ճանապարհի սկիզբն, որ մտանէ ի սահմանս Հրէաստանի, է Դամասկոս քաղաքն, որ յայլասեոյց ասի Շամ: Ձի ցամաքով գնացող տէրունական ուխտաւորքն պարտին ամէնքն անդ հաւաքիլ. և անտի առնել ի քաղաքապետէն բազում հեծելս՝ վասն ահի ճանապարհին և այնպէս բազմութեամբ է կամ Ը աւուր ճանապարհաւ հասանել ի սուրբ քաղաքն ցանկալի» (էջ 4ա վերէն 5 տող):

Էջ 4աի կէսէն.— «Վասն Յոպպեու նաւահանգսիս» (մինչև 6ր, 8 տող կը խօսի Յոպպէի հին կրօնական պատմութեան վրայ որմէ վերջ կը շարունակէ) —

«Արդ՝ յայսմ նաւահանգստիս քաղաքն շինեալ է ի վերայ գեղեցիկ բլրի միոյ. Բ կողմն ծովային և Բ կողմն ցամաքային, և ունի ի մէջ իւրն հաստատուն բերդ մի զինուք եւ զինուորօք ամրափակեալ. նաեւ գոյ Գ ազգաց քրիստոնէից որիչ որիչ վանք. այսինքն Հայոց, Յունաց եւ Ֆռանկաց որ իւրաքանչիւր ազգի ուխտաւորքն յիւրեանց վանսն օթեանին մինչև ելանելն Երուսաղէմ: Բայց վանքն Հայոց է յոյժ գեղեցիկ, եւ վայելուչ որ շինեալ է յեղիազար կաթողիկոսէ⁽¹⁾, զի ունի բազում ծովահայեաց դարպասս և օտայս, կամարաշէն սըրահս, և քաղցր ջրհորս և այլ բազում մըխիթարական բնակարանս, որք եկեալ ուխտաւորքն անդ մնալով մէկ քանի աւուրս առնեն ուրախութիւնս բազումս: Ունի եւս եկեղեցի մի Գ խորանաւ զարդարեալ, որոյ աւագ խորանն է կառուցեալ յանուն Սրբոյն Նիկողայոսի հայրապետին, յաջակողմեան խորանն յանուն Սրբոյն Յակոբայ, և ձախակողմեան խորանն յանուն Սրբոյն Պետրոսի Առաքելոյն» (էջ 7բ 4 տող):

«Վասն Ընկիւնու»

«Արդ ի Եաֆայու Գ ժամու ճանապարհ գիւղաքաղաք մի կայ դէպի Երուսաղէմ, որ ուխտաւորքն ելեալ ի Յոպպէէ անդ իջնանին, որ ասի յայլասեոյց Ըւէմէ. իսկ

(1) Տ. եղիազար Պարթ.-Կթղ. 1666-1668 եւ դարձեալ 1670-1677:

ի գիրք սուրբ յիշատակի Պաղեստինէ։ Եւ թէպէտ յառաջին ժամանակին բազմամարդ և ընդարձակ եղեալ է, բայց այժմ երեւի յոյժ նուազեալ և քայքայեալ։ Անդանօր զոյ վանք մի հայոց ազգին, շինեալ յեղիւսդար Կաթողիկոսէ, ուր բնակին միաբանք և կարգաւորք, նաեւ տէրունական ուխտաւորքն անդ օթեւանին։ Եւ է յոյժ գեղեցիկ կերտեալ ի սրբատաշ քարանց, բարձրաբերձ խցերօք, և դարպասիւք դարդարեալ, և ունի բազում իլիմօնի ծառերս և բարեհամ ջրհորս, և այլ ազգի ազգի վայելչութիւնս. նաեւ զոյ անդ յեկեղեցի յանուն սրբոյն Գէորգեայ քաջայաղթ վկային կառուցեալ կամարաշէն և շքեղադարդ։ Եւ անտի մինչ յերուսողէմ Ը ժամու ճանապարհ է։ Բայց ի ծախակողմն դէպի հիւսիս իբր Ա ժամու ճանապարհ զոյ զիւզ մի, որ ասի յայլուսեոյց Լիւզ, իսկ ի մերս Լիւզդա. անդ զոյ եկեղեցի մի մեծաշէն բայց այժմ աւերեալ յանուն Սրբոյն Գէորգեայ, ի ձեռն յունաց ազգին։ Ի բազմաց ասի և հաստատի թէ Սուրբն Գէորգէոս անդ մարտիրոսացաւ յորոյ պատիւ շինեցաւ եկեղեցին ի կոստանդիւնոս կոյսերէ։ Իսկ այժմ ոչ ոք ուխտաւորաց հանդիպի անդ վասն բացակայութեան ճանապարհին։ Նաեւ ասի թէ՝ Պետրոս Առաքեալն անդ բժշկեաց զանդամալոյժն Ենա. որպէս գրեալ է ի գործս առաքելոց։» (էջ 8բ.) (էջ 9ա).—

«Վասն Զեւմէլի անուանեալ գիւղին»

«Յերուսաղիմայ Գ ժամ մնացեալ կայ զիւզ մի ևս, որ անուանի Զէւմէլի։ Եւ յաւանդութիւնէ ասէ թէ սոյ է Անաթոլիք քաղաքն Եսայայ մարգարէին։ Անդ զոյ աւերակ եկեղեցի մի որ պատմի ի հնազոյն արանց թէ, տէրունական ուխտաւորքն որք ի սուրբ քաղաքն գնալոց էին, նախապէս անդ արգիլեալ լինէին՝ մինչև խոստովանեցին և մաքրեցին յամենայն յախտից չարեաց. և ապա ելեալ անտի մաքրեալք և սրբեալք գնային ի Ս. Երուսաղէմ, որ այժմ վասն աւերակութեան տեղոյն, և մանավանդ վասն չարութեան արապներաց արգիլեալ է զայս սովորութիւնս, միայն թէ ընդ մէջն անցանելով գնան, և ոչ դարին և ոչ ժամ մի։»

«Այս է որք գտանին ի ծովային ճա-

նապարհի, ի յոպղէէ մինչև յերուսաղէմ քաղաքն։ Ուրեմն տեսցուք և վասն ցամաքային ճանապարհին թէ զինչ գտանին ի Դամասկոսէ մինչև յերուսաղէմ։» (էջ 9բ. տող 10)։

«Վասն Մայրաւաղախին Դամասկոսի»

«Արդ՝ մայրաքաղաքն Դամասկոս, որ ասի յայլազգեաց Շամ, է յոյժ բարեկի և ջրաւէտ, մինչ զի ասի թէ է գետ անցանին ընդ քաղաքի միջով։ Ունի անթիւ պարտէզս, վասն ջրաւէտութեան տեղոյն. և մեծամեծ գեղեցիկ շինուածս, և կայ վայելուչ վանք մի Հայոց ազգի, որ կոչի Սուրբ Սարգիս, ուր յօթեանին ի ցամաքէ եկեալ ուխտաւորքն, և է բազում խցերօք, և սրահիւք զարդարեալ ի պարծանս ազգիս Հայոց. և եղև վերանորոգեցեալ ի Պարոնտէր կոչեցեալ Գրիգոր Հայրապետէ⁽¹⁾ սրբոյ և մեծի աթոռոյս Սրբոց Յակոբեանց։ Ի Դամասկոսէ մինչև յերուսաղէմ Ը աւուր ճանապարհ է։» (էջ 10ա, տող 14)։

«Վասն սրբոյն Նազարէթի ուր յղացաւ սուրբ Ասուածածին զԲանն Ասուծոյ»

«Ի Դամասկոսէ Ե աւուր ճանապարհ է մինչև ի սուրբն Նազարէթ.» (մինչև էջ 13ա, տող 8 կը խօսուի Երեման կրօնական սրբազան պատմութեան մասին՝ հոսակ աւելցունելով) — «Վասն որոյ դիտոյն Հեղինէ Բ վանք շինեաց. մինն Յովսէփայ տանն, որ այժմ ի ձեռին ֆռանկաց ազգին է, և միւսն ի վերայ այնմ աղբեր, որ այժմ ի ձեռն յունաց ազգին է։» (Ասոր կը յաջորդէ «Երդ Ասացեալ ի Սարգիս վարդապետէ առ Սուրբն Նազարէթ». 6 տուն յետոյ՝ «Աղօթք ի Սուրբն Նազարէթ» մինչև էջ 14բ վերջը) (էջ 15ա)։

«Վասն արեւան լեռին» (Սրբազան պատմութիւնը՝ մինչև էջ 16ա վերջը) (էջ 16բ).—

«Վասն Թափօրի սրբոյ լեռին»

«Լեւոն թափօր, ուր պայծառակերպեցաւ տեարն մեր Յիսուս Քրիստոս է նազարէթու սակաւ ինչ հեռի, և Նային քաղաքին հանդէպ, ուր յարոյց Քրիստոս զմիաժօր որդի այրի կնոջն։ Եւ է բարձրադիտակ, բոլոր և ծողկաւէտ, և յառաջին

(1) Տ. Գրիգոր Դանձակեցի Պատրիարք 1613-1643)։

ժամանակին եղեալ է անդ բազում վանդաւորացի, եւ եկեղեցիս. բայց այժմ ոչ ինչ երեւի նըշան չի նութեան, եւ այն վասն մեղաց մեղաց» (ասկէ վերջ կուգայ լեւան Սրբազան պատմութիւնը եւ կ'աւարտի էջ 20ա, տող 8՝ սա տողերով) — «վասն որոյ բազումք ի յուխտուորաց զնան անդ, առ ի յուխտ եւ յերկրպագութիւն սուրբ տեղեացն քրիստոսի աստուծոյ մեղաց» (կը յաջորդէ «երգ առ սուրբ լեւան Թափօր» . յետոյ՝ «Աղօթք առ սուրբ լեւան Թափօր») (էջ 22ա)

«Վասն Երանելի լերինն»

«Մերձ Թափօրական լերինն զոյ տափարակ տեղի մի, ուր Քրիստոս ժողովեաց զաշակերտան իւր, եւ ետ բազում խրատս։ Եւ անտի երեւի բլուր մի որ կոչի Երանելի լեւան, զի ասի թէ Քրիստոս զինն երանութիւն՝ զոր զրէ Աւետարանին Մատթէոս, ի վերայ այնմ բլրի նստեալ քարոզեաց» (Սրբազան պատմութիւնը՝ մինչեւ էջ 23ա եւրկէ կը շարունակուի) — «Եւ ի յայնմ գալտին զոյ ցամաք հոր մի որ կոչի Յովսէփայի Հոր, զի անդ արկին զՅովսէփայի Գեղեցիկն եղբարքն իւր, եւ յետոյ անտի հանեալ վաճառեցին Իսմայելացեաց որ զընային յեղիպոսս՝ զիւրապին արծաթով, որպէս Յուդա վաճառեաց զՔրիստոս ընդ երեսուն արծաթոյ ի Հրէից» (Ասոր կը յաջորդէ «Վասն ծովուն Տիբերականի» . Սրբազան պատմութիւնը՝ մինչեւ էջ 28բ, ուր կը սկսի «Երգ առ ծովն Տիբերական» . յետոյ՝ «Աղօթք առ ծովն Տիբերական», մինչեւ էջ 30ա վերջը) (էջ 30բ)

«Վասն Կափառնայում Բաղաբին»

(Կուտայ Սրբազան պատմութիւնը, տւելցնելով) — «Մանաւանդ զիս սրբոյն Յովհաննու Կարապետին անդ թողեցաւ, թէպէտ այժմ ոչ է անդ, վասն որոյ ուխտաւորք ոչ հոգս տանին անդ գնալու, եւ ուխտս տանելոյ» (էջ 31ա)

«Վասն Սամարիայ Բաղաբին»

«Ի միջակէան Երուսաղիմայ եւ Նաղաթեթու ճանապարհի է Սամարիա քաղաքն, որ յայլասեոյց ասի Նապուս։ Զի Քրիստոս ի յայնմ քաղաքի եւ բազում հրաշս եցոյց։ Վասն որոյ բազումք հաւատացին անդ ի Քրիստոս։ Որպէս պատմէ Աւետարանին Յովհաննէս։ Եւ ի յայնմ քաղաքէն

յառաջ ընթացեալ գէպ ի յերուսաղէմ իրր Բ ժամու ճանապարհ գտանի զիւդ մի, որ անունն կոչի Սիւքար ի յԱւետարանի։ Անդ զոյ ջրհոր մի, յորում Քրիստոս վաստակեալ ի ճանապարհի նստեալ ջուր խնդրեաց ի կընծջէն սամարացոյ, որպէս պատմէ տւետարանին մանրամասնաբար։ Եւ անտի յառաջ եւ գտանի զիւդ մի, որ կոչի Սեբաստիա, որոյ վասն ասի թէ անդ եղաւ սուրբն Յովհաննէս ի բանա ի Հերովդէէ չար թաղաւորէն. եւ վերջապէս անդ զլիսատեցաւ ի վերայ աստուածային օրինացն, եւ թողեցաւ յաշակերտաց իւրոց։ Արդ՝ ի Սամարիայ մինչեւ յերուսաղէմ ԹԲ ժամու ճանապարհ է։ Բայց ի Դ ժամու ճանապարհին զոյ զիւդ մի որ կոչի յայլաղեաց Դաւթըն, ուր զլիսատեցաւ սուրբն Յակոբոս որդին Զեբեթեաց եւ եղբայրն Յովհաննու տւետարանին, որոյ սուրբ եւ պատուական Դուխն անտի բարձրեալ եղև ձեռամբ հրեշտակէ եւ բերեալ ի սուրբ յիթոս, որ մայրըն Աստուծոյ Կոյնն Մարիամ, եւ եղբայր տեառն սուրբն Յակոբոս, եւ Աւետարանին Յովհաննէս ամբողջելին ի մէջ գերազարդ Աթոռոյս, որ ի յերուսաղէմ քաղաքն է պարծանք ազգին հայոց։ Այս է ի մէջ Շամու ճանապարհի եղեալ զլիսաւոր Եւստատեղիքն, որ համառօտաբար եւ կարճ ի կարճոյ պատմեցաք վասն չճանձրացուցանելոյ զընթերցողքդ, եւ զլսողքդ։

«Վասն որոյ այսուհետեւ հարկ է պատմել զտեղեացն այնոցիկ որք գտանին ի մէջ սրբոյ քաղաքին յերուսաղիմայ, եւ կամ շուրջ զնոմաւ։ Բայց յառաջ քան զպատմութիւն առնելն, իրր հանդէպ կացեալ քաղաքին սրբոյ՝ ներբողեցուք ըստ կարողութեան սկարբիմաց մտաց մեղաց զսուրբ քաղաքն ցանկալի զսուրբն յերուսաղէմ, զփափաքելին ամենայն ազանց քրիստոնէից» (էջ 33ա, կը սկսի «Երգ առ սուրբն քաղաքի Երուսաղէմ», մինչեւ էջ 34բ տող 12)։

Յ. ՔԻՐԻՍՏԵԱՆ

Վ Բ Ի Պ Ա Կ

Ներկայ թիւի երես 71, ք. սխառակ վերէն տող 25, Քրիստոս, մահը, կարգաւ «Քրիստոսի մահը»։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ»

ՍԻՈՆԻ մէջ (1930 էջ 241) Հ. Ա. Ղազիկեանի Մի՛ գրեի . . . այլ գրեցի՛ գործին վրայ գրելու առիթով գիտել տուած էինք սխալ կիրարկումը ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ բառին, բացատրելով թէ ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ սեռական հոլովն է Զուարթունի ուղղականին, հետեւաբար սխալ է սեռական մը կրկին սեռական ընել և ըսել՝ Զուարթնոցի:

Մեր այս զիտողութիւնը ապշեցուցեր է Բ. Զուարթունը, որ ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ թերթին 10րդ թիւին մէջ (1930, էրես 453) զուր Զանքեր ըրած է գործուած սխալը իբրեւ ուղիղ արդարացնելու համար:

Անցնինք խնդրին:

Հայերէնի մէջ բառերու բարդումներն ու ածանցումները կ'ըլլան քերականական կանոններու համաձայն:

Զուարթնոց բառը Զուարթունի բառին սեռական հոլովն է, և քերականական կանոնի հակառակ է սեռական մը կրկին սեռական ընել, ինչպէս որ մեծ անգլոլուծ թեմամբ կամ անգլոսակցօրէն կ'ընեն «Վարդանանցի» և «Ժառանգաւորացի» ըսողներ և գրողներ ալ:

Զուարթնոց՝ սեռական հոլով յատկացուցիչ մըն է, որ ունի յատկացեալ մը. այդ յատկացեալն է եկեղեցի բառը, որ զեղչուած է. ամբողջն է՝ եկեղեցի Զուարթնոց: Միւս երկու յատկացուցիչներուն յատկացեալներն ալ գնելով՝ կ'ունենանք, Տօն Վարդանանց (ուղղականը՝ Վարդանանք) կամ Տօն Սրբոց Վարդանանց Զօրախառաց. Վարժարան Ժառանգաւորաց (ուղղականը՝ Ժառանգաւորք):

Բ. Զուարթուն կը խոստովանի «որ այդ ծանօթ եկեղեցիին հայկական ոճը թելադրած է իրենց գտնելու այս բառը» (այսինքն՝ «Զուարթնոց»): Այս խոստովանութիւնը զարձեալ իրաւունք կու տայ մեզի անգամ մըն ալ գիտել տալու թէ «Զուարթնոց»ը (էջմիածնի մօտիկ ծանօթ եկեղեցիին անունը) ընտրած են փոխանակ Մեր Ռեճիսը անունին (Տէս Զուարթնոց թիւ 1, առաջին էրես), առանց գիտնալու թէ Զուարթունի բառին սեռական հոլովն է այդ, և ո՛չ թէ իբրեւ օրինակ մատնանշուած մաս-

նոց կամ փայտնոց բառերուն պէս ածանց մը:

Արդէն մասնանիշ եղած այս մասնոց և փայտնոց բառերն ալ ցոյց կուտան թէ Բ. Զուարթուն ածանցումի կանոններն ալ չի գիտեր պէտք եղածին չափ:

Հայերէնի մէջ բազմաթիւ են ածանցիչ մասնիկներ, որոնք բառերուն սկիզբը կամ վերջը գրուելով՝ կը փոխեն անոնց իմաստը: Այդ մասնիկներէն են արան, նոց, ոց, բոնք կը դրուին բառերուն վերջը և կը նշանակեն տեղ կամ ընդունարան. զոր օրինակ, Ժողովարան, Ժողովրդանոց, Ժողովարան, տանջարան, նուագարան, բժշկանոց, բուժանոց, դարբնոց, ծաղկոց, դպրոց, հոփոց, ձմերոց, թաքստոց, ևայլն: Դարձեալ, այս անոց, նոց, ոց մասնիկները՝ գործիքի, անօթի, կահկարասի և ուրիշ իմաստներ ալ կուտան բառերուն. զոր օրինակ, կրկնոց, մեկնոց, զոգնոց, թեկնոց, թիկնոց, օթոց, հովանոց, բալնոց, ծածկոց, վզանոց (վզնոց), ծղանոց, խայթոց, խարտոց, խրտոց, կկոց, փքոց, քշոց, կնքոց, կկոց, մկոց, յօտոց, ֆնջոց, պրկոց, տկնոց, աչոց, զզկոց, զրոց (զուր), ևայլն, թող ուրիշ չատ մը ածանցումները մեր աշխարհիկ լեզուի մէջ, զոր օրինակ, երկուքնոց, տասնոց, հարիւրնոց (զրամի և տարիքի արժէքներով), փարանոց, ծամոց, փռոց, ֆերմոց, կապոց, քամոց, տփոց, շարոց, վարնոց, ևայլն:

Այսպէս նաեւ Բ. Զուարթունի մատնանիշ ըրած երկու օրինակներէն առաջինը՝ մասնոց, տեղ կամ քնակարան իմաստ չունի. որովհետեւ մատնոց կը նշանակէ դեմակի մասնի, այսինքն գործիք մը կամ անօթ մը, բան մը՝ որ չի կրնար օրինակ ըլլալ «Զուարթնոց»ի. իսկ փայտնոց կը նշանակէ փայտ գնելու տեղ եւ ո՛չ թէ փայտերու բնակարան:

Ստուգիւ Բ. Զուարթուն, իր Զուարթնոց իբրեւ տեղ կամ քնակարան՝ ածանց մը ներկայացնելու համար փոխանակ մասնոցի և փայտնոցի պէս սխալ օրինակներու կըստնելու՝ աւելի ազնուական զիրք մը բռնած պիտի ըլլար եթէ ընդունէր եղած զիտողութեան ճշգրտութիւնը:

Եթէ պահ մը տեղի տանք և մօտիկ ընենք Բ. Զուարթունի թէ իրենք Զուարթուն բառին վերջը ոց մասնիկը գնելով Զուարթուններու բնակարան մը չինած են, այս ալ սխալ է. որովհետեւ Զուարթուն ա-

ծանցուած բառ մէն է արդէն, Զուարթ+ուն, թռչ+ուն, շարժ+ուն, խօս+ուն, սող+ուն, եւայլն. այնպէս որ եթէ այդ բառին վերջը ոց մասնիկն ալ աւելցնենք՝ պիտի ըլլար Զուարթ+ուն+ոց և ո՛չ թէ Զուարթոց, որ միշտ սեռական հոլովն է Զուարթունի յոգնակի ուղղականին:

Անշուշտ աւելի բանաւոր պիտի ըլլար ըսել թէ Զուարթ զոյականին վերջը լոց մասնիկը գնելով շինած ենք Զուարթոցը, իբրեւ բնական Զուարթներու և ո՛չ թէ Զուարթուններու:

Կարծենք թէ շատ պարզ է այս դասը:

Բ. Զուարթունի արտայայտած ազգութիւնը, ինչպէս նաև զայրոյթն ու հեղնանքը այսպիսի բանասիրական և քերականական պարզ խնդրի մը վրայ գրելու տեսն, կը նմանի ինքնահաւան և նպերտ աշակերտի մը արտայայտած հոգեբանական վիճակին, արժանի ներողամիտ վարժապետի մը ժպիտին:

Ամէն պարագայի մէջ, սակայն, պէտք է գիտնալ որ սրբավայրի մը պէս և սրբավայրի մը չափ նուիրական է գրական ասպարէզն ալ, և հարկ անհրաժեշտ է վարդապետի մը հողաթափով և երկիւղածութեամբ մտնել հոն, և ո՛չ թէ աշակերտի մը բոպիկ օտքերով:

Շատ ցուալի է որ «Զուարթնոց»ի պէս զրականութեան և գեղարուեստի նուիրուած մեհեանի մը մէջ սրբապղծութիւններ տեղի կ'ունենան հայ երիտասարդներու գրչով, որոնք կը ծագրեն իրենց հայրերուն Աստուծոն ու կրօնքը և կրօնքի վերաբերեալ ամէն նուիրականութիւն: Այդ գրական մեհեանի մէջ իրիկիտս կ'ըսեն Աստուծոյն, որու հրեշտակներուն (=Զուարթնոց) նուիրուած պատմական, գեղարուեստական, հոյակապ և հայացի շինուածքի մը ճարտարապետական օճէն ներշնչուելով կամ թելադրուելով ընտրած են Զուարթոց անունը և գրած՝ «Ծախսիմ Կրայ», և «հրեշտակային անկեղութեամբ» (մենք կը շեղագրենք) մտքուած են՝ շարք մը կիրքերէ և մոլեռանդութիւններէ, և սրբապղծուած են (եղեր) կրօնքի և բարոյական ինքնապաշարունակներէն, անշուշտ, այդպիսի սրբապղծութիւններ և հայհոյանքներ ընելու համար հայ ժողովուրդի կրօնական հոգւոյն և նուիրական զգացումներուն դէմ:

Ասոնք, սակայն, անկէլա հակասութիւններ են, որոնց մէջ խնալու չէին գեղեցիկ զրականութեան նուիրուած երիտասարդ հայ ոյժերը:

Կրօնքը ամէնէն գեղեցիկ իրականութիւնն է որ կը խօսի մարդկային կեանքի պատմութեան մէջ: Ի՞նչ որ կը պաշտեն Բ. Զուարթուններ իբրեւ գեղեցիկութիւն և գեղարուեստ, ամէնքն ալ ճառագայթումներն են կրօնքին:

Գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ, անգամ մը ինկած էք հրեշտակներու (Զուարթնոց) եկեղեցին, «հրեշտակային անմեղութեամբ» յարգեցէ՛ք զայն, և մի՛ սրբապղծէք:

ԲՍԲԿԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Յանդուած.— Բ. Զուարթուն, Զուարթոց սեռականին իբրեւ ուղղական կիրարկումը արդարացնելու համար (մոռնալով իր նախապէս ըսածները Զուարթոցի սեռական ըլլալուն դէմ, մասնոցի և փայնոցի օրինակներով), մատնանիւ կ'ընէ զիւղ բառէն ամանցուած զիւղացի և զեղջուկ բառերը. նոյնպէս դեմ էն (պէտք էր ըսել՝ դիմ) դիմաց բառը. ինչպէս նաև հոգոց կամ հոգոց բառերը:

Փութանք զիսել տալ թէ այս բառեր ունէ նշանակութիւն չունին սեռական հոլով «Զուարթնոց»ը արդարացնելու համար իբրեւ ուղղական:

Ստուգիկ հայերէնի մէջ կա՛ն սեռական հոլովէն շինուած բարդ բառեր. զոր օրինակ, հայր, մայր, եղբայր բառերու սեռականներէն՝ հորեղբայր, մորաքոյր, եղբորորդի: Դարձեալ՝ օր, առաւ, առախ, առաւջ, ոսկր, ոսկեր, ոսկիւր, ոսկերաց, ևայլն: Նոյնպէս՝ եւ (ուղղ.), իմ (սեռ.), որմէ իմ (ուղղ.), իմոյ (սեռ.), ին, իոյ, իոյք, իոյք, Բայց ասոնք ի՞նչպէս կրնան օրինակ ըլլալ՝ արդարացնելու սեռական «Զուարթնոց»ի իբր ուղղական կիրարկումը:

Իսկ զիւղ (զեղ կամ զեղ) ուղղական է և ացի մասնիկով ամանցուելով եղած է զիւղացի կամ զեղացի, որ կը նշանակէ զիւղի պատկանող, զիւղ բնակող, ինչպէս փղափ բառէն փղափաքացի: Հոս սեռական հոլովի խնդիր չկայ:

Դեղջուկ բառը, այո՛, զիւղի սեռականէն ամանց մըն է ու մասնիկով, որ դարձեալ կը նշանակէ զիւղի պատկանող, զիւղացի: Ինչ «Զուարթնոց» սեռական է արդէն, և

Բ. Զուարթուռն բառը թէ իրենք «Զուարթուռն» իրայոց զնեւով շինած են «Զուարթուռն»-ը, մասնոց և վայցակոց բառերուն պէս: Այս ալ չեղաւ:

Դիմաց բառը աշխարհաբարի մէջ նոյն է դիմի հետ: Դիմացը խնդրառու բառ մըն է, համազօր գրաբարի առաջի, ընդդիմ, հանդիպ և յանդիման նախադրութեանց, որոնք սեռական հոլով խնդիր կ'առնեն. առաջի Աստուծոյ, ընդդիմ զանախակին, հանդիպ գերեզմանին, յանդիման Տանաւրին. այս բոլոր նախադրութեանց ահա աշխարհաբարի մէջ կը գլուխին դիմաց կամ դիմ բառերը:

Ասկէ դատ դիմաց բառը, իրեւ գոյական, դիմք բառին սեռական և ճշման հոլովն է միանգամայն, որուն քացառականը կ'ըլլայ ի դիմաց և կը նշանակէ մէկու մը կրողն. ի դիմաց այս ինչ անձի կամ մարմնի խօսիլ, գրել, գործել:

Դժբախտաբար դիմաց բառն ալ իբրեւ սեռական, ճշման և անմասխիտ քացառական ունէ նպաստ չ'ընծայիր «Զուարթուռն» սեռականին իբրեւ ուղղական կիրարկումին:

Դաւով հոգոց կամ հոգոց բառին, առանք սեռական հոլով չեն, այլ ճշման: Հոգոցը ազօթքի մը սկստածին առաջին բառն է. — «Հոգուոցն (նով) հանգուցելոց, Քրիստոս Աստուած, արա՛ հանդիստ և ուղորմութիւն», և այլն, այսինքն Քրիստոս Աստուած ողորմէ՛ հանգուցեալներու (մեռածներու) հոգիներուն: Սեռականը հանգուցելոց է, իսկ հոգոցը՝ արական:

Ինչպէս որ կը տեսնուի այս լուսաբանութիւններէն, Բ. Զուարթուռնի մասնաւոր ըրած բոլոր օրինակները իրեն դէմ կը խօսին, և ասոնք կ'ապացուցանեն որ կարելի չէ բոլորի ոտքերով պտըտիլ նոյն իսկ Քերականութեան Բառագլխարկին մասին մէջ:

Սեռական և ճշման հոլովները այնքան նման են իրարու որ գրաբարի մէջ սկսնակ աշակերտներ, և երբեմն ալ մեծեր, որ բան դիտնալու յաւակնութիւնը ունին, յաճախ կը շփոթեն իրարու հետ:

Բ. Ե.

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ(*)

(Հ. Ա. Ղազիկեանի ՄԻ՝ ԳԻՒՔ . . .

ԳՐԵՑԷՔ . . . ին առքիւ)

Հ. Ա. Ղ. կը պաշտպանէ հիներէն մընացած լեզուական կարգ մը չքոտիք, որոնք հայ լեզուի ուսումն և ուսուցումը կը զբոսարացնեն ժամավաճառոյթ, ձանձրոյթ ու խրտանք պատճառող իրենց անխմաստ ու խրթին ծանրաբեռնումով: Ահա՛, իմ կարծիքով, այն կարգ մը աւելորդ խրթնութիւնները զոր պէտք է հեռացնենք մեր լեզուէն, եթէ կը սիրենք հայերէնն ու հայը. —

Ա. Անուան, անառանգ. — Հ. Ա. Ղ. սխալ կը համարէ այս ձեւը և կը պահանջէ որ արմատ բառին ուն ըլի փոխուի հետեւեալներուն մէջ ըստ հին սովորութեան. — ամառ՝ ամրան՝ ամարանոց, ձմեռ՝ ձմրան՝ ձմերանոց, լեռ՝ լերան, դուռ՝ դրան: Բայց ի՞նչ հարկ կայ այսպիսի անխմաստ կանոնի մը թէ — ո՞ն յանդին քակումի պարագային ուն ըլի կը փոխուի, քանի որ հիները այդպէս ըրած են եղեր: Որպէս թէ հիները սխալական և հակասական չէին: Հապա ինչո՞ւ գրած են նաև. — բռն՝ բեռին, բուռն՝ բոլին, ծիծեռն՝ ծիծան, գառն՝ գառինք՝ գառանց, լեռն՝ լեռնակեցու թիւն, ձեռն՝ ձեռք՝ ձեռագիր՝ ձեռածիր, բեռինք՝ բեռանց: Արդ՝ ինչո՞ւ հանգուրժել այս հակասութեան. նախնիք կատարեալ չէին, և լեզուին բարեշնչումը իրենց մով չ'զերջացաւ. և մենք պէտք չէ յաւերժացնենք իրենց սխալները: Իսկապէս զարմանալի է որ աշխարհաբար գրականութիւն ընելու սկզբունքը ընդունելէ վերջ գեռ նախնեաց չքոտիքովն ու սխալներով կը նախանձայուզուինք: Զէ՛, ուն երբեմն ըլի փոխելու պէտք չկայ. ուն ուն է և կրնայ միշտ ուն մնալ:

Բ. Հեղինէ. Հեղինակաւ. — Հ. Ա. Ղ. կ'ըսէ թէ, միշտ ըստ նախնեաց, հեղինէ, ուղէտ, պարէն, պատճէն, ամէն, հայերէն, Բարգէն, Ներսէս, Մովսէս, Իսրայէլ, Միքայէլ բառերուն և զիրը պէտք է ելի փոխենք հեղինական, աղետաւոր, հայերենի, պարենաւորել, պատճենի, ամենէն, հայերենագէտ, Բարգենի, Ներսեսի, Մովսէսի, Իսրայելի, Միքայելի, ամենասուրբ

(*) Տես ՍՈՒՆ, 1931 Փետրուար, երես 52:

և այլն բառերուն մէջ: Ի՞նչ է պատճառը այս փոփոխութեան. ոչ ոք գիտէ: Պարզապէս եզրակացուած է թէ նախնիք այդպէս ըրած են. բայց պատճառը, առոր պատասխան չկայ: Բայց նախնիք եչի չեն փոխած իւրը հետեւեալ բառերուն մէջ. — տէրունի, տէրունական, տնօրէնութիւն, տնօրէնութեան: Ինչո՞ւ այս հակասութիւնը որ աւելորդ ու անիմաստ է: Ի սէր հայերէնի տարածման և հայերէնի (հոգի կը գրեմ) ուսանողներուն զիւրութեան պէտք է վերցնենք հին եչի փոխուելու այս կանոնը, և չհետեւինք անհետեւողական նախնեաց: Արդէն Հ. Ա. Ղ. ալ ուրիշ առթիւ մը իրաւամբ կը գրէ թէ «... ինչ որ կայ Ոսկեղարու մէջ ոսկի չէ բոլոր. հոն կայ երկաթ ալ, պղինձ ալ, խեցի ալ»:

Գ. Հովտեմի.— Սովորութիւն եղած է նաեւ — իւր յանգը ու-ի փոխել հոլովման, խոնարհումի և բառակազմումի ատեն. բայց այս կանոնը տգեղութիւններ և անհարթութիւններ կը պատճառէ նոյնիսկ ընթերցման պարագային. օր. պատիւ՝ անպատուութիւն, հովիւ՝ հովութիւն հովութիւն: Ի սէր զիւրութեան, կարծութեան, սահունութեան ինչպէս նաեւ կամոնի, լաւագոյն է, ըստ ինիի կորուսման կանոնին, գրել՝ հովութիւն, հովութիւն, անպատուութիւն, հաշուիլ, պատուիլ (հոս տեղը չէ խօսելու հայերէնի ուղղագրման բարեփոխութեան ընդհանուր հարցին շուրջ. այդ մասին արդէն խօսած եմ իմ ԽՈՐՀ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ և ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ գրքոյկներուս մէջ): Անշուշտ պիտ' առարկուի թէ ատանկով հայերէնի դէմ ոճիւր գործած կ'ըլլանք, քանի որ կանոնը չի ներեր բաղաձայնէ վերջ չգրել: Սակայն կանոնը կը ներէ. չէ՞ որ կը գրենք նաեւ եկեղեցոյ, հոգեոյ և այլն. այս կը նշանակէ թէ հայերէնի մէջ հնչաբանօրէն անկարելի չէ բաղաձայնէ վերջ չհնչել: Եւ զեռ նկատել որ նախնիք նոյն իսկ ամբողջովին յապաւած են այդ իւր-արծուսնգ, արծուսնգութիւն բառերուն մէջ:

Դ. Ձխօսիր.— Ժխտական բառերու ըսկիդը չա մը կայ. չխօսէի, չխօսեցայ, չխօսիմ, չխօսած, չխօսող, չխօսելու ևն, բացի սահմանական ներկայէն ուր կ'ունենանք՝ չեմ խօսիր, չես խօսիր, չի խօսիր և այլն: Ահա ճիշդ այս չի խօսիր-ին վրայ

է որ չատեր, ուսեալն ալ, թերուն ալ կը սայթաքին, առանց ինիի գրելով զայն՝ չխօսիր: Ես ալ նոյնը ըրած եմ զիտակցաբար, և ահա պատճառներս: — Լեզուն միայն բանասէրին, քերականին, լեզուաբանին և ուսեալին համար չէ, այլ ժողովրդին. առաջ խօսուած է ժողովրդին կողմէ, և յետոյ գրուած: Արտառոց է ակընկալել որ ժողովրդին մեծ զանգուածը քերականութիւն սովորած ըլլայ և զայն կիրարկէ բան մը գրելու ատեն, փնտռելով բայերուն սահմանականն ու ստորագասականը, և ասոնց այսինչ ժամանակն ու դէմքը. չենք կրնար ակնկալել որ նո զանազանէ սահմանական ներկայ եղակի երբորդ դէմքը և գրէ չի քերտ, ինչպէս նաեւ ստորագասական անկատարի եղակի Գ. դէմքը, գրելով քերտ: Ուստի պէտք է կանոնը ընդհանուր ընել, այնպէս որ զփութութեան և սայթաքման առիթ մը պակսի հայերէն սովորողներուն համար: Հայերէնի հոլովականութիւնը (inflection) որ ներկայիս ալ կը գործէ (ինչ որ առաւելութիւն մ'է և իսկական պայման ռեէ կենդանի լեզուի համար որ կենդանի մնալ կ'ուզէ) ուրիշ շատ մը պարագաներու մէջ, առանց կանոնի, զանազան տառեր ջնջած կամ փոխած է, որոնց քով չի-էն ինին ձգելը և միայն չա թողուլը բան մը չէ. ահա ատենք. — 1. Բառամիջի ու-ն ըթի փոխուելու կանոնը ունինք, (տուն՝ տընակ) բայց բառավերջի ու-ն երբեք. և սակայն կոչ փոխած ենք կը-ի, որու ըթն ալ տպաթարցի փոխած կը ձգենք (կ'երգեմ): 2. Ոյ կը փոխուի ու-ի (լոյս՝ լուսաւոր, բոյժ՝ բուսեմ) բայց ըթի չփոխուիր կամ չի կորսուիր, ըստ կանոնի. այսու հանդերձ վերը տեսանք որ այդ ալ պատահած է քանիցս. (բոյժ՝ բժիշկ, և այլն): 3. Է-ն ինիի կը փոխուի (մէտ՝ միտում), բայց ըթի՝ ոչ. և սակայն լէզ բառը տուած է լիզել, և յետոյ նաեւ լզել: 4. Կանոն չունինք վերջաւանի իւ-ն հ-ի փոխելու, բայց միակը փոփոխած ենք մեկի: 5. Իւյ-ն հ-ի փոխելու կանոն չունինք, և սակայն միայնը փոխած ենք մեկ-ի: 6. Իւն յանգը ձգելու կանոն մը չունինք, և սակայն խոզկորիւնը եղած է խոնկոր: 7. Իւ-ն ինիի փոխելու կանոն չկայ, բայց իւ տուած է իի (ինչպէս տարի՝ տարեք), թիւբալ՝ թիրախ, իւժ՝ իմ,

խւր՝ իր, իւնձ՝ ինձ, կիւրակէ՝ կիրակի, հիւսիս՝ հիւսիս, ճիւղ՝ ճիւղ, շիւղ՝ շիւղ, Տիւր՝ Տիւր, փիւղ՝ փիւղ: 8. Իււը ձգելու կանոն չունինք, բայց վերը տեսանք արդէն թէ արխն տուած է արնոս, արխւր՝ աւրոտ, ևայլն: 9. Ահա նաեւ իւ-ի այլազան հնչափոխման ուրիշ օրինակներ. — Լիւղ՝ լոյղ՝ լողալ, դիւղ՝ դեօղ՝ գեւղ՝ գեղջուկ, դիւր՝ դուր՝ դուրան՝ զոր, իւղ՝ եղ, թիւր՝ թերի, թիւն՝ թոյն, հիւր՝ հրաւիրել, իւ-թանասուն՝ եօթանասուն, միւսոս՝ մեոսոս, հիւղենակ՝ հեղինակ, հիւպարքոս՝ եպարքոս, հիւս՝ ուսին՝ ուսի, նիւս՝ նուս, նիւթ՝ նօթձել, շիւարիւ՝ շուարիւ, քիւսիթա՝ քուսիթա: 10. Տեսէք նաեւ թէ ի՞նչ այլազան հնչափոխմանց կ'ենթարկուի այլը. — քայլ՝ քալել, այլ՝ ալ, այս՝ սասնկ, դայթ՝ դըթիւ, այլ՝ էրիկ, համայն՝ ամէն, ժայռ՝ ժեռուտ, հայթայթանք՝ հեթեթանք, ծայր՝ ծիր, սայր՝ սուր՝ սուսեր, ճայրոտ՝ ճերոտ, խայթ՝ խեթել՝ խոթել, խթել, ևայլն: 11. Ուրիշ ձայնաւորներ ալ պէտքիս ձայնափոխմանց կ'ենթարկուին առանց նուիրագործուած բանաձեւուած կանոնի. — խայտառակ՝ խայտառկութեան, ամառ՝ ամառն, բերան՝ բերնի, ցորեան՝ ցորենի, ցորնի, ուրո՝ ուրբել, վերայ՝ վրայ, աւել՝ աւելի՝ աւելութ, կաղանդ՝ կաղընտել, ստոր՝ ստրուկ, անաղի՝ անլի, բոյլ՝ բոլոր, մօլար՝ մոլոր, առնել՝ ընել, արգելք՝ արգիւլել, լինիլ՝ ըլնիլ՝ ըլլիլ՝ ըլլալ, զե՝ զիւսհար, կանգնիլ՝ կայնիլ, անկանիլ՝ ընկնիլ՝ լինալ, կոտոր՝ կոտրել՝ կտրել, կարենալ՝ կրնալ, տակ՝ ըսել, ցերեկ՝ ցորեկ, ուղարկել՝ զրկել, ժողով՝ ժողվել, անճարակ՝ անճարկիլ, կոճակ՝ կոճկել, օղակ՝ օղկել, առաջ՝ առջեւ, պարապ՝ պարպել, ևայլն եւայլն: 12. Ու չաղկապ-յօղակապն ալ ձգած ենք բառերու մէջէն. — տասնուամէկ՝ տասնըմէկ, տասնուչորս՝ տասնըչորս:

Խնդրին քիչ մը աւելի մօտենանք: 13. Կանոն չունինք բառավերջի ինին ըթի փոխելու, բայց մի փոխած ենք մը-ի. քար մի՝ քար մը: 14. Հոլովման, խոնարհման և բառակազմումի մէջ չմտնող բառերու բառավերջի ինին ձգելու կանոն չունինք, բայց պատասխանի եղած է պատասխան, տեղի՝ տեղ, արփի՝ արփ: 15. Գրաբար բացառականի ինինները աշխարհաբարէն արդէն ձգուած են. ի բանէ՝ բանէ, ի վար-

դէ՝ վարդէ, ի նոցանէ՝ անոնցմէ: 16. Ի նախդիրը ձգած ենք նաեւ աշխարհաբարի հյց. հոլով բնութեան խնդիրներէն. նրատի ի Դուին, նատի ի տան, մտանիլ ի քաղաք, ելանիլ ի լեռան, դարձ ի ճանապարհ արդարութեան, ևայլն, զորս կը թարգմանենք Դուին նատիլ, քաղաք մտնիլ, լեռը ելլել, ևայլն: 17. Նաեւ կանոն չունինք բառակիրգրի ուն ձգելու, բայց կ'ըսենք՝ ոչինչին՝ չնչին, ոչ զոյ՝ չկայ, ոչ ունին՝ չունին ևայլն: Հ. Ա. Դ. անշուշտ կը տեսնեք եւս արքանութեան Ո-ն կրնայ կորչիլ, ինչո՞ւ Զի ԽՕՍԻՐ-ին ինի (որ կորուսման ենթակայ է արդեւ յաճախ) չի կրնար կորսնիլ: 18. Հ. Ա. Դ. կը ցուցնէ թէ սահմ. ներկայ եզ. Գ. գէմքին ժխտական ձեւին մէջ (չեմ ի ծաղկիլ, չես ի ծաղկիլ, չե ի ծաղկիլ ևայլն, ինչպէս արդէն բացատրած է Հ. Ա. Այսրենեան) «չե-ի ձեւը ամփոփուելով կ'ըլլայ չի», չի ծաղկիր. այսինքն բառավերջի անկորուսելի է գիրը ինկած է, բայց նախդիր ինին մնացած է: Բայց հայերէնը հ-ի, մանաւանդ բառավերջի հ-ի անկման օրէնք չունի, իսկ ինի նախդիրին անկումը գրեթէ բացարձակ օրէնք է աշխարհաբարի մէջ, ինչպէս քիչ վերը տեսանք: Արդ՝ երբ անկորուսելի է-ն կը կորսուի, ի՞նչ պատճառ կայ որ կորուսելի եւ կորչելի ու կորչելիք նախդիր ինիին անկման պատգային վայնասուն մը կը փոքնեն Հ. Ա. Դ. ազիկեանները:

Հ. Ա. Դ. որ բառավերջի ըթի և ինի անկման տառն ապաթարց կը գործածէ, գրելով կ'երգեմ, մ'երգեր, ինչո՞ւ ոչ ե ի (ծաղկիլ) ձեռն երբ երկու անկորուսելի տառեր՝ ո և ե կ'իյնան, ասոնց տեղը գէթ ապաթարց չի գործածեր, ու չի գրեր՝ 'չի ծաղկիր: Ինք այս խոշոր ուղտը կը կլլէ առանց բերան բանալու, և երբ ուրիշ մ'ալ կ'ըլլէ, ի սէր հայերէնի պարզոցման և զիւրացման, սա վտարանդի նախդիր ինին ալ վտարելու այդ ձեռն, գրելով չծաղկիր, այն տառն վայնասուն կը փոքնէ թէ փոքրիկ ձկնիկ մը կուլ գացած է, և ուստի տիեզերքը պիտի փչի այդ պատճառաւ, չը հանդուրժելով այդպիսի ծանրածանր անարդարութեան մը: Հ. Ա. Դ. կ'առարկէ թէ յիսուի բառին շեշտը չա տառին վրայ կու գայ, բայց քանի որ բաղաձայնները չեշտ չեն առներ ուստի պէտք է չի գրել: Դար-

ձեռք դրանք տամ որ չան չէ որ կը չեշտուի. այդ անկարելի է. այլ չա տառն վերջ կկող ըթ ձայնաւորը, ինչպէս արդէն վերե ցուցուցած եմ չպիտի ձեռն առթիւ:

Ուրեմն՝ երբ վերե յիշուած այդքան ապօրինի (անշուշտ երեւութապէս) հնչափոխմանց կը հանդուրժենք և զանոնք կը կիրարկենք, ի սէր հայերէնի գիւրացման, ի սէր անոնց որ այս դժուարին օրերուն հայերէն սովորելու մտահոգութիւնը ունին, և ի սէր հայերէնի ուսուցիչներուն որ աշակերտաց շարագրութեան և ուղղագրութեան փորձերը սրբագրելու տաղակալի գործը ունին, ձգենք նաև այդ ինն, և թող օրէնքը բացարձակ ըլլայ թէ՛ ժխտական բայերուն սկիզբը միմիայն չա է: Եւ եթէ այս իբր բացարձակ օրէնք չենք ընդունիր, զոնէ սխալ չհամարենք, և թուլութիւն ընենք յիսուի, չծաղկիր բայերը և նմանները: Նախնիք որ բաւական խոշոր թոյլտուութիւններ ըրած են իրենք իրենց՝ անշուշտ այս փոքրիկ յապաւումն ալ մեղի կը ներեն. եթէ չներեն՝ մեղքը իմ ձիւս:

Ե. Խոյնդոս.— Կարծեմ թէ լաւագոյն է սխալ չհամարել առանց ըթի գրուած կարգ մը բառեր. — խոչնդոս, արագնթաց, հիւրնկալ, գերնախ, նորնծայ և նման բառերը: Պէտք չէ ակնկալել և պահանջիլ որ ամէն ունոնք որ երկու տողոնց տոմասի մը կամ նամակի մը գրել ստիպուած են, զիտանան նաև իրենց գործածած բառերուն քստուգաբանութիւնը: Առհասարակ սխալ կարծիք մը կայ թէ ամէն մէկ բառ պէտք է իր երեւոյթովն իսկ հաղորդէ իր կազմումի՝ ստուգաբանութեան պատմութիւնը: Այդ անկարելի է արդէն, քանզի ամէն բառի և մասնիկի ստուգաբանութիւնը ծանօթ չէ, ծանօթ կարծածներէն չատերը ենթադրական և առարկելի են, իսկ ստոյգներն ալ միայն սակաւաթիւ մարդոց ծանօթ են: Բացայայտ է որ վերոյիշեալ բառերը ըթով գրուելու են փոքրիկներու գրքերուն մէջ, քանի որ ատանկով ակելի գիւրու կը կարգացուին, բայց մեծերուն համար սխալ համարելու չէ առանց ըթի գրելը: Եւ արդէն ունինք կարգ մը բառեր որոնց արմատէն ինկած է ըթը, նոյնիսկ բառասկիզբի, ինչպէս՝ ստանձնել, ստեղծել, ստեղծել, ստղասնել, ստահակ, ստոր, ստոյգ, ստունկանել:

Զ. ԵՐԱՆԴԱՒՈՐՈՒՄ. յեկած, ուսած.— Զ. Ա. Ղ. սխալ կը համարէ այս բառերը, և իրաւամբ: Սակայն այդ արդէն գործածական գործած սխալները կը նուիրա-

գործուին բառերուն երանգաւորման հիմնական օրէնքով որ անոնց ծնունդ տուողն իսկ է իմ կարծիքով: Այս սկզբունքով է որ լեզուին մէջ նոր բառեր կը կերտուին հին բառ մը քիչ մը հնչափոխելով. այսպէս՝ տարրեր իմաստ ունին ազատ և ախտ, թեղ և թիլ, ճանապարհ և ճամբար, մարթ և բուրդ, դար և թառ, խօսնակ և սոխակ, կլոր և գլոր, գունդ և գունտ, զնդակ և զնտիկ, կոտորել՝ կտորել և կտրել, հաւանիլ և հաւնիլ, վայելել և վայլել, շարթուան (կամ շարթու) և շարթուան (օր), անօրէնութիւն և տնօրինութիւն, աւերութիւն և տրորութիւն, վարժապետ (կամ վարդապետ) և վարպետ, աշակերտ և աշկերտ, առասան և երասան, խոռոչ և խորշ, եայլն: Նմանապէս տարրեր երանգ ունին յեկած հարազատ ձեր և յեկած նորաստեղծ ձեր. յեկած կը գործածենք երբ խօսքին իմաստին մէջ կայ մեծղիւթեան, ուժգնութեան, ծանրութեան, կոխի, փլուսի կամ անկման դադափարը. օր.՝ հրետասայլին յեկած թնդանօթը, անթացուպին յեկած կաղը, մոյթին յեկած պոտը (գուցէ հեծնել բային հետ առնչակից է): Մինչդեռ յեկած կը յարմարի երբ թեթեակիւթեան, փափկութեան, մեղմութեան և փաղաքշանքի դադափար արտայայտել կ'ուզուի. օր.՝ մացառին յեկած ծաղիկը, մայրիկին ուսին յեկած մանկիկը, եայլն:

Ուսանաւ. բառը ընդհանուր և ընդարձակ իմաստ մ'ունի. օր.՝ Ուր ուսանած ես. — այսինչ դպրոցը (չառ մը բաներու համար, ընդհանուր կերպով): Հայերէն զասըղ ուսած ես. (մասնաւոր, մէկ բան):

* * *

Լեզուին ոգին կը կայանայ յստակութեան, զեղանչման և կարծութեան երեք յատկանիշներուն մէջ: Հոլովականութեան գործօն սկզբունքը կը գործէ ասոնց ի նպաստ. և ինչ որ անոնց հակառակ չէ պէտք է ընդունիլ, և ոչ թէ քարայնել լեզուին կանոնները, իբր թուժ որ պատնէջ գործածելու պատշաճ նորութեանց դէմ: Լեզուարաններուն ու քերականներուն համար վստահը կը կայանայ լեզուին ոգին և բառերու յեղումը մոռնալուն մէջ, կոռչելով բաղդատապէս երկրորդական կանոններու և բառերու այսինչ կամ այնինչ կայակի (statique) ձեռն: Շատ մը տեսակէտներով հայերէնը ճկուն լեզու մ'է. պէտք չէ կըրացումի և քարայնումի տակ ճգմել զայն:

ՎԵՐՋ

Խ. Պ. ԲԱՐՍԱՇ

ՈՒՂՂԱԼԻՔ

Այս յօդուածի ցախոյ մասին մէջ, ՍԻՈՆ, 1931, Թիւ 2, երես 53, ա. սխալակող՝ վերջ 27րդ, բաղաձայնով բառը կարգաւ ձայնաւորով:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՊԱՏՄ. ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅ ԳԱԿԱՐ. ԿՈՒՍՏԱՆՈՒԹԵԱՆՆԵՐ (1890-1925). Գրեց՝ Մա-
նուկ Գ. Ճիզմէնեան. Տպգր. «Նոր Որ»-ի Ֆեդգո,
1930:

Այս երկասիրությունը ութսուտ 572 էջեր լե-
ցրեող ստուար հատոր մըն է: Գիրքը կը բացուի հե-
ղինակին «Երկու Խոր» տիտղոսաւած յառաջաբանու-
մը որ կը գրաւէ ութ անջատ էջեր. եւ ուր ան՝ բա-
նի մը քառերով, կը ներկայացնէ Հայկական Հա-
րցին ծագումը եւ անխուսափելիութիւնը, անոր ընդ-
լայնումը եւ անյաջող վերջաւորութիւնը, կարգ մը
ներքին եւ արտաքին պատճառներով. ու այդ հար-
ցին լուծման ճամբուն վրայ Ամերիկահայոց ունեցած
աշխատութիւնները եւ զոհողութիւնները. եւ ինք՝
(հեղինակը) իբր մօտէն ծանօթ ու խառնուած Ամե-
րիկայի մէջ կատարուած ազատագրական շարժումնե-
րու եւ կուսակցական գործունէութիւններու, փա-
փարը ունեցած է զրի առնել իր յիշատակները եւ
հեռուէն ու մօտէն իր տեսածներն ու լսածները:
Հեղինակը՝ իր իսկ խոստովանութեամբ, յաւակնու-
թիւնը չունի այդ նիւթերու շուրջ կատարեալ գործ
մը պատրաստած ըլլալու. այլ աւելի իր գործը կը
համարի լոկ այդ ուղղութեամբ կատարուելիք աշ-
խատութիւններու նախափորձ մը:

Այս առիթով կը թուէ բոլոր այն աղբիւրները
որոնց զիմած է իր յայտնութիւնները վաւերական
եւ ճշգրիտ ընելու համար: Բռն գիրքը կը պարու-
նակէ երեք մասեր ու վերջաբան մը:

Այս ընդարձակ գործին մէջ մեծ չափով պահ-
ուած է ժամանակագրական կարգը, որ էական պայ-
մանն է պատմական աշխատասիրութեան մը. բայց
ղէպրերու ներկայացումին ու վերլուծումին մէջ կը
պակսին չեզոք դատողութիւնը եւ անզգած արամա-
րանութիւնը, որով գործը, իր ամբողջութեան մէջ,
կարծես պատմական գետնէն կը փոխադրուի բըն-
նադատականի կալուածին մէջ, որով կը կորսնցնէ
չեզոք եւ անաչառ վիագրի հանգամանքը որ պատ-
մութիւնը գրելու համար է՝ կարեւոր բանն է: Կըր-
նայ ըլլալ որ մենք ալ հեղինակին համակարծիք ըլ-
լանք, իր գնահատութիւններուն եւ եզրակացութիւն-
ներուն մէջ. բայց աս պատճառ մը չի կրնար ըլլալ
որ փորձուի իր գործը նկատել հեռու պատմական
ճշգրիտ խուզարկութեան եւ ուսումնասիրութեան մը
արդիւնք ըլլալէ: Անշուշտ կարելի չէր, մեր ներ-
կա պայմաններուն մէջ, հեղինակէն սպասել պատ-
մագրողի այս ուղիղ կեցումը, որովհետեւ ինքն
այ՝ իբր որոշ կուսակցութեան մը պատկանող մէկը,
խառնուած է այդ իրադարձութիւններու, եւ իբր
այն՝ ունեցած է իր բախումներն, իր կիրքերն եւ
իր նախասիրութիւններն հանդէպ իրենիւնն օտար
խմբաւորումներու որոնք նախապաշարուածներու եւ
կանխակալ կարծիքներու ուժը պիտի առնէին իր
մէջ, մանաւանդ երբ զեռ հրապարակին վրայ գոյու-
թիւն ունին այդ խմբաւորումները, խրաբանչիւրը

իր սեպհական կիրքերովը զինուած դէմ դէմի:
Յայտնի է որ զեռ ժամանակը եկած չէ, մեր ըմ-
բռնած ձեռով՝ այդ հարցը պատմութեան մը ա-
ռարկան դարձնելու: Եւ արդէն կը թուի թէ հեղի-
նակին նպատակը եղած է ո՛չ թէ պատմութիւն մը
գրել, այլ իր անձնական յիշատակները եւ տպաւո-
րութիւնները պատմել Հայ Ազատագրութեան դատին
նուիրուած այդ ջանքերու մասին: Եւ այս հասկա-
ցողութեամբ ինծի համար աւելի ճիշդ պիտի ըլլար
գիրքը կոչել «Յիշատակներ եւ տպաւորութիւններ
Ամերիկահայ Գաղաթ. Կուսակցական Դա-
ճակներու», եւ այս ա՛յնքան աւելի ճիշդ
պիտի ըլլար լսելի որ Ամերիկայի մէջ Հայ Գաղ. Կու-
սակցութիւն չէ ստեղծուած ընաւ. օտարամուտ ապ-
րանքներ եղած են անոնք հոն. պարզապէս Ամերի-
կան եւ Ամերիկահայութիւնը ընտրած ըլլալով իբրեւ
մշակութեան գետին իրենց համար, ինչպէս արտա-
սահմանի ուրիշ զաղութներ:

Հեղինակը՝ թէ եւ Ամերիկահայոց կուսակցական
գործունէութիւնը առած է իբրեւ իր գիրքին անմի-
ջական առարկայ, բայց զէպրերու իրենահիւս խառ-
նուածքովը հարկադրուել է պատմել Հայկական
Հարցին զիմայեղութիւնները. անոր տարածումը եւ
յարակից զէպրեր ուր որ անոնք երեւան եկած են:

Տիար Մ. Ճիզմէնեանի գիրքը սակայն ունի իր
մեծ առաւելութիւնները եւ գնահատելի կողմերը:
Նախ պատկեր մըն է ան Հայկական Հարցին բովան-
դակութեան, սկիզբէն մինչեւ ընդհանուր պատե-
րազմի վերջերը. երկրորդ՝ շատ մը տխուր իրողու-
թիւններու հետ կը շնչէ հայ ժողովուրդին եւ մաս-
նաւորապէս համեստ դատակարգներուն անվերապահ
հայրենասիրութեան, ազգասիրութեան, զոհողութեան
եւ նուիրումի ոգին զոր ի յայտ բերած են տազնապի
օրերուն, նաեւ կուսակցական շարքերու մէջ ու ա-
նոնցմէ դուրս, պարզ ու խոնարհ հոգիներու մէջ ե-
րեսան եկած հերոսութիւններն ու զիջագնութիւն-
ները որոնք մեր ցեղին ազնուական խորքը կը պատ-
կերացնեն. Թանկագին արժէքներ որ ինքնին բաւա-
կան պիտի ըլլային մեր ազատագրութիւնը շինելու,
եթէ այդ-դասը վարելու յաւակնող եւ գործին զու-
խը նետուողներու մէկ կարեւոր մասը բացարձակա-
պէս զուրկ չըլլային անոնց այդ առաքինութիւն-
ներէն եւ ոսկեղէն նկարագրէն:

Ամերիկահայ Գաղ. Կուսակցութեանց պատմու-
թեան ընթերցումին մեզի պատճառած յուսախաբու-
թեանց եւ պատրանքներուն հակառակ՝ անոր մէջ
կայ կազդուրիչ եւ առողջ տարր մը որ միխթարա-
կան է մեզի համար, եւ այն է. ինչպէս կ'ըսէի, հայ
ժողովուրդին ազնուական կեցումը, կեանքի եւ
մահու պայքարի մը մէջ: Տիար Ճիզմէնեանի այդ
գիրքը մեր տխրամած աչքերը կ'առողէ հայ ժողո-
վուրդի խոնարհ հորիզոնին որուն մէջ արշալոյսի մը
բոցերը կը բռնկին որ կը պահէ մեր յայտը այդ ժո-
ղովուրդի տեսականութեան համար: Ինչպէ՞ ծայր հա-
ճոյրով կը կարգադրուի ան. իբր խանդավառող պատ-
կեր մը, անհաւատար կոխի մը մէջ ջախջախուած
ժողովուրդի մը. որ իր աննախընթաց պարտութեան
մէջ իսկ գիտէ իր զուխը վեր բռնել:

Գ. ՄԻԱԼԵԱՆ

Ա. ՆԱԽԱՐԵԱՆ. — POÈMES D'ORIENT
(Les Sultanades, Le Soleil d'Automne, Trois Poèmes. Poèmes en Prose Cadencée). Jouve et Cie. Editeurs, Paris.

ԺԱՌՎ ԵՒ ԲՆԿ. Տրատարակիչները, Փարիզ, հատորի մը միացնելով բանաստեղծ Ա. Նախարեանի նախապէս առանձին հատորներով երեւցած բերթուածներու երեք շարքերը, Տոխացուած ու սրբազրուած **ԱՐԵՎԻԿԱՆ ՔԵՐՈՒԱԾՆԵՐ** (Poèmes d'Orient) անունին տակ կրկին հրատարակ հանած են:

Ա. Նախարեան անձամբ մը չէ մեզի համար. ֆրանսա, Սորպոնի մէջ ուսած ֆրանսերէն լեզուն եւ գրականութիւնը, եւ զանոնք իւրացուցած մայրենի լեզուի եւ տոհմային գրականութեան չափ՝ ուսուցչական գործունէութեամբ ապրած է ատեն մը Ռուսաստանոց եւ ապա Պոլսոյ մէջ եւ շրջակաները:

Ինծի համար, սակայն, բացասանքը Նախարեանը գերազանցապէս հաճելի եւ անակնկալ յայտնութիւն մը եղաւ. ես զինքը կը ծանօնայի ֆրանսական լեզուի ուսուցիչ մը, բայց ֆրանսերէնի ուսուցչի մը եւ ֆրանսերէն լեզուով բերթուածներ գրող հեղինակի մը միջեւ լայն ու խոր անջրպետ մը տեսնել բնական է քիչ մը շատերու համար. եւ հիմա, այդ յայտնութենէն վերջը, իր բանաստեղծական նուրը արուեստին մեծ ու իրական արժէքին մասին այնքան ձեռնհաս եւ հեղինակաւոր գնահատութիւններու զիմաց, վարանում մը ունիմ գնահատութեան եւ դատաստանի ունէ խօսք ընելու իր գործին համար: Բայց այդ գործը դատելու եւ կշռելու վարանումն արգելք մը չէ որ, իրեն հայ, փափաքիմ արտայայտել հոս այն հպարտութիւնը զոր ունեցայ արժանաւոր ազգակցի մը, ֆրանսական խտտապահանջ ու դժուարահաճ քննադատութեան առջեւ, բայց ու դափնեպատկ ճակատով մը դուրս գալու կազգուրիչ իրողութիւնը տեսնելով:

Սկիզբէն մինչեւ վերջը կարդացի Ա. Նախարեանի բերթուածներու այդ հատորը գրաճաշակ աննման հաճոյքով մը, ուր ֆրանսական այնքան զուեղ եւ աշխարհ ապաճառ ու երաժշտական լեզուն երեւան կուգայ իր բառերու թարուէ յորդութեամբը, իր բերականական նորին ճշգրտութեամբը եւ իր տաղաչափական թերթիքի բոլոր բարդ կառուցածքովը, նման ֆրանսական ոտանաւորի մեծ վարպետներու գրչին ճարտար արդիւններուն. այնչափ որ, եթէ հեղինակը ուզէր իր ստորագրութիւնը ծածկել, զբուռաբաւ պիտի կրնայիր վերագրել զանոնք օտարի մը ստեղծագործութեան: Բայց բանի մը կան որ պիտի մասնէին զայն, եւ այն է իր ներշնչումներու մօղիւր եւ աղբիւրը, արեւելեան վառ ու բոցեղ երեւակայութեան մը փթթումը, փափուկ գերգայութիւնը, եւ իր պատկերներու այն տեսակ մը հմայքն ու կախարհանքը զոր Արեւելեան հոգին միայն զիտէ տեղեղնել:

Գ. Նախարեան իր ուղի բերթուածներով ֆրանսերէն գրականութեան մէջ կը դնէ Արեւելքի լոյսերէն ապաճառ շողեր, մռայլ, սակայն անխռով համակերպութիւնը ճակատագրի անողոր հարուածներուն առջեւ, մարդկային հոգիին խորովումը՝ որ կ'այ-

րի բայց չի սպառիր: Մէկ խօսքով Արեւելքի տարտամ խորհրդաւորութիւնը, իր անըմբռնելի ահաւոր պատկերներովը եւ նոյն ատեն իր կախարհող տեսիլներովը:

Ա. Նախարեան ասով իսկ իրեն կ'ապահովէ բանաստեղծի արժանիքը միջազգային հրատարակին վրայ եւ ցոյց կուտայ հայ մտքին մշակութային մեծ ընդունակութիւնը, արժանի ամէն գնահատանքի որ պատուարեք վկայութիւն մըն է մեր ցեղին ազնուական խառնուածքին:

Գ. ՄԻԱԼԵԱՆ

ԳՐԱԳԱՐԱՅԻՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ.
Գրեց՝ Յակոբ Ալոնեան (Ռազմբեի). 1931. Տպգ. «ԱՐԵՎԵԼԻՔ». Սելանիկ. էջ՝ Բ+238 զին՝ 35 տախմի, 11.5 դրս:

Օգտակար դասագիրք մը: Նպատակն է՝ ազգային վարժարաններու մէջ բաղարացիական կրթութեան ճիւղը մշակելու կամ մշակել ուղղորդելու զիւրութիւն մը ընծռել՝ ձեռնարկի ձեւին տակ: Կարելի չէ արդարեւ ուրանալ պէտքը բաղարացիական կրթութեան՝ որ աշակերտին այլեւայլ ճիւղերու մէջ իւրացուցած ծանօթութիւնները ներդաշնակ միութեան մը կը վերածէ՝ կեանքի մէջ կիրարկուելու համար: Եւ այս գիրքը՝ կը կարծենք թէ յաջող քայլ մըն է՝ առնուած զէպի լրացումն այդ պէտքին:

Բաժնուած է Ա-ԼԵ, 35 գլուխներու, կ'երեւի թէ եօթնեակը մէկ դասի հաշուով: Կը շօշափէ բունականաբար ընկերային խնդիրներ, կը խօսի ընտանիքի, հայրենիքի, դպրոցի եւ դաստիարակութեան, Ընդհ. եկեղեցւոյ եւ Հայ եկեղեցիի մասին, հանրային առողջութեան, ոստիկանութեան, կառավարական դրութեանց, միջազգային օրէնքի, Ազգային Սահմանադրութեան, եւայլն, եւ վերջապէս Երեւանի Հայկ. Հանրապետութեան վրայ:

Այս բոլոր մեծ եւ ընդարձակ խնդիրներու շուրջ՝ ընդհանրապէս ընդունուած գաղափարները որոշ, ճշգրիտ, ամփոփ եւ զիւրահասկնալի կերպով ներկայացնելու մէջ՝ յայտնի է որ յաջողած է Տիար Ալոնեան:

Իրաւ է թէ շատ մը կարեւոր խնդիրներու կամ բառերու վրային հարեւանցի կերպով մը միայն անցուած է, գիրքը չափէն ուելի չընդլայնելու մտադրութեամբ. անշուշտ, եւ աշակերտին մէջ ալ պատմական եւ ուրիշ ծանօթութիւններ ենթադրելով: Սյարան սեղմ ձեռնարկի մը մէջ՝ որ մէկ տարւոյ շրջան մը միայն կ'ընդգրկէ՝ թերեւս ասիէ աւելին ալ կարելի չէր ընել: Բաց աստի՝ ուսուցչին կ'իշխայ դասը տուած ատեն կարգ մը կէտեր լուսաբանել:

Ամէն գլուխի վերջը կայ իւրաքանչիւր դասին ամփոփոյթը եւ հարցարան մը, որոնք կը զիւրացնեն թէ՛ աշակերտին եւ թէ՛ ուսուցչին գործը:

Տիար Պօղոս Էսմէրեանի ծախքով հրատարակուած է «Բաղաւադական Կրթութիւն»-ը: Հայ պատմականութիւնը շխորհակալութիւն կը պարտի մեկնեալին եւ հեղինակին միանգամայն:

Տ. Ա. Ն.

ՄԵՐ ԱՄՍԹԱՆՈՐՆԵՐԸ, Կ. Ե. Հրաչեան,
Տպ. Կ. Տօփիկեան, Պէտրոպ, 1930, երես 34, Դիւն
20 Սիւրիական դրամեկան:

Բարոյային զաւեշտ մը, 2 արարով, արուեստը սիրողի մը կողմէ գրուած: Ահաւասիկ խաղը իր ամբողջութեան մէջ. վեց երիտասարդ ամաթէօրներ՝ ատամնարոյժ, դերասան, եւայլն: Պարտաւէր դերասանին ծննդեան օրն է: Ուրիշին հասցէին եկած դրամը իւրացնելով պատրաստուած սեղան մը: Շաղակրատութիւններ, բանգէտի հովեր, փորձեր ամէնքէն: Պահանջկոտ ներկայութիւնը նպարավաճառին. նամակի խարդախուելուն յայտնուիլը, նամակատիրոջ զայրոյթը, կազ ու կոխ. դերասանը իր փոխառիկ զգեստներէն մերկացած:

Զաւեշտին մէջ հանդիսականները խնդացնելով կը թելադրուի սա քարոյական դասը՝ թէ երիտասարդի մը համար արուեստի մը սէրը բուական չէ, պէտք է ունենալ գործնական զբաղում մը:

Յանձնարարելի անոնց համար՝ որոնք կը նախընտրեն արական սեռէ՝ դերակատարներ ունեցող զաւեշտներ:

Շ. Վ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ն. Ա. Բ. ՅԱՅՅԻ ԴՔՍՈՒՀԻՆ

ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԹԻԻ

Անգլիոյ Վեհափառ ձՕԲՃ Ե. Թագաւորին Քրոջ՝ Նորին Արքայական Բարձրապատուութիւն **ՅԱՅՅԻ ԴՔՍՈՒՀԻՆ**, մահուան առթիւ Ս. Աթոռէս ուղղուած ցաւակցական հեռագրին ի պատասխան ստացուած է հետեւեալ պաշտօնագիրը:—

(Թարգմանութիւն)

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԲԱՐՁՐ ԳՈՄԻՍԷՐՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՇՏՅԱՏՈՒՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

№ D / 6 / 31

17 Փետրուար 1931

Զերդ Սրբազնութիւն:

Բարձր Կոմիտէրը յանձնարարած է ինձ անդեկացընել Ձեզ, թէ Նորին Արքայական Բարձրութիւն Իշխանուհիին մահուան առթիւ Կենտրոնիկ Սրբապիսկոպոսին միջոցաւ Ձեր Կողմանէ Վեհափառ Թագաւորին յղուած ցաւակցական ուղերձը ժամանակին ներկայացուած է Նորին Վեհափառութեան:

Նորին Վեհափառութիւնը հրամայած է Գաղթային Նախարարին, որ խնդրէ Ն. Վ. Բարձր Գոմիսէրէն Ձեզ յայտնել Նորին Վեհափառութեան շնորհակալութիւնները Ձեր Ուղերձին համար:

Մեամ Զեր Սրբազնութեան
Հնազանդ Ծառան
(Ստորագրութիւն)
Մ. ՆԻԻՐՈՔ
Վասն Դիւանապետի

Գերաշնորհ

Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ.

Տեղապահ

Պատրիարքարան Հայոց
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ.

Նիս ԺԶ. (Մարտ 5)

Նախագահութեամբ Տեղապահ Սրբ. Հօր

Օրակարգ.— Վարչական եւ Հաշուական համարառութիւն Տնօրէն Ժողովոյ՝ 1929 Մյս.— 1930 Ապր. 30 Տարեշրջանի:

Ընթաց.— 1. Միար. Ընդհ. Ժողովի երկու Ատենադպիրներուն քացակայութեան հետ եւանդով քաց մնացած պաշտօններու համար Ատենադպիրներու նոր ընտրութիւն: Ա. Ատենադպիր ընտրուեցաւ՝ Հոգ. Տ. Շաւարշ Վրդ. Գոյումձեան, Բ. Ատենադպիր՝ Հոգ. Տ. Գեղամ Վրդ. Քամսեան:

2. Տնօրէն Ժողովոյ կողմէն 1929-30 տարւոյ վարչական համարառութեան ներկայացումը եւ անոր ունկնդրութիւնը:

3. Տնօրէն Ժողովոյ կողմէն 1929-30 տարւոյ հաշուական համարառութեան ներկայացումն եւ ունկնդրութիւնը: Հաշուեցոյցը յղուեցաւ արդէն նախապէս որոշուած եւ ընտրուած «Հաշուեցոյցի քննիչ Մասնաժողովին ի քննութիւն եւ ի անդեկագրութիւն»:

4. Հաշուեցոյցի Քննիչ Մասնաժողովէն պակասած մէկ անդամին անդ՝ Նորի մը ընտրութիւն՝ յանձին Հոգ. Տ. Սերոյրէ Վրդ. Մանուկեանի:

Նիս ԺԷ եւ ԺԸ (Մարտ 10 եւ 12)

Նախագահութեամբ Տեղապահ Սրբ. Հօր

Օրակարգ.— Անցեալ ժողովներու ատենագրութեանց ընթերցում եւ վաւերացում:

Ընթաց.— Կարգացուեցան Ե-ԺԴ նիստերու ատենագրութիւնները եւ վաւերացուեցան:

931/5/12

ԴԻԻԱՆ

ՄԻԱՐ. ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎՈՅ

ՏԻԱՐ Գ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆԻ ՆՈՒԷՐԸ՝ ՄԻՌՆԻ

Տիար Գ. Կիւլպէնկեան, որ Ս. Աթոռոյ միւս բարերարներէն է արդէն ի մեծարանա Դուրեան Յորեկանի Մատենադարանի մը շինութեամբ՝ երկրորդ անգամ ըլլալով 1931 տարեշրջանի ՍԻՈՆ ին համար 10,000 ֆրանկի առատածեռն նուիրատուութիւն մը ըրած է:

ՍԻՈՆ, իբր Պաշտօնաթերթը Ս. Աթոռին եւ Պատրարքութեան՝ իր խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնէ իր գործին նկատմամբ այս հնչուն գնահատութեան համար:

Սոյն նուիրատուութեան մէկ մասին փոխարէն վճարելու անկարող եկեղեցականներու եւ աղքատ զարոյցներու ՍԻՈՆ պիտի դրկուի:

ԿՏԱԿ՝ Ս. ԱԹՈՌԻՆ

Հանգուցեալ Տիար Թաւրփին Գառարեան, Dorchester, Mass. U. S. A. Ամերիկա, իր մահուընէն առաջ Ս. Յակոբեանց Աթոռին կտակած է հարիւր (100) դոլար:

Սոյն գումարը ամբողջութեամբ փոխանցուցաւ Ս. Աթոռ՝ հանգուցելոյն ազգակիներէն Տիար Լեւոն Խայրլեւանի ձեռամբ եւ օրհնութեամբ ընդունուցաւ Տեղապահ Սրբ. Հօր կողմէ:

Հանգուցելոյն հոգւոյն ի հանգիստ մասնաւոր Ս. Պատարագ մատուցուելով հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուցաւ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին մէջ:

Միւսի վրայ Ս. Քաղաքին մէջ յաւերժական յիշատակ կրթող ուղղոյներուն լաւ օրինակ մըն է՝ մեր մեծագործ ու բարեպաշտ նախնիքներուն հետեւող այս ազնիւ հոգին:

«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»:

ՍՐԲՈՅ ԶԱԿՈՐԵԱՆՅ ՏԱՀԱՐԻ

ԶԱՆԳԱԿԱՏԱՆ ՇԻՆՈՒԹԻՒՆ

Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի փայտաշէն անշուր զանգակատունը բոլորովին հինցած ըլլալով, **Պէթօն-Արմէնով** ի նորոյ շինուցեալ, յար եւ նման Սուրբ Էջմիածնի զանգակատան կաթողիկէին:

Շինութեան ձարտարպետն էր **Երուսաղէմացի Մեծայարգ Տիար Մերկր Մերկիրեան** եւ հսկողը՝ իր գործակիցը՝ **Նոյնպէս Երուսաղէմացի Մեծայարգ Տիար Գեորգ Սահակեան**: Այս վերջինները ամէն ջանք նուիրելին նոր զանգակատան փայլույն եւ ճաշակաւոր կառուցումին համար եւ շինութեան ամբողջ ծախքը իրենց հոգացին հաւատարմաբար, ի յիշատակ իրենց բարեպաշտօն Գերդաստաններու նշնանցեալներուն:

Այս առթիւ, Սուրբ Աթոռոյ Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազանի կողմանէ Օրհնութեան եւ զօհունակութեան մէջ մէկ զիր ուղղուցաւ վերոյիշեալ բարեւէր եւ եկեղեցատէր երկու յարգելի ազգայիններուն:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Բ

Յետադէմի Քաղաքացե Վսեմաւոյ **Քաղաք Պէյ Նէ-Հաշիպի** իր Տիկնոջ եւ ազգականուհի հիւր Տիկնոջ մը բնկերակցութեամբ **Փետրւար 14-ին** այցելեց Ս. Յակոբայ Մայր Տաճար, ուր եկեղեցական հնուրիւններ ցոյց տուցան իրենց: Ապա յարգելի հիւրերը առաջնորդուցան Պատրարքարանի դահլիճը, ուր բնդունուցան Տեղապահ Սրբ. Հօր կողմէ եւ մեծարուցան թէյով:

Յետադէմի Պայրամի Տօնին առթիւ՝ **Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի**, հետն ունենալով **Հոգ. Տ. Գեորգ Վարդապետ** եւ **Վանուց Ա. Թարգմանը**, շրմոհմանական այցելութիւն տուաւ Երուսաղէմի Վսեմ. Մեծ-Մումքի Էմէնէի, Քաղաքացե Քաղաք Պէյ Նէ-Հաշիպի, Բուրի Պէյ Ապս Էլ Հասիսի, Մուսա Քեազիմ փաշա Հիւսէյինի, Ալի Էմ. Հաւալլայի եւ հանգուցելու Արիմ փաշայի բնակարաններուն՝ ի զմտաց Պատրարքարանին:

Յետադէմի Կառավարիչ **Մր. Քիթր Ռոյի** առաջնորդութեամբ՝ Ս. Յակոբայ Տաճարն այցելելով Երուսաղէմի Անգլ. Զօրաց հրամանատար **Գեղապետ Պերմա Լոյ Մոնկամբի**, իրեն հետեւող երկու սպաներով եւ բնկերակցութեամբ՝ **Լէյքի Ի. Տ'Արսի Օ'Տոնէլի**, **Լէյքի Քիթր Ռոյի**, **Ռիչմոնդի**, եւ այլոց, որոնց եկեղեցական հնուրիւններ ցոյց տուցան: Յարգելի հիւրերը ապա պատասխարուցան Պատրարքարանի Գահլիճին մէջ:

Բարեկենդանի Որբաք օրը Ս. Աթոռոյ Միաբանութիւնը, ըստ սովորութեան, զնաց տեղւոյն **Ասորաց Ս. Մարկոս Վանքը**, հանդիսապետութեամբ Տեղապահ Սրբ. Հօր: Հոն, Ս. Մարկոսի մատան մէջ, պատարագ մատուցուցաւ եւ բարոյցե Հոգ. Տ. Զօգն Վարդապետ: Յետ պաշտաման Տեղապահ Սրբազանը եւ Միաբանութիւնը նիւստիւրուցան **Ասորաց Տ. Միխայիլ** Եպիսկոպոսին կողմէ, վանքին Եպիսկոպոսարանին մէջ:

Երուսաղէմի Անգլիական Զօրաց Հրամանատարութեան բնդունուած մասնաւոր հրաւերի վրայ Տեղապահ Սրբազան Հայրը, հետն ունենալով **Հոգ. Տ. Կիրեղ Վարդապետ** եւ **Տիար Կ. Նուրեանը**, Մարտ 3-ին այցելեց Անգլիական զօրաց Բերլինէմի հանապարհին վրայի Բանակաւեղին: Զօրաց Հրամանատար **Գեղապետ Պերմա Լոյ Մոնկամբի** սիրալի կերպով բնդունելով Նորի Սրբազանութիւնն ու հետեւողները, ներկայացուց զիրեն իր Սպայակոյտի անդամներուն եւ առաջնորդեց Բանակաւեղին այլ եւ այլ մասեր, անձամբ տալով պէտք եղած բացատրութիւններ: Ապա, Տեղապահ Սրբազանն ու հետեւողը պատասխարուցան բնդունելութեան օրանին մէջ, որմէ ետք հրամէտ տուելով **Գեղապետ Մոնկամբին** եւ սպաներէն՝ վերադարձան:

Տէրա-Սանճայի Նորբնիւր Կիւսոյց **Գեր. Հայր Նազարեանց** Հակոբոցցի Մարտ 7-ին Երուսաղէմ ժամանեց: Պատրարքարանի կողմանէ **Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի**, հետն ունենալով **Ա. Թարգմանը** եւ Պատրարքարանի Դիւանապետ, Բողոքի Նոր-Գրան առջեւ դիմաւորեց Նորբնիւր Հայր Կիւսոյցը եւ բարի գալուստ մաղթեց անոր:

Տ. Սմբատ Եպս. Գաղաղեան՝ Կ. Պոլիսէն,
Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցին՝ Կ. Պոլիս:
Տ. Քթ. Ա. Պարոնիկեան՝ Լօսնիցկրունտէն
(Գերմանիա)՝ Գերմանո-Հայ Լուսաւորչ.
Առաքելութեան Լօսնիցկրունտ. - «Սրիմ-
եան» Ճեմարանին՝ Լօսնիցկրունտ. - «Բէ-
լէքեան» Որբանոցին՝ Պէյրութ. - Հայոց
Եկեղեցւոյն՝ Վառնա. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝
Դաժլա. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Տրամա.
- Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Քօքլինիա. - Հա-
յոց Եկեղեցւոյն՝ Միտիլի. - Հայոց Ե-
կեղեցւոյն՝ Սեւանիկ. - Հայոց Եկեղե-
ցւոյն՝ Աթէնք. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Զօմա.
- Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Սալտա. - Հայոց

Եկեղեցւոյն՝ Զահլէ. - Հայոց Եկեղե-
ցւոյն՝ Տրիպոլիս. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝
Պէյլան. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Արաբ-Բու-
նար. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Պապ. - Հա-
յոց Եկեղեցւոյն՝ Ազազ. - Հայոց Եկե-
ղեցւոյն՝ Ճարապլուս. - Հայոց Եկեղե-
ցւոյն՝ Տէր-Զօր:
Առայեան Երուանդ՝ Նիսէն, Դպրաց Դա-
սին՝ Հալէպ:
Ներիտճեան Պետրոս՝ Լիմայէն, Հայոց Եկե-
ղեցւոյն՝ Ճիւնիէ. - Հայոց Եկեղեցւոյն՝
Դրբըզ-խան:
Ս. Սըլաճեան (Բարիդ), Գալֆայեան Որ-
բանոցին՝ Կ. Պոլիս:

Ս Ս Ա Յ Ա Ն Ք

«ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԻՏԵԼԻՔ» գիտական պատկերազարդ ամսագիրի Յունուարի
թիւը հոս և հետաքրքրական բովանդակութիւնով: Տարեկան բաժանորդագիրն է 40
ֆրանք — 2 տոլար: Դիմել՝ «Kidoutioun & Kidelik», Frumoasa (Ciuc), Roumanie

Հ Ա Յ Մ Ա Մ ՈՒ Լ

ՍԻՈՆ-ի հետ փոխանակուած քերքեր 1930-ի ընթացքին

21. ՀՆԶԱԿԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ. Քաղա-
ական, Հասարակագիտական, Գի-
տական, Գրական. Բ. Տարի: Հրս.
Քեօֆճեան Վահրիճ. ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝
12, Rue de la Goutte d'Or, Paris (8°).
Բժնկն. Տրկ. 50 ժրանկ:

22. ԲԱՀՆԻԻՄԱ. Երկաբարբերք
(հայասառ-քուրբերէն). Գ. Տարի: Խմբ.
Յ. Գ. Գրիգորեան: ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳ-
ՆԵՐ. Հասցէ՝
165, Audubon Ave. New York, N. Y.
Բժնկն. 3 Դոլար:

23. LE FOYER. Որգան ժրանսայի
գաղթական հայերուն. Երկաբարբա-
րերք. Գ. Տարի. Տնօրէն՝ H. D. N.
Massis: ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝
208bis Rue Lafayette Paris, (10°)
Բժնկն. 50 ժրանկ:

24. ՓՈՒՆՋ. Հայ եւ Օսար Գրական-
նութեանց. Մանկական Երկաբարբա-
րերք. Զ. Տարի. Խմբ. Լ. Աճճեան.
ԵԳԻՊՏՈՍ. Հասցէ՝

N° 18, Rue Heliopolis, Camp de
Caesar, Alexandrie, Egypte.
Բժնկն. Տրկ. 10 Շիլին:

25. ՀԱՅ ԿԻՆ. Կիսամսեայ Հան-
դէս. ԺԱ. Տարի. Տէր եւ Տնօրէնութիւն
Հայկական Մամք: ԹՈՒՐԻԱ. Հասցէ՝
192 Posta Kuturu, Pera, Istanbul:
Բժնկն. Տրկն. 75 ժրանկ:

26. ԱԻԵՏԱԲԵՐ. Ամսաբերք. Գ.
Տարի. ՍՈՒՐԻԱ. Հասցէ՝
B. P. 287 Alep. Syrie.
Բժնկն. Տրկն.

27. ԲԱԶՄԱՎԷՊ. Ամազիր. Բա-
նասիրական, Գրական, Բարոյական.
ԶԸ. Տարի: ԻՏԱԼԻԱ. Հասցէ՝

St. Lazare, Venice, Italy.
Բժնզն. 12 շիլին:

28. ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԻՏԵԼԻՔ.
Գիտական Ամսաթերթ. Նոր Շրջան, Ա.
Տարի: Խմբ. Յ. Գ. Աթանասեան. ՌՈՒ-
ՄԱՆԻԱ. Հասցէ՝

Tip. "Frumoasa", Frumoasa
(Jud. Ciuc) Roumanie.
Բժնզն. 2 դոլար կամ 40 ժրանկ:

29. ԴԻՏԱՐԱՆ. Քրիստոսի ներկա-
յութեան մոլեցիկ. Ժ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ
ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ. Հասցէ՝

117, Adams street, Brooklyn, N.Y. U.S.A.
Բժնզն. 1.50 դոլար:

30. ԴՐՕՇԱԿ. Որգան Հ. Յ. Դաւ-
ցութեան. Լ. Տարի: ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝

Mlle. S. Agopian, 5, Rue des
Gobelins, Paris, 13e.
Գին Թիւր՝ 2.50 ժրանկ:

31. ՀԱՅ ԽՕՍՆԱԿ. Ամազիր, Կը-
րօնաբարոյական, Գրական. Զ. Տարի:
ՏՆՐ. Խմբ. Տ. Զարմայր Բննյ. Կեզիւր-
եան. ԹՈՒՐԻՒԱ. Հասցէ՝

No. 16, Posta Kutusu, Pangalti, Istanbul.
Բժնզն. Տրկն. 8 շիլին կամ 2 դոլար:

32. ՀՐԵՂԷՆ ՍԻՒՆ. Հոգեւոր Պար-
բերաբերթ (ամսաթերթ). Գ. Տարի:
Ա.ՐՏ. Խմբ. Բիզանդ Ա. Կեզիւրեան-
եան. ԵԳԻՊՏՈՍ. Հասցէ՝

5, Boulevard Abbas, Heliopolis.
Բժնզն. Տրկն. 6 շիլին:

33. ՀԱՅ ԱՐԻ. Ամազիր. Որգան
ժրանսայի Հայ Սկանսներու. Բ. Տարի:
ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝

3, Rue Gustave Tricard,
Bagneux (Seine), France.
Բժնզն. 2 դոլար:

34. ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ. Հայա-
գիտական ուսումնաբերթ. ԽԴ. Տարի:
ԱՒՕՏԻԱ. Հասցէ՝

Mechitaristengasse, 4, Vien, Austriche.
Բժնզն. Տրկն. 1 Սթերլին:

35. ՄԻՈՒԹԻՒՆ. Պաշտօնաթերթ Հ.
Բ. Ը. Միութեան. ԺԹ. Տարի: ՖՐԱՆՍԱ.
Հասցէ՝

11 Sq. Alboni, Paris (16e).
Բժնզն. Տրկն. 20 ժրանկ (4 շիլին):

36. ՅՈՒՇԱՐԱՐ. Պաշտօնաթերթ Հ.
Բ. Ը. Միութեան Ամերիկայի Շրջա-
նակին. ԺԷ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳ-
ՆԵՐ. Հասցէ՝

331, Fourth Ave. New York, N. Y.
Բժնզն. 1 դոլար:

37. ՈՐԲԱՇԽԱՐՀԻ ԱՍՏՂ. Հանդէս
նմաօրեայ Մ. Ա. Ընկերակցութեան.
Զ. Տարի: ԼԻԲԱՆԱՆ. Հասցէ՝

B. P. No. 245, Beyrouth, Liban.
Բժնզն. 20 ժրանկ:

38. ՓԱՐՈՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ. Ամ-
սաթերթ Հայ եկեղեցասիրաց Միու-
թեան Ֆրեզնոյի, Կրօնական, բարոյա-
կան, Ազգային. Դ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ
ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ. Հասցէ՝

P. O. Box 736, Fresno, Calif. U. S. A.
Բժնզն. Տրկն. 2 դոլար:

39. ԶՈՒԱՐԹՆՈՅ. Պարբերաթերթ
Գրականութեան եւ Գեղարուեսի (սա-
րին 10 Թիւ). Խմբ. Հրանդ Բաշմեան.
Ա. Տարի: ՖՐԱՆՍԱ. Հասցէ՝

B. P. 50, Paris (10e).
Բժնզն. 100 ժրանկ:

40. ԱՆԱՀԻՏ. Հանդէս Մսածման
եւ Արուեսի, Երկամսեայ. Բ. Տարի:
Հիմ. Տնօրէն՝ Ա. Զօյրանեան. ՖՐԱՆՍԱ.
Հասցէ՝

No. 9, Rue Saye, Paris.
Բժնզն.

41. ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ Մուրաւ-Ռաճա-
յիւեան նախկին առակերաց Միու-
թեան. Երկամսեայ. Բ. Շրջան. Ա.
Տարի: Խմբ. Ա. Աթունեան. ՖՐԱՆՍԱ.
Հասցէ՝

49, Rue Rochechouart, Paris (9e).
Բժնզն. Տրկն. 25 ժրանկ: